

PROJECT BOM-vl
(BEWARING EN ONTSLUITING VAN MULTIMEDIALE DATA IN VLAANDEREN)

Selectie voor digitalisering in theorie en praktijk

Werkpakket 2: Archivalisering en selectie: kunsten en erfgoed, media en erfgoed
Deeltaak 2: Rapport selectiemechanismen

Planning:

18/08/2008: Interne draft Deel 1
10/10/2008: Herwerkte versie Deel 1 + feedbacktekst voor sectorinterviews
17/02/2009: Interne draft Deel 1 + Deel 2
27/02/2009: Finale interne draft
17/03/2009: Finale versie

Auteur: Bart Ooghe – VTi (Vlaams Theater Instituut vzw)
M.m.v. Yana-Frauke Vandendriessche – Universiteitsbibliotheek Gent

Feedback, input en discussie:

Bart Ooghe - Bart@vti.be

Voorwoord

In januari 2008 lanceerde de Vlaamse Overheid het onderzoeksproject BOM-vl (Bewaring en Ontsluiting van Multimediale Data in Vlaanderen), een samenwerkingsverband tussen onderzoeksteams uit de media-, kunsten- en erfgoedsector. Het project, dat loopt van 01/01/2008 t.e.m. 30/06/2009, onderzoekt in zes werkpakketten diverse aspecten van het digitaliseren, digitaal archiveren en toegankelijk maken van voornamelijk audiovisueel materiaal.

Het voorliggende rapport maakt deel uit van Werkpakket 2: 'Archivalisering en selectie: kunsten en erfgoed, media en erfgoed'. Het biedt een overzicht van de vele criteria volgens dewelke audiovisuele en niet-audiovisuele documenten kunnen worden geselecteerd voor digitalisering. Daarnaast biedt het een *workflow* voor selectieplanning en een reeks *lessons learnt*.

Graag willen we hierbij de praktijkdeskundigen uit diverse instellingen en sectoren in Vlaanderen bedanken die meewerkten aan het onderzoek:

Piet Creve - AMSAB-ISG
Bart de Nil - FARO - Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed vzw
Alain Goossens en Marc d'Hoore - Koninklijke Bibliotheek van België
Stijn Lybeert - Focus-WTV
Jef Malliet - ErfgoedLimburg.be
Erik Martens - Koninklijk Belgisch Filmarchief
Peter Rogiest - Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience
Liesbeth Thiers - Erfgoedcel CO₇/Westhoek Verbeeldt
Willem Vanneste - eDAVID
Seth Van Hooland - ULB
Hilde Van Ongevalle en Nico Vannieuwenhuysse - Vlaams Parlement

Medewerkers Werkpakket 2:

Stoffel Debuysere - BAM (IAK vzw)
Brecht Declercq - VRT
Dries Moreels - VTi (Vlaams Theater Instituut vzw)
Bart Ooghe - VTi (Vlaams Theater Instituut vzw)
Philippe van Meerbeeck - VRT
Inge Van Nieuwerburgh - Universiteitsbibliotheek Gent
Liesbeth Van Melle - Universiteitsbibliotheek Gent
Yana-Frauke Vandendriessche - Universiteitsbibliotheek Gent
Hélène Verreyke - Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed vzw
Carlo Vuijlsteke - Muziekcentrum Vlaanderen vzw
Jeroen Walterus - Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed vzw

Inhoudsopgave

Inleiding

1	Inleiding	2
2	Het begrip selectie	3
3	Begrippenapparaat	5
4	Methodologie en begrenzing van het onderzoek	7

Deel 1: Selectieproblematiek en Selectiecriteria

1	To select or not to select: selectie, appraisal en verwijdering.....	10
1.1	De droom van de Ene Collectie	10
1.2	De noodzaak van selectie in een eindige wereld	11
1.3	De digitale revolutie en het ' <i>select everything</i> ' ideaal.....	14
1.4	De blijvende nood aan selectie	16
1.5	Selectie/acquisitie: born-digital documenten.....	18
2	Spelden en hooibergen: parameters voor selectie bij digitalisering.....	21
2.1	Institutioneel kader	22
2.1.1	Collectiebeleid.....	23
2.1.2	Doelstellingen van bestaand digitaal archief	23
2.1.3	Selectie naar archiefontwerp.....	24
2.1.4	Rechten en administratie.....	24
2.2	Waarde van het materiaal.....	25
2.2.1	Interne waarde: inhoud, volledigheid, begrijpelijkheid	26
2.2.2	Waarden naar gebruik.....	27
	Doelpubliek.....	27
	Toegankelijkheid	28
	Beschikbaarheid	29
2.2.3	Contextuele waarde	30
2.2.4	Representativiteit	31
2.2.5	Selectie door verwantschap	32
2.2.6	Arbitraire selectie: de steekproef.....	33
2.2.7	Esthetische overwegingen / <i>visual</i> appeal.....	34
2.2.8	Functionele waarde	34
2.3	Fysieke criteria	35
2.3.1	Fysieke/technologische toegankelijkheid	35
2.3.2	Materiaalstaat.....	36
2.3.3	Kwaliteit na digitalisering	37
2.4	Meervoudigheid van materiaal.....	38
2.4.1	Origineel versus Dubbel.....	38
2.4.2	Dubbels binnen de eigen collectie.....	38
2.4.3	Overlap tussen collecties	39

2.4.4	Digitale substitutie	39
2.5	Selectie via metadata	40
2.6	Meerwaarde door digitalisering.....	43
2.7	Financieel kader	43
2.7.1	Kostprijs van digitalisering.....	43
2.7.2	Kostprijs van selectie	44
2.7.3	Kostprijs van verlies	44
2.7.4	Kostprijs van metadata.....	45
2.7.5	Potentiële inkomsten: economische selectie	45
3	Conclusie: de veelzijdigheid van strategieën	46

Deel 2: Planning en Praktijk

1	Inleiding	51
2	Selectie in de praktijk: enkele punten van houvast	51
2.1	Selectierichtlijnen en -handleidingen	51
2.2	Selectiematrices en vragenwijzers.....	54
2.3	Handleidingen en richtlijnen.....	56
3	Belangrijke vragen die de selectieplanning sturen	60
3.1	Kadering van het digitaliseringsinitiatief.....	60
3.2	Praktische en juridische overwegingen.....	63
3.3	Verantwoordelijken	63
3.3.1	De collectieverantwoordelijke	64
3.3.2	De specialist.....	64
3.3.3	De creator	65
3.3.4	De gebruiker en stakeholders	66
3.3.5	Voorstel.....	67
3.4	Doelstellingen bij opbouw van de digitale collectie	67
3.4.1	Bewaring van kwetsbare collecties.....	68
3.4.2	Gebruik en toegankelijkheid	69
3.4.3	Bestaande <i>workflow</i> en instellingsfuncties	70
3.4.4	Educatie en onderzoek.....	72
3.4.5	De thematische aanpak.....	75
3.4.6	Publiekswerking en economische overwegingen	76
3.4.7	Innovatie	78
4	Enkele sectorspecifieke bedenkingen.....	82
4.1	Musea.....	82
4.2	Archiefsector.....	84
4.3	Bibliotheken.....	86
4.4	Kunsten	87
4.5	Media en audiovisuele collecties	88
4.6	Samenvattend	89

Deel 3: Workflow en Lessons Learnt

1	Voorstel van workflow voor selectieplanning.....	92
1.1	Stel werkgroepen samen	92
1.2	Voer analyses uit	94
1.3	Definieer financiële, juridische en praktische factoren	95
1.4	Definieer grenzen en <i>opportunities</i>	95
1.5	Definieer doelstellingen en effect- en resultaatindicatoren.....	96
1.6	Vertaal naar eerste prioriteitenlijst en deel collectie in	96
1.7	Definieer bijkomstige taken, stuur bij en voer uit.....	97
1.8	Definieer <i>fine-mesh</i> criteria en deel collectie verder in.....	100
1.9	Herevalueer werkkader en herdefinieer indien nodig.....	101
1.10	Voer fysieke selectie en laatste verfijning uit	101
1.11	Testbedfase en -evaluatie (optioneel).....	102
1.12	Vervolledig selectie en digitalisering	103
1.13	Postdigitalisering evaluatie	103
2	Vuistregels.....	104
2.1	Neem voldoende tijd voor voorbereidend werk.....	104
2.2	Denk aan de gebruiker	105
2.3	Selectieplanning is een langetermijn strategie.....	106
2.4	Onderneem actie, maar evalueer	107
2.5	Documenteer en publiceer.....	107
2.6	Kijk voorbij je eigen muren.....	108
	Bibliografie	110
	Appendix.....	132

Inleiding

1 Inleiding

Met de opkomst van de multimediale maatschappij is er de voorbije decennia veel te doen rond de digitalisering van collecties uit archieven, bibliotheken, musea, de kunsten- en de mediasector, en rond de plaats van *born-digital* materiaal binnen een erfgoedcontext. De discussies zijn wijds en prangend. Dit rapport richt zich tot een specifiek onderdeel van de discussies rond de omgang met deze digitale wereld: de netelige vraag naar de mogelijkheid, wenselijkheid en hoedanigheid van documentselectie voor digitalisering. Gezien de massa aan analoge en digitale collecties verspreid over uiteenlopende sectoren lijkt selectie van wat wel en wat niet in een digitale collectie zal worden opgenomen uit financiële en praktische overwegingen onvermijdelijk.¹ Het expliciteren van de basiscriteria voor digitalisering en langetermijnbewaring is bovendien een noodzakelijke eerste stap in het creëren van een begrijpelijke, hanteerbare en dus 'nuttige' digitale collectie. Doorgaans worden de criteria waarop selectie kan worden gebaseerd weinig verduidelijkt. De selectiepraktijk is complex en communicatie omtrent selectiebeslissingen verloopt vaak stroef.

Dit rapport wil een houvast bieden in deze complexe materie. Het geeft een overzicht van de vele mogelijke selectiecriteria die gehanteerd kunnen worden eens de beslissing is genomen tot het digitaliseren van collecties. Daarnaast biedt het ook richtlijnen voor het plannen van digitalisering en het formuleren van selectieprioriteiten. Het daarbij heeft aandacht voor de problematiek van audiovisuele collecties, die aan het hart liggen van het omkaderende BOM-vl project, maar richt zich tegelijk ook op niet-audiovisuele documenten, vanuit de overweging dat voor vele initiatieven en collecties een integratie van beide documenttypes het meest relevant is.

Na een uitgebreide inleiding rond het begrip selectie, waar ook het begrippenapparaat en de onderzoeksmethodologie nader worden gespecificeerd, bestaat het rapport uit drie delen. **Deel 1** vormt de **theoretische kern** van de studie. Het begint met een algemene uiteenzetting van belangrijke discussiepunten in het selectiedebat zoals dit – hoofdzakelijk binnen het archiefwezen – doorheen de laatste 100 jaar is gevoerd. Daarmee wil het inzicht verschaffen in het waarom van de selectievraag en in de verdeelde opvattingen over de nood of wenselijkheid van materiaalselectie in een digitale wereld. Vervolgens wordt een *longlist* voorgesteld van de vele mogelijke criteria volgens dewelke selectie kan plaatsvinden. Deze *longlist* is gebaseerd op criteria gehanteerd in lopende of afgesloten projecten, voorkomend in theoretische uiteenzettingen of vermeld in *best practices* rapporten. De complexe aard, veelzijdigheid en soms tegenstrijdige interpretatie en toepassing van de voorgestelde criteria krijgen daarbij ruim aandacht. Op deze manier wordt voor het eerst een uitgebreid, genuanceerd en onderbouwd beeld geboden van de selectiecriteria zoals deze zich kunnen laten gelden op en voorbij de grens tussen het analoge en het digitale.

¹ Mogelijke tegenargumenten op deze visie komen in Deel 1 aan bod.

Deel 2 benadert selectieproblematiek vanuit een meer **praktische hoek**. Het biedt een overzicht van de verschillende vragen waarmee men rekening dient te houden bij het doorvoeren van selectie en van belangrijke types documenten die kunnen helpen in het kiezen tussen de mogelijke selectiecriteria. Zo wil het een globaal kader bieden voor het opzetten van een selectieplanning. Daarbij wordt ook nagegaan hoe, naargelang de doelstellingen voor digitalisering, specifieke criteria uit de *longlist* zich tegenover elkaar kunnen verhouden. Deel 2 vertrekt vanuit de internationale praktijk en vanuit richtlijnen en bedenkingen die aan bod komen in o.m. toegepaste *decision matrices*, selectierapporten en feedbackinterviews, zonder daarbij echter theoretische overwegingen volledig uit de weg te gaan.

Deel 3 brengt de voorgaande delen samen in de vorm van een concrete **workflow** voor het plannen van selectie. Deze is bedoeld als organisatorisch punt van houvast, maakt overleg en bijsturing makkelijker, versoepelt de selectiepraktijk en maakt het selectiebeleid aanschouwelijker voor zowel internen als externen. De *workflow* bestaat uit 13 mogelijke managementstappen, van het samenstellen van de werkgroep tot het uitvoeren van de eindevaluaties, die moeten uitmonden in een getrapte reeks selectiebeslissingen toegespitst op de noden en wensen van de instelling of het samenwerkingsverband en eventueel geformuleerd in de vorm van een praktisch bruikbare vragenwijzer. Het hoofdstuk sluit ten slotte af met enkele fundamentele *lessons learnt* of **vuistregels** die aan het hart van een digitaliseringsinitiatief zouden moeten liggen. Deze bieden meer algemene bedenkingen die centraal staan in selectie maar waarvan de praktijk toont dat deze vaak over het hoofd worden gezien.

2 Het begrip selectie

De term 'selectie' kan op verschillende wijzen worden geïnterpreteerd. Om verwarring te vermijden is het belangrijk om meteen duidelijk te maken welke invalshoek dit rapport aanhoudt.

De eerste vorm van selectie is deze die bepaalt welke van de vele documenten geproduceerd in onze maatschappij in aanmerking komen voor bewaring, ongeacht op welke termijn of binnen welk collectiekader deze bewaring plaatsvindt. Op het ogenblik dat documenten worden opgenomen in een collectie wordt gesproken van 'waardering' (*appraisal*). Latere beslissingen om collectieonderdelen nog langer te bewaren of om deze te vernietigen, bijvoorbeeld na verloop van een zekere termijn of wanneer de documenten niet langer van voldoende cultuurhistorische of functionele waarde worden geacht, worden eerder als selectie of herwaardering (*re-appraisal*) bestempeld.²

Daarnaast is er een tweede vorm van selectie, waar digitalisering conceptueel het snelst bij wordt ondergebracht. Deze slaat op het uitkiezen van materiaal voor het vervullen van 'bijkomstige' activiteiten: het online toegang verschaffen tot delen van de collectie, het digitaal aanbieden van afbeeldingen, het verfraaien van een

² Harrison (1997a), p.126.

website, het mogelijk maken van nieuwe vormen van gebruik, etc. Aan de basis ligt van dit soort selectie ligt vooral de vraag welk materiaal de moeite loont om deze bijkomstige inspanning te leveren. De documenten die ervoor in aanmerking komen, behoren in principe reeds tot een bestaande collectie en de selectie zou geen directe impact mogen hebben op de criteria die de bewaring van dit materiaal bepalen.³

Het grote conceptuele onderscheid tussen beide selectievormen is dat de eerste een centrale plaats inneemt in de werking en beheer van collecties, ongeacht of het daarbij gaat over archieven, bibliotheken, (kunst)musea of mediacollecties, terwijl de tweede als het ware naast het collectiebeheer plaatsvindt. Tegelijk lijkt het gevaarlijk om het onderscheid tussen deze vormen van selectie al te scherp te stellen. In een digitaal kader is er immers aanzienlijke overlap mogelijk. Digitalisering kan gebruikt worden om de gebruikersdruk op analoge documenten te verminderen en dus hun bewaringskansen te verhogen, zodat de digitaliseringsbeslissing in nauwe relatie staat tot cruciale facetten van collectiebeheer. Digitale versies kunnen analoge documenten vervangen die fysiek ontoegankelijk zullen worden of kunnen documenten die men niet noodzakelijk analoog wil blijven bewaren alsnog voor enige tijd digitaal laten voortbestaan. De waarde van een document voor de toekomst kan bovendien sterk toenemen door het digitaal te maken en daarmee de doorzoekbaarheid en leesbaarheid ervan te verbeteren. Het verschil tussen wat voldoende waarde heeft om bewaard te worden voor de toekomst en wat waardevol genoeg is om via digitalisering bij een breder publiek bekend te worden, lijkt daardoor moeilijk van elkaar te scheiden.

Bovendien lijkt de inspanning van digitalisering te groot om niet stil te staan bij het in stand houden van de digitale documenten en dus bij hun toekomstwaarde. Ook de digitaliseringspraktijk hecht veel belang aan de toekomstwaarde van te digitaliseren documenten. Ook al wordt digitaal doorgaans niet als valabele bewaarstrategie beschouwd, toch lijkt het erop dat digitale collecties in de toekomst de voornaamste verschijningsvorm zouden kunnen worden van de bewaarcollecties. Dit betekent echter niet dat de analoge basiscollecties daarom niet langer worden onderhouden. Het impliciete streefdoel bij verschillende instellingen om op termijn 'alles' digitaal beschikbaar te maken, is een toonbeeld van de nauwe relatie tussen de kern- en de digitale collectie. In dat geval kan men zich dan ook de vraag stellen in hoeverre selectie voor digitalisering ook niet 'waardering' is voor opname in de digitale collectie. Dezelfde selectiecriteria kunnen in grote mate worden toegepast voor beide collecties.

Geplaatst voor dit kluwen willen we argumenteren dat de grens tussen de twee vormen van selectie niet altijd even duidelijk te trekken is. Omdat voor de primaire waardering van materiaal voor opname in een collectie echter niettemin specifieke vragen bestaan die bij digitalisering minder aan bod komen, vertrekt dit rapport vanuit de tweede visie op selectie als activiteit die conceptueel plaatsvindt naast collectievorming en -beheer. Het vertrekt dus van een bestaande collectie, die zich

³ Willem Vanneste, tussentijdse feedback ontvangen op 13/11/2008; Digitisation Subgroup of the Corporate Management Forum's IT Working Group (2004) vermeldt bijvoorbeeld als principe 12 dat digitale kopieën surrogaten zijn voor toegang, geen substituten voor analoge originelen.

kan bevinden binnen een instelling maar evengoed verdeeld kan zijn over meerdere instellingen of over verschillende private of publieke collecties heen (zoals bij het aanleggen van een beeldbank van foto's uit privécollecties). Vragen die aan het hart liggen van collectievorming, namelijk hoe men uit de massa aan analoge en digitale productie die documenten kan selecteren die binnen het collectieprofiel passen, en over welke eigenschappen dit materiaal moeten beschikken om als 'bewaarbaar' te kunnen worden bestempeld, komen hier dus niet letterlijk ter sprake. Gezien de nauwe relaties tussen beiden, is aanzienlijke overlap echter wel te verwachten.

3 Begrippenapparaat

Archief: de term 'archief' wordt in deze tekst gebruikt om te verwijzen naar de opslagplaatsen van maatschappelijke en culturele geheugen, voor zoverre deze opgebouwd zijn aan de hand van een zekere orde en systematiek. Dit kan gaan om een functioneel opgelegde of een organisch gegroeide structuur. Centraal is evenwel de expliciete doelstelling om met het geheel van de documenten die deel uitmaken van een archief en die in onwijzigbare relaties staan ten opzichte van elkaar, een neerslag te vormen van een (deel van) de werkelijkheid voor huidig en toekomstig gebruik.

Archiefbescheiden: het geheel van documenten dat de neerslag vormt van de activiteiten van een archiefvormer en ondergebracht is binnen een archief. Wanneer de archiefvormer een instelling is, dan ontstaat archiefbescheiden als neerslag van de uitvoering van instellingstaken. Wanneer de archiefvormer een persoon is, dan komt archiefbescheiden doorgaans eerder organisch tot stand, zoals bij een persoonlijk archief bestaande uit brieven, boeken, vakantie filmpjes etc. In het rapport wordt de term 'archiefbescheiden' gebruikt wanneer een vernauwing nodig is van de bredere term 'collectie' (zie verder).

Authenticiteit en integriteit: de term authenticiteit verwijst naar de hoedanigheid van documenten om 'te zijn wat ze beweren te zijn'. Dit komt in hoofdzaak neer op zekerheden betreffende de creator, de tijd en wijze van creatie en de herkomst van deze documenten. Een authentiek document is een document waarvoor deze gegevens gekend zijn en verzekerd kunnen worden over langere termijn. Hiervoor moet ook de integriteit van het document verzekerd zijn, wat betekent dat mogelijke bewerkingen van het document, bijvoorbeeld voor het toegankelijk houden ervan, duidelijk gedocumenteerd zijn, en dat men kan nagaan dat de inhoud ervan niet ongeautoriseerd werd gewijzigd.⁴

Collectie: deze term wordt gehanteerd in de brede betekenis van 'groep bijeengebrachte documenten'. De Museums, Library en Archives Council definieert een collectie meer gedetailleerd als '*an aggregation of physical and/or electronic items. e.g. library collections; museum collections; archives; library, museum and archival catalogues; digital archives; Internet directories; Internet subject gateways; collections of text; images; sounds; datasets; software etc. A collection may be made*

⁴ In navolging van de definities gehanteerd in McIlwaine *et al.* (2002), pp. 32-33.

up of any number of items from one to many'.⁵ De term doelt dus zowel op archiefbescheiden (zie hoger) als op doelgericht samengebrachte documenten (zoals op basis van museaal acquisitiebeleid, thematische of chronologische structurering, digitalisering etc.).⁶ Om aan de leesbaarheid van het rapport tegemoet te komen, wijken we daarmee dus af van het meer gangbare onderscheid tussen een 'collectie' en een 'archief'.⁷

Context: volgens Digitaal Erfgoed Nederland betekent contextualisering in een erfgoedsetting 'recht doen aan het object vanuit het perspectief van de instelling of het kennisdomein dat door de instelling bestreken wordt'. Op minimaal niveau betekent het dat bronnen vindbaar en begrijpbaar moeten zijn.⁸ De context van een document is dus het geheel aan informatie dat bijdraagt in de begrijpelijkheid en de betekenis van dit document. Deze context wordt zowel gevormd door elementen verbonden aan het document zelf (bijv. lettertype of drager kunnen informatie bieden over het culturele of historische ontstaanskader) en door relaties met andere documenten (inhoudelijk verwant materiaal, documenten afkomstig van dezelfde creator etc.) binnen dezelfde collectie en over collectiegrenzen heen. Een specifieke vorm van context zijn metadata: informatie die rechtstreeks wordt gekoppeld aan een document (zie verder). Waar bepaalde vormen van context onveranderlijk zijn of niet gewijzigde mogen worden, zoals de ontstaanscontext of de archiefcontext, zullen andere vormen van context wijzigen naargelang de benadering van het document, bijv. door een document in verschillende museumtentoonstellingen te plaatsen, door er een documentaire over te maken, door het aan te bieden in een digitale thematische collectie etc. De term kent daarom verschillende connotaties naargelang de sector of situatie waarin ze wordt gebruikt.

Document: deze term verwijst naar elke vorm van aan een drager gekoppelde, doelbewust gecreëerde *content*, en slaat dus zowel op audio, bewegend beeld, tekst etc. Bij uitbreiding kan de term ook slaan op *content* opgeslagen in digitaal formaat. Daarmee geven we met andere woorden de breedst mogelijke invulling aan deze term. Ze geldt echter niet als synoniem voor 'object': deze laatste term doelt op een representatie, de vastgelegde vorm van een logisch geheel van informatie. Eén document kan in verschillende objecten gerepresenteerd worden (bijvoorbeeld een audio-opname die zowel op tape, lp en cd wordt bijgehouden) of één object kan meerdere documenten bevatten (bijv. een DVD waarop meerdere gedigitaliseerde kaarten werden gebrand).⁹ De term document wordt echter wel inwisselbaar gebruikt met de algemenere term 'materiaal'.

Metadata: elke vorm van informatie die wordt toegevoegd aan een bestaand document, is in principe te kwalificeren als 'metadata'. Metadata bestaan bijgevolg in verschillende vormen, waaronder: descriptieve of beschrijvende metadata (auteur, trefwoord, titel etc.), juridische metadata, administratieve metadata (hoe, door wie en

⁵ Nail, Fernie (2007).

⁶ Edmondson (2004), p. 18.

⁷ Dhaene, Michielsens (2007), p. 8.

⁸ Van Kersen (2005).

⁹ Met dank aan Willem Vanneste voor deze verduidelijking (tussentijdse feedback ontvangen op 13/11/2008).

in welke organisatorische context kwam het document tot stand), technische metadata (fileformaat, codering, instellingen tijdens het digitaliseringsproces etc.) of structurele metadata (relaties tussen documenten). Daarnaast is er ook het onderscheid tussen *expert-generated* metadata, die door vakspecialisten wordt geproduceerd, en *user-generated* metadata (*tagging*, *folksonomies*, etc.) die door de gebruiker wordt geproduceerd. Metadata kunnen aanloog zijn, bijv. catalogi of inventarissen, of digitaal, waarvoor een pleiade aan types en formaten bestaan.¹⁰ Zoals hoger aangegeven, vormen metadata ook een onderdeel van de documentcontext.

Selectie en waardering: Zoals al ter sprake gebracht in sectie 1, wordt binnen traditioneel collectiebeleid onder de term 'waardering' of '*appraisal*' de intellectuele beslissing begrepen die voorafgaat aan selectie, waarbij besloten wordt of een document of documentengroep al dan niet zal worden opgenomen binnen de collectie. Selectie is de hierop volgende beslissing om documenten uit een bestaande collectie te verwijderen of te bewaren, met als doel ofwel het aanleggen van een nieuwe collectie zonder de oorspronkelijke te wijzigen, ofwel het reduceren van de omvang van de oorspronkelijke collectie. Selectie kan dus als 'herwaardering' (*re-appraisal*) worden beschouwd.¹¹ Wanneer in dit document de term 'waardering' wordt gehanteerd, dient dit bijgevolg begrepen te worden in relatie tot de totstandkoming van een oorspronkelijke collectie, terwijl voor alle verdere keuzes tot bewaring, digitalisering of vernietiging unaniem de term 'selectie' zal worden gebruikt.

4 Methodologie en begrenzing van het onderzoek

De drijfveer voor dit onderzoek is het grotendeels ontbreken van expliciete richtlijnen voor materiaalselectie in het kader van digitalisering. Uiteraard vindt men op websites, in rapporten en in gespecialiseerde literatuur doorlopend verwijzingen naar mogelijke vormen van of redenen voor selectie. Deze criteria zijn echter talrijker dan de individuele bronnen doen vermoeden, worden veelal slechts in veralgemeende bewoording behandeld, en zijn doorgaans verwerkt in literatuur die zich beperkt tot een enkele sector, materiaalsoort of digitaliseringstrategie.

Wie zich een breder en enigszins exhaustief beeld wil vormen van deze problematiek, dient dus een diversiteit aan bronnen aan te spreken en te synthetiseren. Zodoende is dit rapport gebaseerd op een internationaal onderzoek van theoretische en wetenschappelijke literatuur, onderzoekspublicaties, (online en offline) gepubliceerde surveys, informatie gevonden op websites van digitaliserende instellingen, collectiebeleidsplannen, congrespresentaties en een beperkte bevraging. Op deze manier werden een 70-tal internationale instellingen rechtstreeks onder de loep genomen, naast de talloze praktijkcases en instellingen opgenomen in onderzoeksrapporten en literatuur. Omwille van praktische

¹⁰ Voor meer over metadata architectuur binnen een digitaliseringsproces, zie het rapport BOM-vl WP3 (Mannens *et al.* (2008)).

¹¹ Harrison (1997a), p. 126.

beperkingen kon een rechtstreekse sectorbevraging slechts relatief beperkt worden uitgevoerd in de vorm van internationale mailing en, binnen Vlaanderen, een beperkt aantal interviews en schriftelijke feedback. De beschikbaarheid van resultaten uit recente internationale sectorbevragingen en gespecialiseerde onderzoeksrapporten compenseert echter in grote mate het ontbreken van een eigen survey. Tussentijdse bedenkingen werden bovendien voorgelegd aan actoren uit het Vlaamse werkveld en waar nodig aangepast aan hun input, ervaringen en vragen. In het onderzoek werd zo doelbewust gekozen voor een zo breed mogelijke internationale en multisectorale invalshoek en voor een constante terugkoppeling tussen theorie, aanbeveling en praktijk.

Ten slotte kunnen we nog verduidelijken dat er doelbewust voor gekozen is om de talrijke geraadpleegde projecten, digitaliseringinitiatieven en instellingen niet in even veel detail te behandelen binnen het rapport. We zijn immers van oordeel dat dergelijke opsommingen weinig meerwaarde bieden en de leesbaarheid van de tekst niet ten goede komen. Bovendien bemoeilijkt dit soort opdelingen een rechtstreekse vergelijking tussen rapportinhouden en werkmethoden en hebben verschillende praktijkcases eerder impliciet de inhoud van de studie gestuurd zonder expliciet vermeld te moeten worden. Verwijzingen naar concrete cases zijn verwerkt in de tekst, waar ze een illustratieve meerwaarde kunnen bieden. In Deel 2 gaan we wel dieper in op enkele voorname praktijkcases, om een beter zicht te bieden op de praktische toepassingen van de opgesomde selectiecriteria en in het bijzonder op de relatie tussen digitaliseringsdoelstelling en selectie. De vele praktijkcases die dit rapport mee vormgeven hebben, worden ter informatie in appendix opgenomen. Voor een overzicht van de geraadpleegde onderzoeksrapporten en projecten waarvoor specifieke publicaties beschikbaar zijn, verwijzen we de lezer naar de bibliografie.

Deel 1

Selectieproblematiek en Selectiecriteria

1 To select or not to select: selectie, appraisal en verwijdering

1.1 De droom van de Ene Collectie¹

Bewaren. Sinds eeuwen is het ingebed in de Westerse beleving van het verleden. Archieven, musea, bibliotheken, allen vervullen ze de rol van *memory institution* of *house of memory*: plaatsen waar de herinneringen aan het verleden worden opgeslagen, beschikbaar gemaakt voor interpretatie en herinterpretatie en daarmee aangewend in zich steeds herhalende pogingen om een definitie te vormen van onszelf. De vraag of deze herinneringen feitelijke waarheden bevatten, of zich slechts kunnen beperken tot subjectieve en onmogelijk gefragmenteerde versies van een verleden dat enkel kan bestaan in onze eigen reconstructies ervan, is daarbij in wezen onbelangrijk. De primaire functie van de instellingen is immers het bieden van het potentieel van het verleden, als ware dit een vindbare realiteit, waarbij de 'authentieke bronnen' de naakte sporen zijn van schijnbaar buiten hun wil om voor de eeuwigheid vastgelegde levens.² De potentiële macht van deze instellingen om de bestaande orde, machtsverhoudingen of sociale relaties te rechtvaardigen door een selectief 'herinneren' is evident en ligt dan ook mee aan de basis van het ontstaan van het archiefwezen.³

Uit de institutionele, culturele, wetenschappelijke en sacraal-symbolische nood om het verleden te kunnen vatten groeide binnen de Westerse beleving het ideaalbeeld van de ene, alomvattende verzameling van kennis en herinnering. De bibliotheek van Alexandrië zou de verzameling van 'alle' literatuur vormen, de universele catalogus die via de boekdrukunst zou worden geproduceerd zou een overzicht bieden van alle menselijke geschriften, de encyclopedie zou alle menselijke kennis kunnen verzamelen en het universele archief zou streven naar een '*total record*'. Deze weelde aan informatie zou vervolgens beschikbaar gemaakt worden voor de historicus en de staat, wat zou toelaten om het verleden voor eens en altijd reëel te maken.⁴ Uiteraard stellen we dit ideaal hier sterk vereenvoudigd voor en deelde niet iedereen deze houding. Thomas Jefferson's ideaalbeeld, bijvoorbeeld, bestond net uit collecties in een zodanig verspreide en gekopieerde vorm dat hun eeuwige overleving verzekerd zou zijn, in als het ware een 18de eeuwse *peer-to-peer* netwerk.⁵ Toch lijkt de Ene Collectie zeker binnen Europa een steeds terugkerend droombeeld.

¹ De problematiek rond bewaring en selectie is hoofdzakelijk gevoerd binnen de archieftheorie. De volgende pagina's richten zich bijgevolg vooral op archiefbescheiden en documentatiecollecties. De overwegingen zijn mindere relevant voor specifieke materiaalcollecties zoals museumstukken en kunstverzamelingen. Voor deze collecties lijkt bovendien amper openlijk discussie te zijn gevoerd omtrent selectienoden of -modaliteiten, zodat deze beter meteen geïntegreerd kunnen worden in de *longlist*.

² Ketelaar (2004), p. 5-11; Tollebeek (2001), pp. 90-91, in een referentie naar Arlette Farge.

³ Cook (1999), p. 30.

⁴ Tollebeek (2001), p. 80, 86.

⁵ Geciteerd in Uricchio (2007), p. 22.

1.2 De noodzaak van selectie in een eindige wereld

Naarmate concrete pogingen werden ondernomen om deze alomvattende verzameling te creëren, bleek deze echter telkens weer onbereikbaar te zijn; het verleden liet zich niet zomaar vangen. Feitelijke beperkingen maakten het onmogelijk om de totaliteit van menselijke productie overzichtelijk binnen een gesloten structuur (de catalogus, de index, het archief, het museum) te vatten. Met de toename aan complexe overheidsadministratie, de invoering van mechanische reproductietechnieken, schrijfmachines en kopieerapparaten nam de massa aan archiefmateriaal onmogelijke proporties aan. De oude droom om alles te bewaren binnen een '*total record*' en om hieruit vervolgens een integrale reconstructie te kunnen produceren van het 'ware' verleden, bleek een utopie. De alomvattendheid van de 'Ene Collectie', die tijdens de 19de eeuw theoretisch al moeilijk haalbaar was gebleken, werd in de moderne samenleving een feitelijke onmogelijkheid door beperkingen in ruimte, financiële middelen, personeel, tijd, bewaringsgaranties of toegankelijkheid.

Aanvankelijk vooral een kwestie voor de papieren wereld, gold het eindigheidprobleem vanaf de tweede helft van de eeuw evenzeer binnen de audiovisuele wereld. Tijdens deze periode vereenvoudigde de productie van audiovisueel materiaal immers sterk en onderging de hoeveelheid beschikbare documenten bijgevolg een forse stijging.⁶ Deze problematiek was eeuwen eerder al opgedoken binnen de bibliotheeksector. Hier had de introductie van de boekdrukkunst een ongeziene massa aan nieuwe materialen doen ontstaan die bibliotheken noodzaakte om reeds selectie (waardering) uit te voeren alvorens de losse stukken op te nemen in hun collectie. De nieuwe ontwikkelingen binnen het archiefwezen leidden er nu toe dat het noodzakelijk werd om te gaan selecteren wat bewaard kon blijven en wat onherroepelijk zou verdwijnen, om zo het hoofd te kunnen bieden aan de enorme toename aan materiaal. De botsing tussen het bewaringsideaal en de feitelijke noodzaak van selectie, maakten het echter moeilijk om consensus te bereiken over wat en hoe er zou worden geselecteerd. De discussie werd voornamelijk gevoerd binnen het archiefwezen, omdat de gevolgen van massaproductie van papieren bescheiden zich hier het eerst en sterkst lieten voelen.

In eerste instantie werd het selectieprobleem niet meteen bij de hoorns gevat, uit vrees dat dit de vermeende objectiviteit van de archivaris in het gedrang bracht. Sir Hilary Jenkinson, oncomfortabel met het idee dat archivarissen de subjectieve rol op zich zouden nemen om waardering of selectie uit te voeren, legde de verantwoordelijkheid hiervoor nog grotendeels bij de makers van records.⁷ Maar naarmate de tijd vorderde en de massa aan archiefbescheiden enkel toenam, verspreidde zich ook de pragmatische overweging dat selectie onafwendbaar was. De waarde voor de producent en voor de onderzoeker werden geponeerd als twee belangrijke te onderscheiden factoren in het doorvoeren van waardering of selectie. Samenspraak met de creatoren kon zodoende een deel van de archivalische

⁶ Harrison (1997a), p.127-129; Kula (1997), p. 153.

⁷ Cook (1999), pp. 36-37.

onwennigheid bij de keuze ter vernietiging wegnemen.⁸ Ook academisch gebruik en inhoudelijke, historische waarde zouden, samen met de plaats van de archiefvormer binnen het geheel van (overheids-)instellingen, een belangrijke rol kunnen spelen in het definiëren wat bewaard diende te worden.⁹

Met het verspreiden van deze ideeën werd omstreeks het midden van de 20ste eeuw in de Angelsaksische wereld duidelijk gesteld dat de functie van de archivaris verlegd diende te worden van bewaring naar selectie voor bewaring. Deze evolutie werd niet enkel noodzakelijk geacht uit praktische overwegingen, maar werd nu ook gezien als middel om archiefbescheiden intellectueel hanteerbaar en ontsluitbaar te houden.¹⁰ Maar de concrete uitvoering van selectie bleef voor internationale discussie zorgen. Het werken met schijnbaar objectieve selectiemethoden zoals de steekproef wekte argwaan vanuit historische hoek en bleek niet altijd even goed onderbouwd. De onbeantwoorde en onbeantwoordbare vraag naar potentieel toekomstig gebruik maakte het dan weer moeilijk om tot sluitende conclusies te komen over de gebruik- of onderzoekswaarde van documenten. Nederlandse persoonsdossiers, bijvoorbeeld, werden om redenen van privacy en vermeend gebrek aan nut decennialang vernietigd. Pas in het begin van de 21ste eeuw werd duidelijk dat zij van aanzienlijke waarde konden zijn bij het in kaart brengen van o.m. historische, sociale, culturele of overheidsprocessen.¹¹ Het te strikt hanteren van gebruikerswaarde als bewaarcriterium hield echter ook het potentiële gevaar in dat de collecties hun oorspronkelijke interne coherentie zouden verliezen door enkel de meest gebruikte delen ervan over te houden.¹² Terwijl de noodzaak van selectie min of meer algemeen werd aanvaard, bleven er met andere woorden genoeg redenen bestaan voor discussie en weinig hoop op eenduidigheid.

Archieftheorie verkeert bovendien voortdurend in evolutie. Ideeën over de aard en de rol van waardering en selectie zijn op geen enkel ogenblik vaststaan of sluitend, waardoor unanimiteit in het selectiedebat wellicht utopisch is. De meest recente ontwikkeling deed zich tijdens de laatste decennia van de 20ste eeuw voor in de vorm van een aandachtsverschuiving van de administratieve waarde van archiefbescheiden naar de maatschappelijke functie van de collecties. Waar bewaring van archieven aanvankelijk gericht was op het inzichtelijk maken van institutioneel handelen, verschoof deze invalshoek op het einde van de vorige eeuw naar de vraag in welke mate archieven licht kunnen werpen op de maatschappij waarbinnen ze gecreëerd werden. Bovendien bleek in de nieuwe samenleving de vermoede een-op-een relatie tussen creator en document niet langer relevant. Administratie en omgang met documenten waren dynamisch en complex en gaven aanleiding tot uiteenlopende verhoudingen tussen gebruikers, soorten gebruik en series documenten.¹³ Archieven zelf werden eveneens niet langer gezien als statische opslagruimten, maar als dynamische processen van bewaring, waardering,

⁸ Jonker (2005), p. 38.

⁹ Jonker (2005), p. 42.

¹⁰ Boles (2005), pp. 4-5; Cook (1999), p. 40.

¹¹ Kappelhof (2005), pp. 222-231.

¹² Cook (1999), pp. 41-44.

¹³ Klep (2005), pp. 84-105; Cook (1999), pp. 44-49, 56-57.

interpretatie en interactie tussen documenten en gebruikers.¹⁴ Met deze veranderende benadering van administratie en archief kon administratieve waardetoekenning worden aangevuld of zelfs grotendeels vervangen door socioculturele en historisch-wetenschappelijke waardetoekenning op basis van de contexten waarbinnen documenten ontstaan en hun functie vervullen. Daarbij stap men dus af van de voormalige etatistische focus waarbij het de centrale instellingen waren die de maatschappelijke waarden zouden bepalen.¹⁵ In een digitale wereld zouden de contexten waarbinnen documenten worden geproduceerd de algemene maatschappelijke waarde en functionaliteit van de documenten immers in sterkere mate definiëren dan hun fysieke ordening of inhoud.¹⁶

Net als in de voorafgaande theorieverschuivingen, brachten ook deze recente ontwikkelingen opnieuw de noodzaak van aangepaste selectiemechanismen met zich mee. Deze kenden een eerste en voorlopig meest omvangrijke uitwerking binnen Canada, in de vorm *macro appraisal* van zowel overheidsarchieven als, in toenemende mate, kleinere administraties. Volgens deze vorm van waardering worden de maatschappelijke functies van instellingen onderzocht alvorens de rol en relevantie van de objecten die ze produceren in te schatten.¹⁷ Binnen Australië worden dan weer pogingen ondernomen om de meervoudige relaties tussen gebruikers en documentseries te vatten.¹⁸ Maar ook hier blijft unanimititeit nog steeds ver te zoeken. De concrete toepassingen van *macro appraisal* of verwante technieken kennen hun eigen invalshoeken en de maatschappelijke invalshoek wordt niet zondermeer algemeen aanvaard of zelfs toepasbaar geacht. Ondanks een ogenschijnlijke aandacht voor maatschappelijke functionaliteit van archiefbescheiden blijft administratieve selectie van Nederlandse overheidsarchieven bijvoorbeeld nog steeds een belangrijke rol spelen in de bekritiseerde, door het Project Invoering Verkorting Overbrengingstermijn model (PIVOT) geïnspireerde selectiestrategieën. Ditzelfde PIVOT-model blijkt dan weer amper bruikbaar voor het behandelen van reeds bestaande collecties. Deze vergen in de praktijk immers bijna steeds onderzoek op stukniveau om te kunnen inschatten welke onderdelen van het archief de beste neerslag vormen van specifieke maatschappelijke functies. Deze inspanning maakt het streefdoel van versnelde, systematische selectie uiteraard ongedaan.¹⁹

Dit korte overzicht van enkele voorname evoluties in de visie op bewaring, waardering en selectie kan uiteraard slechts een primair en onvolledig beeld geven van 100 jaar archiefwetenschap. Deze eerste blik toont echter reeds aan hoe uiteenlopend doorheen de jaren de vraag naar selectie en waardering is aangepakt.

¹⁴ Ketelaar (2006), p. 187.

¹⁵ Deze maatschappelijke invalshoek laat zich niet uitsluitend voelen op theoretische niveaus, maar wordt evenzeer ter harte genomen door bepaalde archiefinstellingen. Het acquisitiebeleid van het Britse Mass-Observation Archive, bijvoorbeeld, richt zich expliciet op het bewaren van materiaal dat betrekking heeft op het alledaagse leven zoals ervaren door het individu, in zijn/haar eigen woorden; Sheridan (2003).

¹⁶ Cook (1999), p. 52, pp. 59-60.

¹⁷ Cook (2004), pp. 5-18.

¹⁸ Cook (1999), pp. 56-57.

¹⁹ Voor een omvangrijke bespreking van waardering binnen (Nederlandse) archieven, waarin ook de praktijk van macroselectie uitgebreid aan bod komt, zie: Jeurgens *et al.* (2007); Michielsen (2004), p. 45; Klep (2005), pp. 91; Bert Looper, *Tresoar* (NL), persoonlijke mededeling.

Dat er moet geselecteerd worden, lijkt in de onmogelijkheid van een *total record* vanzelfsprekend geworden. De discussie over hoe toch een zo betrouwbaar mogelijke fractie van het verleden kan bewaard worden voor de eeuwigheid is niet beslecht en zal dit wellicht ook nooit zijn.

1.3 De digitale revolutie en het 'select everything' ideaal

Zoals de toename aan analoge documenten binnen archiefcontexten van de vorige eeuw de onafwendbaarheid van selectie leek duidelijk te maken, zo stelt de enorme groei aan digitaal/gedigitaliseerd materiaal ons niet enkel binnen de archiefcontext, maar evenzeer binnen kunsten, digitale museumcollecties of media, voor de schijnbaar onvermijdelijke nood tot selectie en vernietiging. Een nieuw knelpunt daarbij is de vraag naar langetermijnbewaring van het digitale materiaal.

De gevolgen van digitale revolutie op het selectievraagstuk zijn echter complexer en lang niet zo eenduidig als het geval was binnen de analoge wereld. Tegelijk met de enorme toename aan materiaal biedt het optimisme in de digitale revolutie de laatste jaren ook een reeks argumenten voor een nieuwe aselecte houding. Deze wordt hoofdzakelijk ingegeven door de verwachting dat, met de snelle uitbreiding van mogelijkheden voor opslag, alles uiteindelijk misschien toch zal kunnen worden bijgehouden. We gaan hier even dieper op in.

Een eerste reeks argumenten wordt ingegeven door het toenemende praktische gemak waarmee tegenwoordig gedigitaliseerd en bewaard kan worden. Met de loop der jaren neemt de kost voor creatie en opslag van digitale documenten almaar af.²⁰ Bovendien blijft het onbetwistbaar dat selecteren het gevaar inhoudt op fouten en partijdigheid vanwege de selecterende individuen.²¹ Daarom wordt soms gesteld dat het in eerste instantie belangrijker is om zo veel mogelijk materiaal beschikbaar te stellen aan lage kwaliteit en enkel het materiaal dat 'nuttig' blijkt te zijn voor de gebruiker later opnieuw te digitaliseren aan een hogere kwaliteit.²²

Ook binnen de wereld van *born-digital* documenten kan een potentiële aselecte houding worden geponeerd, zoals in het werkprincipe van LOCKSS (*Lots of Copies Keeps Stuff Safe*). Deze *open source* software is erop gericht via een peer-to-peer netwerk totale bewaring en toegang te bieden voor digitale *content*. De lage inspanning die hiervoor vereist is, zowel op gebied van kost als van opslag, zou alomvattendheid moeten kunnen toelaten en garanderen.²³

Ten slotte kunnen we ook de bedenking maken dat, vermits selectieproblematiek schijnbaar vooral de kop opstak binnen groeiende archieven, het in theorie nog steeds mogelijk zou kunnen zijn om een 'select everything' houding te rechtvaardigen binnen de relatief kleinere en *de facto* semi-gesloten historische

²⁰ Ralf Goebel, Programmadirecteur Deutsche Forschungsgemeinschaft, in: Maidment-Otlet (2008), p. 25.

²¹ Kulturarv (2009).

²² Michalko (2007).

²³ LOCKSS (2004); Uricchio (2007), p. 23.

deelcollecties van musea, bibliotheken of gesloten archieven. Totale digitalisering en langetermijnbewaring zouden daar, vanuit de pas aangehaalde overwegingen, immers relatief gemakkelijk haalbaar kunnen worden. Met de digitale revolutie is het ideaal van de universele, vrij toegankelijke collectie met andere woorden duidelijk aan een heropleving toe.

Naast deze argumenten groeit ook de discussie over de aard van erfgoed en de functie van traditionele *memory institutions* in een digitale wereld. Met het toenemende gemak waarmee cultureel materiaal digitaal geproduceerd en verspreid wordt via het web – zowel door instellingen als door individuele actoren, kunstenaars etc. – verschuift de functie van bewaring en waardetoekenning in de richting van deze creatoren. In de digitale wereld ontstaan bovendien nieuwe soorten cultureel en sociaal erfgoed in de vorm van netwerken van interactie zoals discussielijsten, blogs, sociale software applicaties etc.

Beide evoluties creëren nieuwe vormen van archief en nieuwe patronen van culturele waardetoekenning die de traditionele rol van bibliotheken, archieven en musea in twijfel trekken.²⁴ Door de uitbouw van nieuwe archiefinitiatieven volgens gelijkaardige procédés als het pas aangehaalde LOCKSS zou het mogelijk worden om sociale fenomenen te bewaren die vroeger niet bewaard werden. De traditionele *top-down* benadering zou hierbij vervangen worden door een *bottom-up* aanpak waarin de producenten en de samenleving als geheel culturele waarden toekennen en via *networked archives* ook voor bewaring instaan.²⁵ Bibliotheken zouden evolueren naar informatienetwerken waar de door de instelling aangeboden *content* versmelt met de blogs, wiki's of tags aangeleverd door de gebruikersnetwerken, met nog moeilijk te voorspellen impact op de eigen collecties tot gevolg.²⁶ Genetwerkte samenwerking binnen de erfgoedsector zou eveneens kunnen leiden tot verminderde lasten voor de bewarende instellingen,²⁷ en daardoor – impliciet – tot versoepeling van de selectienoodzaak.

Samenvattend kunnen we dus stellen dat er genoeg discussiepunten bestaan om binnen de digitale context dieper na te denken over de wenselijkheid en noodzakelijkheid van selectie. Vanuit technologisch standpunt kan gesteld worden dat de lage kostprijs van digitalisering en opslag de nood aan selectie op termijn zou kunnen doen verdwijnen. De verandering van het erfgoedlandschap zou dan weer een einde kunnen maken aan huidige visies over waarde, selectie en bewaring.

²⁴ Gracy (2007), pp. 183-197.

²⁵ Uricchio (2007), p. 24.

²⁶ Maness (2006).

²⁷ Bearman (2007), pp. 26-44.

1.4 De blijvende nood aan selectie

Hoewel de gevolgen van de digitale revolutie niet mogen worden onderschat en de zopas aangehaalde argumenten in de toekomst nog aan belang kunnen winnen, menen we toch te mogen stellen dat de tegenargumenten t.o.v. de '*select everything*'-houding momenteel (nog) zwaarder doorwegen. We baseren ons daarbij op vier bedenkingen: de onzekere aard van de genetwerkte toekomst, de blijvende groei van institutionele archieven, de nood aan ontsluiting en de blijvende eisen bij digitalisering of langetermijnbewaring van bestaande collecties.

In het kader van een digitale toekomst van zichzelf ondersteunende en in stand houdende netwerken kan gesteld worden dat de mogelijke revolutie in het bewaren van genetwerkte fenomenen zich voorlopig vooral lijkt te richten op sociale netwerken en op de 'kleinere' consument-producent van erfgoed die via blogs, youtube-achtige kanalen e.d. zijn productie verspreidt. Het potentieel van omvangrijke culturele netwerken over archieven en bibliotheken heen en van genetwerkte *memory institutions*, staat nog in de kinderschoenen. In 2004 concludeerde het NESTOR-onderzoek bijvoorbeeld nog dat de meerderheid van culturele instellingen de organisatorische structuur, kennis en standaarden missen om grootschalige samenwerking aan te gaan.²⁸ De discussie rond nieuwe soorten digitaal erfgoed en hoe ermee om te gaan is nog lang niet beslecht. Tegen het ideaal van de erfgoednetwerken kan bijvoorbeeld ingebracht worden dat de traditionele erfgoedinstellingen een grotere mate van continuïteit kunnen verzekeren of dat verspreiding van de bewaringsverantwoordelijkheid ook fragmentering van de collecties in de hand werkt.²⁹ Zolang uit deze discussie geen grootschalige initiatieven voortvloeien, blijven de erfgoedinstellingen en culturele producenten kampen met hun omvangrijke en continu met verval bedreigde analoge en digitale collecties. Zolang opslag niet op een genetwerkte manier wordt opgevangen, zal de omvang van individuele collecties in actieve aangroei daarbij bovendien nog blijven toenemen, zeker wanneer deze aangroei het gevolg is van de dagelijkse werking zoals bij een bedrijfsarchief of mediaproductent.

Uit de onzekere impact van genetwerkte initiatieven volgt dat een belangrijke reden voor selectie in de analoge wereld, namelijk het ontsluitbaar maken/houden van een collectie, evenmin gegarandeerd kan worden voor deze groeiende collecties. Terwijl in de analoge collectie ontsluitbaarheid vooral samenhangt met de materiële beschikbaarheid van de documenten en de structuur en indexerings/catalogering van de collectie, hangt ontsluiting van digitale documenten ook af van technologische evoluties. Dit brengt een kostprijs met zich mee, die het optimisme in de lage kost van digitalisering en opslag wellicht overschaduwet. Het is immers onvermijdelijk dat hard- en software in de loop der jaren zodanig zullen wijzigen dat de digitale documenten niet langer kunnen worden gelezen of weergegeven. De termijnen hiervoor zijn moeilijk voorspelbaar, maar algemeen wordt aangenomen dat binnen de 2 tot 10 jaar na creatie problemen zullen rijzen betreffende materiaaltoegang.³⁰

²⁸ Witthaut (2004), p. 100.

²⁹ Mackenzie Owen (2007), p. 45.

³⁰ Hodge (2000).

Het probleem van langetermijnbewaring kan men op ruwweg drie manieren aanpakken: door het in stand houden van de oorspronkelijke hard- en softwareomgeving (onhaalbaar op lange termijn), door het migreren van het document naar de nieuwe omgeving en dus het creëren van een nieuw digitaal document met andere eigenschappen dan het origineel of door het softwarematig emuleren van de oorspronkelijke omgeving, waardoor het originele document of een directe kopie ervan behouden kunnen blijven. Hoewel de kosten voor opslag op termijn mogelijk verwaarloosbaar worden, zal men rekening moeten houden met de enorme inspanning die de onafwendbare migratie of emulatie van het digitale materiaal naar nieuwe technologische platforms met zich mee zal brengen. Die problematiek werd soms over het hoofd gezien in de digitaliseringsinitiatieven van enkele decennia geleden, waardoor het destijds gecreëerde materiaal nu soms al niet langer toegankelijk is.³¹ Selectie moet bijgevolg vermijden dat men een massa aan materiaal overhoudt waarin op langere termijn het aanbrengen van structuur, ontsluitbaar maken en herstructureren naar nieuwe metadatastructuren, gebruiksvereisten, digitale formaten etc. onhaalbare opdrachten worden.

Ten slotte zorgen beperkingen in tijd, middelen en personeel/expertise er nog steeds voor dat keuzes moeten worden gemaakt in welk materiaal voorrang krijgt bij digitalisering of bewaring. Tijdens de eerste fase kan een deel van het onbehandelde analoge of *born-digital* materiaal reeds ontoegankelijk worden, resulterend in een ongewenste *bias* waartegen zelfs de ‘*select everything*’ houding zich niet kan beschermen. Bovendien kunnen onbewuste keuzes de aard van de uiteindelijke digitale collectie gaan beïnvloeden. Het ontkennen of omzeilen van de selectieproblematiek kan bijgevolg evenzeer een vervormend effect hebben op de ‘bronnenrealiteit’, maar dan één die bedekt is met de mantel van vermeende onpartijdigheid. Vanuit zowel historisch als filosofisch oogpunt lijkt het expliciet aankaarten van de selectieproblematiek de meer aanvaardbare – maar zeker niet minder partijdige – beslissing.

Ondanks de argumenten die pleiten voor totale digitalisering/bewaring, lijkt het in de praktijk met andere woorden aannemelijk dat ‘alles selecteren’ voorlopig enkel in een minderheid van de gevallen als haalbaar of verdedigbaar kan worden beschouwd. Het betreft dan bijvoorbeeld kleine en bijzonder kostbare of kwetsbare collecties, collecties die oninterpreteerbaar zouden worden of hun integriteit zouden verliezen indien ze niet volledig gedigitaliseerd worden en eventueel grotere collecties binnen instellingen waarvan verwacht kan worden dat zij de inspanningen voor langetermijnbewaring kunnen blijven dragen. Een bijkomstige vereiste is dat de totale digitalisering op relatief korte termijn kan worden doorgevoerd zonder dat in tussentijd materiaal verloren kan gaan. Ten slotte kan het in sommige gevallen goedkoper uitvallen pas na een totale digitalisering over te gaan tot deselectie.³² We

³¹ Hakala (2006), p. 6. Geraadpleegde landen waren: Oostenrijk, België, Tsjechië, Denemarken, Groot-Brittannië, Estland, Finland, Frankrijk, Duitsland, Griekenland, Hongarije, Ierland, Italië, Letland, Litouwen, Malta, Nederland, Noorwegen, Polen, Portugal, Slowakije, Spanje en Zweden.

³² Hedstrom (2003), p. 16; TASI (2007), p. 2; Witthaut (2004), p. 87. Eén van de mogelijke voorbeelden hiervan zijn de inspanningen van het project Linnean Society Collections Online van de Linnean Society of London (2007). Deze richten zich op integrale ontsluiting op deelcollectieniveau: er wordt telkens voor geopteerd om een volledige deelcollectie te digitaliseren in plaats van selectief over de volledige collectie heen te werken.

mogen er echter van uitgaan dat het gros van de instellingen die tot digitalisering overgaan zich niet in dergelijke situatie zullen bevinden. Zeker binnen de Vlaamse context, waar grote samenwerkingsverbanden (nog) ontbreken, lijkt selectie bijgevolg noodzakelijk.³³

1.5 Selectie/acquisitie: born-digital documenten

Net zoals door de eeuwen heen de productie van analoge documenten exponentieel is gegroeid, zullen de *born-digital* documenten dat in de huidige samenleving geproduceerd worden ongetwijfeld in aantal blijven toenemen. Binnen audiovisuele productie en bedrijfsadministratie, waar een toenemend aantal activiteiten zuiver digitaal worden, zijn de *born-digital* archieven alvast aanzienlijk toegenomen. Maar ook in de wereld van gedrukte publicaties wordt geopperd dat we afstevenen op een forse daling in analoge productie.³⁴ Het is dan ook duidelijk dat steeds grotere delen van ons maatschappelijke en culturele leven zich op één of andere manier zullen afspelen in een digitale setting. Met deze verschuiving van een analoge naar een digitale en genetwerkte samenleving, ontstaan nieuwe uitdagingen voor bewaarinstellingen om het verslag van deze samenleving bij te houden voor de toekomst. Hier stonden we hoger al even bij stil.

Tot nu toe hebben we het vrij algemeen gehad over selectie voor digitalisering of digitale bewaring, ongeacht of het voorwerp van selectie analoog dan wel digitaal was en ongeacht de doelstelling van digitalisering. Ter afronding van deze sectie kunnen we even stil staan bij de specifieke plaats van *born-digital* documenten in het kader van dit rapport. In de Inleiding hebben we reeds verduidelijkt dat selectie globaal gezien op twee manieren kan worden geïnterpreteerd: enerzijds als de handeling die bepaalt wat voor de toekomst wordt bijgehouden en anderzijds als het uitkiezen van materiaal dat als het ware een 'bijkomstige' rol kan vervullen. Deze conceptuele tweedeling geldt evengoed voor *born-digital* documenten.

Enerzijds zijn er de digitaal gecreëerde documenten die moeten worden bewaard volgens dezelfde normen als die voor analoge documenten al eeuwen gelden: collectiebeleid en institutionele beweegredenen voor acquisitie, gekoppeld aan eisen rond authenticiteit en integriteit, vermoede bewaarwaarde etc. De waardering van deze eerste klasse *born-digital* documenten stuit echter op een reeks problemen die eigen zijn aan dit nieuwe medium. De hoeveelheid materiaal is exponentieel groter dan in de analoge wereld, vermits digitale documenten nog sneller aangemaakt, gekopieerd, aangepast en rondgestuurd kunnen worden dan hun analoge tegenhangers. Daar bovenop komt een reeks paradigmatische zorgen die we hier onmogelijk kunnen behandelen, maar die draaien rond vragen naar de betekenis van termen als 'origineel', 'kopie', 'authenticiteit' of 'betrouwbaarheid' bij digitale creaties.³⁵ De nood aan duidelijke selectiemechanismen is hier mogelijk nog groter dan bij digitalisering, gezien de toenemende complexiteit van de netwerken waarin

³³ Walterus (2005), p. 20.

³⁴ Walterus (2005), p. 21.

³⁵ Zie o.m. de literatuurverwijzingen op Digitale Duurzaamheid (2006), <http://www.digitaleduurzaamheid.nl/index.cfm?paginakeuze=51> (laatst geopend op 12/03/2009).

deze documenten zich bevinden. Bovendien moeten deze netwerken zelf vaak eveneens bewaard blijven om de digitale documenten correct te kunnen interpreteren. Dit brengt problemen met zich mee wanneer de netwerken op de rand staan van het private en publieke of nationale grenzen overschrijden, waardoor onduidelijk is wie de bewaarverantwoordelijkheid draagt.³⁶ Selectie kan bovendien enkel zinvol zijn wanneer toegankelijkheid op lange termijn (i.e. bewaring) kan worden verzekerd, zodat ook de complexe problematiek van digitale langetermijnbewaring nauw verweven is met de selectie van *born-digital* documenten. Het tijds kader voor selectie van deze documenten is bovendien een stuk kleiner dan in een analoge setting: het niet tijdig selecteren van een *born-digital* document kan meteen ook de onafwendbare vernietiging ervan op korte termijn betekenen door wijzigingen van technologie of onmiddellijke handmatige vernietiging. Men kan niet, zoals bij analoge documenten, wachten tot het verloop van tijd aangeeft welke documenten meer waardevol zijn om te bewaren.³⁷ Waardebepaling en toegankelijkheidsoverwegingen vinden daarom best simultaan plaats, om kosten te drukken en vernietiging van geselecteerd maar om praktische redenen niet-bewaarbaar materiaal te vermijden.³⁸

Voorts verschuift in de digitale wereld de verantwoordelijkheid voor het bewaren en bewaarbaar zijn van documenten sterker in de richting van de creator. Van bij de creatie zou moeten worden stilgestaan bij de archiverings- en bewaringsvereisten van een document en dus bij factoren als consistentie, formaat, standaardisering en authenticerende metadata. Waardebepaling kan sterker dan bij analoge documenten in overleg gebeuren met de creators van deze documenten, niet enkel vanuit de overweging dat zij de eigen materialen in toenemende mate zelf zullen beheren, maar ook vanuit de idee dat zij op zijn minst binnen hun eigen werkterrein het best kunnen inschatten wat uit de massa beschikbare documenten op termijn het meeste waarde kan blijven hebben.³⁹ Tegelijk zullen ook na de creatie ogenblikken van waardering en opslag plaatsvinden en net als binnen de analoge wereld of bij digitalisering zal op dat ogenblik opnieuw selectie kunnen worden uitgevoerd. De grotere oplettendheid bij creatie van *born-digital* documenten zal met andere woorden de verdere traditionele stappen in collectieopbouw en onderhoud niet zondermeer vervangen.

Naast deze eerste categorie zijn er de *born-digital* documenten die zich reeds in een collectie bevinden en die worden geselecteerd om opgenomen te worden in een nevencollectie, waar ze een specifiek doel vervullen. Voor deze tweede groep betekent selectie dus het beschouwen van de mate waarin documenten in staat zijn om deze 'bijkomstige' rol te vervullen. Sommige factoren die van belang waren voor het waarderen van de eerste categorie zullen daarbij niet langer een rol spelen en omgekeerd kunnen ook nieuwe criteria worden aangewend die voorheen minder of niet van tel waren. Selectiebeslissingen liggen in handen van de instelling die deze

³⁶ Hodge (2000), met verwijzing naar de overwegingen geopperd door de National Library of Canada (1998; document intussen offline) en de National Library of Australia (2005).

³⁷ Phalet (2004), p. 14. De aanvullingen op dit document dd. 2005-2007 bevatten links naar internationale literatuur rond selectiecriteria voor bewaring digitale documenten (Phalet (2004-2007)).

³⁸ Digital Preservation Coalition (2008b).

³⁹ Hodge (2000).

bijkomstige activiteit uitvoert. Dit is doorgaans niet de creator van het document zelf, maar ofwel de bewaarder binnen de instelling, ofwel de externe bewaarinstelling waar het materiaal terecht komt nadat het zijn primaire functies heeft vervuld.

Zoals in de inleiding aangegeven, staat deze tweede vorm van selectie in dit rapport centraal; dit geldt ook voor *born-digital* documenten. Het is daarom belangrijk te beseffen dat in deze optiek geen fundamenteel verschil bestaat tussen selectie voor analoge dan wel digitale documenten, dit in tegenstelling tot de veel complexere materie van *born-digital* waardering. Enkel in die gevallen waar voor de 'digitaliseringsselectie' dezelfde criteria worden gebruikt als die problematisch waren voor waardering (in casu authenticiteit, originaliteit en bewaarbaarheid) kunnen *born-digital* documenten een bijzondere aanpak vereisen. De problematiek die hieraan gekoppeld is, is echter zo complex en sectorgebonden dat we ze binnen het kader van dit onderzoek onmogelijk grondig kunnen behandelen. Ze hoort eerder thuis in gespecialiseerde theoretische literatuur en rond de IT-antwoorden op prangende vragen rond collectiebeheer en langetermijnbewaring, waarmee de problematiek direct verwant is.⁴⁰ Waar nodig wordt in de volgende secties wel stilgestaan bij mogelijke specifieke relaties tussen de aangehaalde selectiecriteria en *born-digital* documenten en wordt verwezen naar relevante literatuur.

⁴⁰ Zie bijvoorbeeld Bearman, Trant (1998); Gladney, Bennett (2003); Millar (2003) of Geser *et al.* (2002) voor slechts enkele van de probleempunten rond het thema digitale authenticiteit. Voor een eerste overzicht rond selectie van *born-digital* documenten, zie: Jewell (2001).

2 Spelden en hooibergen: parameters voor selectie bij digitalisering

Wanneer men heeft besloten om selectie door te voeren, is de logische eerste vraag op basis van welke criteria deze selectie dan kan gebeuren. Zoals reeds vermeld werd, bestaat hierover weinig eenduidigheid en is het zoeken naar selectiecriteria vaak gelijkaardig aan het zoeken naar een speld in een hooiberg. Of beter gezegd: het sorteren van vele spelden uit vele hooibergen, want in de praktijk vinden we een brede waaier aan expliciete en impliciete criteria terug met vaak slechts weinig verduidelijking of structurering. Selectiemechanismen – in zoverre deze worden toegelicht – worden doorgaans teruggevonden in veralgemeende termen of in beperkte opsommingen. Criteria zijn vaak eerder *ad hoc* dan dat ze het gevolg lijken van beredeneerde langetermijnvisies en kunnen sterk verschillen tussen instellingen en sectoren. Bovendien zijn ze veelal gebaseerd op criteria die in de analoge wereld gelden.⁴¹ Verder lijkt er slechts geringe appreciatie te bestaan voor de noodzaak om deze criteria expliciet bekend te maken.

Deze situatie contrasteert opvallend met de theoretische beschouwing dat selectie onlosmakelijk samenhangt met het herkomstprincipe, dat de nood benadrukt om duidelijkheid te bewaren in de archivistische herkomst van de stukken die zich binnen een collectie bevinden.⁴² Het definiëren van selectiecriteria is hier een cruciaal element van. Door niet te verduidelijken wat wel en wat niet in een digitale collectie werd opgenomen, kan men de aard van deze digitale collectie niet naar waarde schatten. In het geval van collecties die voor onderzoek of beeldvorming worden gebruikt, kan dit leiden tot een foutieve veronderstelling dat de digitale materialen een ‘accurate’ of ‘ware’ weergave bieden van wat uit het verleden is overgeleverd. Om een zo zuiver mogelijk beeld te bewaren van de geëditeerde vorm van de maatschappij die binnen de uiteindelijke collecties bewaard blijft, is het met andere woorden belangrijker om duidelijk te maken welke stappen en keuzes gemaakt werden in de totstandkoming ervan, dan om zich af te vragen of deze wel de ‘juiste’ stappen waren.⁴³ Het grote belang van geëxpliciteerde selectiecriteria wordt bij het Duitse NESTOR dan ook duidelijk gemaakt door dit op plaats 1.1 te stellen bij de criteria waaraan *trusted digital repositories* moeten voldoen.⁴⁴

Toch blijkt dat in realiteit schaars wordt omgesprongen met expliciete, vrij toegankelijke informatie rond materiaalselectie. Tekenend voor deze situatie is bijvoorbeeld de sectorbevraging door de *European Board of National Archivists* (EBNA) uit 2006, waarin het antwoord op de vraag naar gehanteerde selectiecriteria geregeld ontbreekt of selectiecriteria verward worden met selectiedoelstellingen (zoals het verhogen van toegang tot cultureel erfgoed).⁴⁵ Hetzelfde is het geval in de

⁴¹ Russell (1999); European Commission (2002), p. 206.

⁴² Ketelaar (2002), p. 223.

⁴³ Davis-Perkins *et al.* (2005), p. 280, 284.

⁴⁴ Dobratz *et al.* (2006).

⁴⁵ Hakala (2006), p. 6. Zie ook de beperkte informatie in de criterialijsten vermeld onder <http://preserve.harvard.edu/bibliographies/selection.pdf> (President and Fellows of Harvard College (2007)), of de rudimentaire benadering van selectie in het MINERVA rapport: Drake *et al.* (2004), pp. 20-22.

lerse richtlijnen voor erfgoeddigitalisering.⁴⁶ Dit betekent niet dat er geen duidelijk omliggende criteria worden gehanteerd – verschillende deelnemende instellingen voeren wel degelijk gestructureerde en grootschalige digitalisering uit – maar het wijst erop dat men slechts beperkte aandacht besteedt om deze naar buiten toe te verduidelijken. In rapporten rond digitalisering of digitale bewaring vinden we meer uitvoerige teksten rond selectieproblematiek en -criteria, maar ook hier wordt doorgaans weinig in detail getreden wanneer het gaat over de plaats of aard van selectie binnen het gehele analoge en digitale collectiebeleid. Collectiebeleidsplannen en selectielijsten gehanteerd door archieven bieden eveneens inzicht in selectiestrategieën en bewaartermijnen, maar deze zijn voor buitenstaanders moeilijk in handen te krijgen.

Binnen dit rapport willen we een duidelijker houvast bieden aan instellingen die met selectie te maken krijgen. Een eerste stap daarin is de volgende *longlist* van de selectiecriteria die konden worden gepuurd uit de beschikbare primaire of secundaire bronnen, dit zowel wat betreft schijnbaar impliciet gehanteerde als expliciet vermelde criteria. Om de criteria meer aanschouwelijk te maken, bevat de *longlist* enkele voorbeelden van hun concrete toepassing. In sommige gevallen wordt ook een eerste suggestie geboden rond prioriteitenstelling. Toch willen we hier nog niet gedetailleerd ingaan op de aanwending van deze criteria binnen de selectiepraktijk. De relatieve impact van de criteria kan sterk variëren, bepaalde criteria kunnen enkel in specifieke contexten van tel zijn of kunnen elkaar onderling uitsluiten. Elke instelling of elk digitaliseringsinitiatief zal zelf moeten beslissen welke criteria meer of minder belangrijk zijn binnen haar specifieke setting. Hoe dit kan worden bepaald, zal worden uitgewerkt in Deel 2.

Het mag duidelijk zijn dat er een zekere mate van overlap bestaat tussen de voorgestelde opdeling in hoofd- en subcategorieën. De grenzen tussen waardebepalende factoren zijn immers vaak onzuiver of kennen een verschillende afbakening naargelang sector of invalshoek. Met deze *longlist* willen we in hoofdzaak een uitvoerig overzicht bieden van de vele mogelijke factoren waarmee rekening kan/moet gehouden worden in materiaalselectie, zonder daarbij te pretenderen een definitieve classificatie van deze factoren te kunnen bieden.

2.1 Institutioneel kader

De eerste stap in het selecteren van materiaal voor digitale bewaring ligt in de institutionele kaders waarbinnen zowel de analoge als de digitale collectie zich bevinden. Vier elementen kunnen hier specifiek worden: het collectiebeleid, de doelstellingen van bestaande collecties, ontwerp en doelstellingen van de nieuw te creëren digitale collectie en rechtenkwesties. In de mate waarin deze elementen expliciet worden gemaakt – collectiebeleidsplannen zijn zeker binnen de Vlaamse context veelal weinig specifiek, impliciet of volledig onbestaande – zullen institutionele en juridische factoren toelaten om een eerste globale materiaalselectie door te voeren. Hun grote belang ligt daarbij in het scheppen van het kader waarbinnen de overige criteria die in deze *longlist* zijn opgenomen, concreet zullen

⁴⁶ Ask about Ireland (s.d.).

worden ingevuld. Digitalisering kan immers pas beginnen wanneer het aansluit met het bestaande beleid.

2.1.1 Collectiebeleid

In sommige gevallen worden het collectie- en bewaringsbeleid van een instelling juridisch of statutair vastgelegd. Dit is bijvoorbeeld het geval bij nationale diensten met depotverplichting, maar evenzeer bij elke instelling die over een collectiebeleidsplan beschikt. Binnen deze vorm van regelgeving wordt bepaald welk materiaal prioritair zal verzameld en bijgehouden worden en wat de minimale bewaartermijn van het materiaal is. Deze hebben een rechtstreekse impact op het digitaliseringbeleid van de instelling, hetzij door expliciete regelgeving, hetzij door impliciete inschakeling van digitalisering binnen het algemene beleid.

Hoewel bepalingen op institutioneel niveau een belangrijke factor vormen in een gestuurde selectie – als zodanig ook expliciet vermeld in het selectierapport van de *International Association of Sound and Audiovisual Archives* (IASA)⁴⁷ – leert dit ons weinig over de concrete selectiecriteria die binnen een dergelijk beleid kunnen/dienen te worden opgenomen. Bovendien kan een aanzienlijk deel van het beleid impliciet en ongeschreven zijn, zeker waar het specifiek de benadering van digitale/gedigitaliseerde materialen betreft.⁴⁸ Een bijkomend probleem voor instellingen met een juridische depotverplichting is bovendien de onduidelijkheid over de relatie tussen deze beleidsverplichting en digitalisering van *born-digital* documenten. Zo betekent depotverplichting niet automatisch dat ook digitale kopieën mogen worden gemaakt van de collectie; de plaats van het digitale in bestaande analoge beleidsregels is vaak niet vanzelfsprekend.

2.1.2 Doelstellingen van bestaand digitaal archief

Van aanzienlijk belang voor het bepalen van selectiecriteria zijn de doelstellingen vastgelegd voor de bestaande digitale collectie waarbinnen dit materiaal zal worden opgenomen. De collectie dient immers een weerspiegeling te zijn van deze doelstellingen, wil zij een samenhangend en begrijpelijk geheel vormen. De nieuwe context waarin het gedigitaliseerde materiaal zal terechtkomen en aangewend worden heeft dus een rechtstreekse impact op de initiële materiaalkeuze. Een standaardvoorbeeld van basisselectie volgens archiefdoelstellingen is bijvoorbeeld de aanleg van een representatieve nationale of regionale collectie, waarbij documenten die buiten vastgelegde geografische regio's of nationaliteiten werden geproduceerd *a priori* niet geselecteerd worden. Maar de doelstellingen omvatten ook elementen als het beoogde doelpubliek, de gebruikersnoden en het verwachte gebruik van de collectie, bewaring versus toegankelijkheid, etc. Bij bewaring ligt de klemtoon bijvoorbeeld op de stukken die op korte termijn door verval worden bedreigd. Ligt het accent op het verbeteren van de toegankelijkheid, dan kan men prioriteit geven aan stukken waar veel interesse voor bestaat.⁴⁹ De doelstellingen van het archief zijn met andere woorden niet zozeer actieve selectiecriteria, maar

⁴⁷ Breen *et al.* (2004), p. 13.

⁴⁸ Digitaal Erfgoed Nederland (2008), pp. 19-21.

⁴⁹ Vandermaesen (2005), pp. 20-22.

bepalen vooral de draagkracht van de criteria waar we in de volgende secties dieper op ingaan. Selectieprioriteit wordt toegewezen aan documenten die het dichtst aanleunen bij de expliciet vastgelegde basisdoelstellingen van het aanwezige digitale archief.

2.1.3 Selectie naar archiefontwerp

In bepaalde gevallen gaat men nog een stap verder dan enkel het creëren van een selectieve digitale spiegel van de analoge collectie, en wordt gekozen voor de aanleg van een nieuwe (deel)collectie waarbinnen nieuwe relaties gecreëerd worden tussen de diverse digitale documenten. De creatie van deze nieuwe context kan gebeuren binnen het kader van de bestaande collectie of kan resulteren in de oprichting van een nieuw, op zichzelf staand platform, al dan niet opgericht als samenwerking tussen verschillende instellingen en collectietypes. Voorbeelden van een dergelijke selectie naar archiefontwerp zijn het project 'Architectuurfocus' aan de Ugent,⁵⁰ of projecten als het 'Cyprus Digitisation Project'⁵¹ binnen het British Museum of 'British Printed Images to 1700'⁵² tussen o.m. het British Museum en Victoria and Albert Museum. Dergelijke initiatieven brengen uiteenlopende bronnen met thematische verwantschap samen onder nieuwe (virtuele) collecties. De doelstellingen van deze nieuwe platformen zullen de primaire selectie van het materiaal sturen.

2.1.4 Rechten en administratie

Wettelijke beperkingen op reproductie en distributie van materiaal vormen een belangrijke selecterende factor, in die mate zelfs dat ze een centrale rol innemen in diverse planningsmodellen en *decision matrices* (zie ook Deel 2, sectie 1.2). Hun impact hangt tevens nauw samen met de doelstellingen en beoogde toepassingen van het digitale archief en dus met de toegankelijkheid van dit archief voor raadpleging en/of hergebruik. Juridische en administratieve criteria kunnen niet enkel de modaliteiten bepalen van bewaring en toegankelijkheid, ze kunnen ook aangeven welke materialen men verplicht moet bijhouden en welke termijnen men hiervoor moet respecteren. Deze laatste kunnen worden opgenomen in bewarings- of vernietigingslijsten, die op zich weer nauw verbonden zijn aan het collectiebeleid.

De impact van jurisdictie op collectiemanagement is complex. Naast de auteursrechten, die wellicht het grootste struikelblok vormen bij zowel het digitaliseren als het beschikbaar stellen van collecties, zijn er ook bepalingen als het portretrecht of andere privacyrechten. Zeker wanneer op internationale schaal aan ontsluiting wordt gedacht kunnen deze rechten voor aanzienlijke problemen zorgen. Zo kan een digitaal object dat in de ene wetgeving auteursrechterlijke beperkingen is opgelegd volgens een andere wetgeving bijvoorbeeld als 'afbeelding' worden geïnterpreteerd en hierdoor onder een andere, soms beperktere regelgeving vallen. In dit geval kan een instelling extra juridische bescherming nodig hebben voorafgaand aan het gebruik. Dit zien we bijvoorbeeld bij de *Digital Image Archive of*

⁵⁰ Universiteitsbibliotheek Gent (2009).

⁵¹ The British Museum (2009).

⁵² British Printed Images to 1700 (2009).

Medieval Music, opgestart door de University of Oxford en Royal Holloway University of London, waar de gebruiker wordt gevraagd een *Website Access Agreement* te ondertekenen.⁵³ Bijkomstige problemen kunnen zich voordoen bij de langetermijnbewaring van digitale documenten, vermits de juridische betekenis van materiaalmigratie in termen van copyright nog lang niet vaststaat. Tot voor enkele jaren was het binnen België bijvoorbeeld niet toegelaten om kopieën te maken van analoge film waarop auteursrechten lagen, zelfs niet voor bewaringsdoeleinden.⁵⁴

Rechtenproblematiek gaat dus verder dan de initiële keuze om materiaal in een collectie op te nemen. De complexe aard van de problematiek leidt er voorlopig toe dat vele digitale initiatieven zich vooral toespitsen op rechtenvrij materiaal of op materiaal dat integraal eigendom is van de digitaliserende instelling. Hier gaan we echter niet dieper in op deze complexe materie, maar verwijzen naar de studie rond jurisdictie die werd uitgewerkt door BOM-vl Werkpakket 4.⁵⁵

2.2 Waarde van het materiaal

De waarde van een document is één van de belangrijkste factoren in de uiteindelijke selectie voor digitalisering. Tegelijk is het ook één van de meest complexe aspecten ervan: waardetoekenning blijft *de facto* immers een sterk subjectief proces. Waardebepaling wordt dan ook op sterk uiteenlopende manieren benaderd. Archieftheoreticus Frank Boles splitst binnen de context van archiefwetenschap de documentwaarde bijvoorbeeld op in vier subcategorieën: functionele waarde, inhoudelijke waarde, relatie tot andere documenten en gebruikswaarde. Het *Espida* project (Universiteit Glasgow) hanteerde dan weer een onderverdeling volgens waarde voor gebruikers en externe *stakeholders*, waarde voor de creërende of beherende instantie, waarde voor werknemers en waarde door kostbesparing of het creëren van inkomsten. Opvallend in dit tweede voorbeeld is de expliciete afkeuring van het aspect historische waarde, als zijnde irrelevant voor de meeste 'organisaties'.⁵⁶ Onderzoek uit Nieuw Zeeland contrasteert met deze laatste stelling door aan te geven dat het te strikt uitvoeren van digitalisering als een business proces, grotendeels los van kwalitatieve beschouwingen, net kan leiden tot het verliezen van materiaal met toekomstige historische of culturele waarde.⁵⁷ Deze nood aan selectie op basis van historisch belang of mogelijke onderzoeksrelevantie staat eveneens centraal in veel van de kritiek op het Nederlandse PIVOT-model voor selectie van overheidsarchieven.⁵⁸ Het definiëren van documentwaarde wordt ten slotte verder bemoeilijkt door de evoluerende inschatting van wat waarde heeft en wat niet kan veranderen doorheen de tijd en is evenzeer afhankelijk van maatschappelijke evoluties en veranderingen in archief-, bibliotheek- of museumwetenschap.

⁵³ Craig-McFeely, Deegan (2005).

⁵⁴ Erik Martens, gesprek op 18/11/2008.

⁵⁵ Alle Bom-vl rapporten zijn te downloaden op <https://projects.ibbt.be/bom-vl/index.php?id=1609> (laatst geopend op 12/03/2009); Leysen (2001); Meesen *et al.* (2004).

⁵⁶ Boles (2005), pp. 78-96; Currall, McKinney (2006); ESPIDA (2007).

⁵⁷ Dorner *et al.* (2002).

⁵⁸ Michielsen (2004), p. 45; Klep (2005), pp. 91.

Vooraf de inhoud, doelgroep en het gebruik van de digitale collectie bepalen rechtstreeks de waarde van het materiaal dat voor digitalisering in aanmerking komt. Deze worden daarom bij voorkeur vastgelegd in een collectiebeleidsplan. De categorieën die we hieronder toelichten, overlappen echter onvermijdelijk gedeeltelijk met elkaar en met andere categorieën die in dit rapport gehanteerd worden.

2.2.1 Interne waarde: inhoud, volledigheid, begrijpelijkheid

Een cruciale, maar erg moeilijk te bepalen vorm van documentwaarde is de inhoudelijke waarde. Die vertaalt zich op diverse niveaus, waaronder historische, sociale of sociologische, culturele, esthetische, wetenschappelijke of onderzoekswaarde. In het geval van audiovisueel materiaal kan de term bijvoorbeeld niet enkel betrekking hebben op de *content* van het document, maar ook op de mate waarin het document blijk geeft van belangrijke evoluties in productie, publieke belangstelling, beeldtaal, technologische ontwikkeling etc.⁵⁹ Globaal gezien geniet materiaal met hogere inhoudelijke waarde ook de voorkeur bij het digitaliseren. Ook de unieke aard van het materiaal in vergelijking met wat beschikbaar is in andere collecties en instellingen kan als waardebepalende factor worden beschouwd, maar dit aspect van selectie wordt later afzonderlijk behandeld.⁶⁰ Welk type inhoudelijke waarde wordt nagestreefd zal afhangen van de doelstellingen en het doelpubliek.

Daarnaast wordt een grotere waarde toegeschreven aan materiaal waarvan de geloofwaardigheid, begrijpelijkheid en volledigheid groter zijn en waarvan de herkomst zeker is.⁶¹ Aan dit soort materiaal wordt dan ook een hogere digitaliseringprioriteit gegeven.

De opname van specialisten binnen het selectieproces is doorgaans een noodzakelijke vereiste voor het bepalen van deze inhoudelijke waarden. In realiteit wordt selectie dan ook vaker uitgevoerd door de collectieverantwoordelijke(n) die het meest vertrouwd zijn met desbetreffende bronnentypen, al dan niet in overleg met interne of externe specialisten. Het *Rapport Digitaal Beeldarchief* bevat een lijst van kwalitatieve vragen die hiervoor kunnen gesteld worden.⁶² Hiertegen kan echter worden ingebracht dat, precies door te werken met specialisten, een grote hoeveelheid materiaal voor digitalisering kan worden geselecteerd dat weinig of geen directe relevantie heeft voor de niet-gespecialiseerde gebruiker die men mogelijk tot de digitale collectie wil aantrekken.⁶³ De discussie rond huidige en toekomstige waarde en de invloed van specialisten is daardoor verwant met de discussies rond gebruik, vermits de toekomstige waarde van collectiestukken in

⁵⁹ Kula (1997), p. 154; Erik Martens, gesprek op 18/11/2008.

⁶⁰ Bijvoorbeeld Breen *et al.* (2004), p. 11.

⁶¹ Boles (2005), p. 84.

⁶² Vandermaesen (2005), pp. 14-15.

⁶³ Zie bijvoorbeeld de expliciete keuze binnen de *National Archives of Australia* om wegens deze reden hoofdzakelijk *on demand* te werken, eerder dan te opteren voor *a priori* selectie door specialisten: Ling (2002).

realiteit even moeilijk te bepalen is als het toekomstige gebruik waaruit de documentwaarde zal moeten blijken (zie lager).⁶⁴

2.2.2 Waarden naar gebruik⁶⁵

Doelpubliek

Selectie kan in sterke mate afhankelijk gemaakt worden van het doelpubliek dat men door de digitalisering wenst of verwacht te bereiken. Ook de verwachtingen van de gebruiker zelf dienen hierbij in rekening te worden gebracht: verschillende gebruikers zullen verschillende eisen stellen op het materiaal dat zij wensen te raadplegen en de informatie die zij hierover wensen te ontvangen. Het gebruikersonderzoek gevoerd binnen het EU-project *Preservation and Long-term Access through NETworked Services* (PLANETS) toonde bijvoorbeeld aan dat gebruikers van digitale bibliotheken, archieven en *data centres* vooral belang hechten aan zekerheden rond authenticiteit, herkomst, toegang en bruikbaarheid, doorzoekbaarheid van de collecties en granulariteit van de data.⁶⁶ De leerkrachten die deel uitmaakten van educatieve *Digital Cultural Heritage Community Project* (Illinois, US) – een samenwerking tussen musea, bibliotheken en onderwijs voor 6 tot 12 jarigen – verwachtten daarentegen vooral een eenvoudig doorzoekbare database en voldoende uitgebreide objectbeschrijving en –interpretatie.⁶⁷ Een collectie bedoeld voor een lekenpubliek met historische interesse kan dan weer een primaire selectie maken op basis van aanschouwelijkheid, de iconische waarde van beelden of mediafragmenten en het gemak voor interpretatie van het materiaal. De verwachte gebruikcontext heeft dus invloed op de hoeveelheid contextbiedend referentiemateriaal dat zal moeten worden opgenomen en op de minimaal vereiste metadata (zie verder). Zo kan men er bij een lekenpubliek voor opteren om een grotere hoeveelheid contextverduidelikend referentiemateriaal te digitaliseren dan zou nodig zijn voor een gespecialiseerd publiek. In het laatste geval heeft de gebruiker reeds voldoende voorkennis van deze contexten, maar kunnen dan weer hogere eisen gesteld worden aan de complexiteit van de metadata.

Of het uiteindelijke materiaal zal geraadpleegd worden door een lekenpubliek, dan wel door opgeleiden binnen specifieke disciplines, kunstenaars, etc. en of het materiaal gebruikt zal worden voor (wetenschappelijk) onderzoek of hergebruik, zijn met andere woorden slechts enkele van de factoren die de relevantie van materiaal voor de beoogde doelgroep en het verwachte gebruik definiëren. Een gedetailleerd onderzoek naar de beoogde gebruiker en zijn/haar verwachtingen dient daarom een primaire rol in te nemen bij het opzetten van een digitaliseringsproject. Het is bijgevolg opmerkelijk dat gebruikersonderzoek tot nu toe in realiteit vaak op rudimentaire wijze werd gevoerd en dat men bijgevolg slechts beperkt zicht heeft op

⁶⁴ IMLS (2003), pp. 13-14.

⁶⁵ Voor enkele algemene bedenkingen rond digitalisering en gebruiker, zie de deelrapporten binnen BOM-vl, WP1 (te downloaden op <https://projects.ibbt.be/bom-vl/index.php?id=1609>, laatst geopend op 12/03/2009).

⁶⁶ Snow *et al.* (2008).

⁶⁷ Bennett *et al.* (2002).

de reële noden en wensen van de gebruiker(s) en het gebruik en bruikbaarheid van digitaal beschikbaar gestelde collecties.⁶⁸

Ten slotte is het ook van bijzonder belang te beseffen dat er aanzienlijke verschillen kunnen bestaan tussen beoogd, reëel en potentieel gebruik. Het uiteindelijke doelpubliek kan immers afwijken van de gebruikersgroep die men voor ogen had, net zoals men de concrete toepassingen van de digitale collectie bij aanvang moeilijk kan voorspellen. Periodiek gebruikersonderzoek is bijgevolg noodzakelijk om na te gaan in hoeverre de collectie nog tegemoet komt aan de reële gebruikersnoden en kan leiden tot wijzigingen in de gebruikersgerichte selectie.

Toegankelijkheid

Het verschaffen van toegang, zowel reactief als proactief, kan beschouwd worden als de centrale, meest cruciale *raison d'être* van een collectiebeherende instelling.⁶⁹ Binnen deze primaire functie speelt digitalisering een steeds toenemende rol, vermits een gestructureerde digitalisering de toegankelijkheid van het materiaal in principe enkel kan verhogen.⁷⁰ Digitalisering laat toe geografisch verspreide analoge collecties virtueel te verenigen, documenten gelijktijdig raadpleegbaar te maken voor meerdere gebruikers en via metadata (potentieel) sneller verbanden te leggen met andere documenten. Door versnipperde collecties opnieuw samen te brengen binnen een virtueel kader, kan een duidelijker overzicht geboden worden van bijvoorbeeld nationaal erfgoed over diverse collecties heen. Het beschikbaar maken van moeilijk bereikbare bronnen binnen eenzelfde forum kan dan weer een aanzienlijke impact hebben op de ontwikkeling van onderzoeksdisciplines. Dit zien we bijvoorbeeld in het potentieel van het *Digital Image Archive of Medieval Music* waar voor het eerst een gedetailleerd en grootschalig onderzoek mogelijk gemaakt werd van middeleeuwse Europese muziekmanuscripten, door internationaal versnipperde documenten beschikbaar te maken voor studie, vergelijking etc.⁷¹ Het is daarom vanzelfsprekend dat overwegingen rond toegankelijkheid een rol spelen in het selecteren van materiaal voor digitalisering. In sterkere termen zou men zelfs kunnen stellen dat de digitaliseringsinspanning onverantwoord is indien deze onvoldoende rekening houdt met het toegankelijkheidscriterium.⁷²

⁶⁸ Ross *et al.* (2002); IMLS (2003); Sundqvist (2007), pp. 623-653; Carr (2006); Beagrie (s.d.); Davis-Perkins *et al.* (2005), pp. 287-288; MOAC II (2006), pp. 25-26.

⁶⁹ Edmondson (2004), p. 4, 39.

⁷⁰ Hierbij wordt niet stilgestaan bij de mogelijke problemen van digitale geletterdheid, die buiten de mogelijkheden van dit onderzoek vallen.

⁷¹ Craig-McFeely, Deegan (2005).

⁷² Een bijzondere vorm van selectie voor toegankelijkheid die verder afligt van het selectiebegrip zoals dit hier gehanteerd wordt, maar die voor de volledigheid toch dient te worden vermeld, is het aanbieden van toegang tot digitaal materiaal uit externe collecties. Selectie naar toegankelijkheid komt hier dus neer op het bepalen van de meerwaarde van toegang tot dit externe materiaal. Het resulteert het in het aanbieden van een dienst, in plaats van in de feitelijke selectie van materiaal voor opname in eigen collectie. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het platform Jstor.org, dat een enorme collectie aan gedigitaliseerde wetenschappelijke artikelen aanbiedt ter inzage door deelnemende bibliotheken. Het toegankelijk gemaakte materiaal blijft hierbij in handen van de dienstverlenende instantie, waardoor de deelnemende instelling ontslagen wordt van onderhoudsinspanningen, maar tegelijk ook afhankelijk is van de bewarings- en toegankelijkheids garanties geboden door de externe instantie.

Gezien het belang van toegang kan in eerste instantie geopteerd worden om digitaliseringsprioriteit te geven aan materiaal dat het meest bevraagd wordt door de gebruiker.⁷³ Door veel gevraagde documenten digitaal beschikbaar te maken krijgen diverse gebruikers gelijktijdig toegang tot dit materiaal. Bovendien worden de documenten hierdoor gevrijwaard van beschadiging of verlies, waardoor deze selectievorm dan weer nauw kan samenhangen met selectie voor bewaringsdoeleinden en op basis van materiaalstaat (zie verder). Daarnaast kan ook prioriteit gegeven worden aan documenten die nog niet ontsloten zijn. In het laatste geval wordt de digitalisering gebruikt als impuls voor collectieontsluiting. Wanneer deze documenten niet ontsloten zijn vanwege hun fysieke staat, staat de gebruikersgerichte selectie opnieuw in nauwe relatie tot selectie omwille van technologische en fysieke eigenschappen.⁷⁴

Een specifieke vorm van digitalisering naar gebruik is ten slotte de digitalisering *on demand*. Hierbij wordt digitalisering rechtstreeks gestuurd door de gebruikersvraag: materiaal dat ter inzage wordt opgevraagd en dat nog geen deel uitmaakt van de digitale collectie, wordt onmiddellijk gedigitaliseerd. Het Stadsarchief van Amsterdam neemt volgens dit criterium bijvoorbeeld 10.000 scans per week en de regel is dat klantorders bij scanning voorrang krijgen boven de selecties van het SAA zelf.⁷⁵ Ook in de *Österreichische Nationalbibliothek – Bildarchiv* komen er door *on demand* digitalisering per jaar ongeveer 12.000 beelden bij.⁷⁶ In het nationale archief van Australië vormt het eveneens het voornaamste selectiemechanisme.⁷⁷ Deze vorm van selectie komt tegemoet aan gebruikersnoden, verhoogt de toegankelijkheid van het materiaal en vormt een (indirecte) vorm van selectie ter bewaring en fysieke bescherming van het origineel, maar staat los van centraal opgestelde inhoudelijke criteria. Ze hangt echter ook nauw samen met de graad van ontsluiting van de collecties: onontsloten materiaal zal per definitie nooit aangevraagd worden. Bijzonder problematisch is bovendien de schijnbare *on demand* werking waarbij de gebruiker online selecteert welke documenten zullen worden opgenomen in de digitale collectie. In dat geval kan hij immers enkel kiezen uit die collectieonderdelen die op de instellingssite worden geplaatst, wat op zich dus al een initiële selectie inhoudt.⁷⁸

Beschikbaarheid

De beschikbaarheid van documenten wordt vaak gekoppeld aan toegankelijkheid onder de termen *access* of *use*, maar het verschilt hier elementair van. Onder de term beschikbaarheid wordt begrepen dat materiaal bijvoorbeeld om legale redenen niet ter beschikking kan worden gesteld van (een deel van) het publiek. Deze begrenzing van beschikbaarheid kan tijdsgebonden zijn, zoals bij bescherming van privacy of copyright, maar ze kan ook het resultaat zijn van subjectieve

⁷³ Breen *et al.* (2004), p. 11.

⁷⁴ Camps ed. (2007), p. 24; Vandermaesen (2005), pp. 13.

⁷⁵ Holtman (s.d.).

⁷⁶ In dit geval is het echter niet helemaal duidelijk of de vraag van de gebruikers of vanuit de instelling zelf komt.

⁷⁷ Ling (2002).

⁷⁸ Davis-Perkins *et al.* (2005), p. 281.

overwegingen, bijvoorbeeld wanneer besloten wordt dat bepaalde materialen te gevoelig zijn om voor het algemene publiek toegankelijk gemaakt te worden.⁷⁹ Beperkingen op beschikbaarheid kunnen een rol spelen bij de selectie van dit materiaal. Langdurige onbeschikbaarheid – in sommige gevallen is deze niet vastgelegd of kan ze eeuwigdurend zijn – kan aanleiding geven tot deselectie. Echter, de precieze reden van onbeschikbaarheid kan tegelijk ook wijzen op het historische belang van het materiaal, bijvoorbeeld bij gevoelige politieke dossiers of privé-documenten. In dat geval kan men ervoor kiezen deze documenten toch in de digitale collectie op te nemen, in de hoop hen later alsnog open te kunnen stellen.

2.2.3 Contextuele waarde

Een bijkomstige waardebepalende factor, verwant aan de gradatie van leesbaarheid of begrijpelijkheid, is de mate waarin een document gecontextualiseerd is. Contextuele informatie biedt immers een sleutel tot het interpreteren van de herkomst, geschiedenis en functie van een document, en helpt zo de mate van volledigheid of integriteit van het document te verduidelijken. Het speelt onder deze interpretatie ook een belangrijke rol in het verduidelijken van de cultuurhistorische waarde en ontstaanskaders van het document. Een losse geluidsopname van een orkest is op zich misschien een waardevol document, maar wordt belangrijker wanneer het gekoppeld kan worden aan opnamen van andere uitvoeringen door hetzelfde orkest die opgenomen zijn in hetzelfde archief, en nog meer wanneer daar ook informatie voorhanden is over de geschiedenis van het orkest, de leden die deelnamen aan de geregistreerde uitvoering etc.

Een bijzondere vorm van context bij digitale documenten zijn hyperlinks, ingebedde applicaties van diverse herkomst en soortgelijke directe relaties met andere documenten. Een deel van de verduidelijkende context bovendien geproduceerd worden na de digitalisering van een analoog document, bijvoorbeeld in de vorm van *user-comments* of *tags* die binnen een zoekstelsel kunnen worden geaccumuleerd, of door het creëren van links met andere digitale documenten. In dit geval is de context bepaald door wat de gebruikers met het materiaal doen. Hier richten we ons echter enkel op de context zoals deze bestond voorafgaand aan de opname van het document in de digitale collectie.

Contextuele waarde hangt zodoende samen met wat hoger als betrouwbaarheid en volledigheid van het materiaal werd benoemd. Ook bij digitale documenten kan een duidelijker inbedding van het document binnen ruimere digitale en socioculturele kaders een aanleiding zijn voor prioritaire selectie, althans wanneer minstens een deel van dit kader ook in dezelfde collectie is opgenomen.⁸⁰

Documenten met hoge contextuele waarde kunnen daarom een digitaliseringsprioriteit krijgen. Het is daarbij echter wenselijk om ook deze

⁷⁹ Vandermaesen (2005), p. 12.

⁸⁰ Voor bedenkingen rond de relatie tussen gebruikersnaden en contextualisering, zie het rapport BOM-vl WP1, deeltaak 4: gecontextualiseerd aanbod (<https://projects.ibbt.be/bom-vl/index.php?id=1609>, laatst geopend op 12/03/2009).

uitgebreide context op zijn minst gedeeltelijk mee te digitaliseren. De geldigheid van het contextcriterium is zodoende nauw verbonden met de mate waarin deze context kan worden meegenomen in de digitalisering, hetzij rechtstreeks, hetzij in de vorm van beschrijvende metadata. Contextuele waarde kan in nauwere termen ook begrepen worden als de volledigheid van reeksen gepubliceerde documenten, zoals kranten en tijdschriften. In dit geval wordt vaak gekozen om voorrang te geven aan edities die volledig of grotendeels ononderbroken zijn. Volgens deze redenering worden bijvoorbeeld historische kranten waarvan slechts enkele exemplaren in het archief zitten, minder snel gedigitaliseerd.⁸¹

Ter volledigheid kunnen we er ook nog op wijzen dat ‘unieke’ documenten net sneller een gebrek aan contextuele informatie zullen vertonen, terwijl precies deze documenten vaak de voorkeur krijgen om gedigitaliseerd te worden (bijvoorbeeld omwille van de grotere interesse bij de gebruiker, of om het gevaar op verlies te verminderen). In selectie dient men dus steeds een afweging te maken tussen de intrinsieke waarde van een document, en de meerwaarde geboden door de beschikbaarheid van een uitgebreidere context. We kunnen hierbij ten slotte ook nog opmerken dat binnen een archiefsetting de aanwezigheid van voldoende context een basisvereiste is voor waardering van een document en dus ook bij digitalisering niet meteen als afzonderlijk criterium kan worden aangehaald. Hierop komen we terug in Deel 2, sectie 4.

2.2.4 Representativiteit

Representatieve selectie houdt in dat men met de digitale collectie een zo ‘representatief’ mogelijk beeld wil creëren van een gekozen onderwerp: een tijdsperiode, een maatschappelijke of culturele evolutie, een documentklasse, een instellingsfunctie etc. Deze vorm van selectie wordt in de praktijk doorgevoerd door gebruik te maken van vooropgestelde collectie-indelingen op basis van formele categorieën (bijv. tijdsvakken), structurele categorieën (bijv. programma-eenheden) en *content-based* categorieën (bijv. genres).⁸² Deze categorieën worden opgesteld aan de hand van gespecialiseerd vooronderzoek en zullen toegespitst zijn op specifieke materiaaltypes en visies. Collecties worden opgedeeld volgens de gekozen representatieve groepen, waarbinnen vervolgens verdere documentselectie kan plaatsvinden. Gedegenheid van het onderzoek, samenwerking tussen diverse experts en het hanteren van voldoende flexibele categorieën (bijv. een chronologische opsplitsing volgens globale socioculturele of politieke tijdvakken, i.p.v. volgens concrete historische gebeurtenissen) moeten het gevaar op *bias* in de gekozen categorieën beperken. Binnen de gecreëerde opdelingen kunnen ten slotte ook andere hier genoemde criteria gehanteerd worden voor de definitieve materiaalselectie.

⁸¹ Dit was bijvoorbeeld het geval bij de binnen de Koninklijke Bibliotheek van België (Alain Goossens en Marc d’Hoore, gesprek op 01/12/2008) en Het Geheugen van Ieper (Wuyts, Steen (2007), p. 7).

⁸² Deze indeling is voorgesteld voor radio- en televisiearchieven door Harald von Hielmcrone, zie Breen *et al.* (2004), p. 12.

⁸⁵ Camps ed. (2007), p. 24.

Een concreet voorbeeld van deze vorm van selectie is de opdeling van het materiaal in 'Nederlands Erfgoed: Digitaal!' naar iconische beelden volgens tijdvak, historische gebeurtenis en verhalen (dit in aansluiting met doelgroepspecifieke, onderwijsgerichte selectiecriteria).⁸⁵ De thematische opsplitsingen gemaakt binnen de collecties van de *Internationale Stiftung Mozarteum* vormen een ander voorbeeld. Het digitaliseringsproject van de krantencollectie uit de Koninklijke Bibliotheek (NL) toont mooi hoe binnen een historische collectie representatieve selectie kan plaatsvinden via een door een wetenschappelijke adviescommissie opgestelde cascade van representatieve selectiecriteria. Een eerste opsplitsing gebeurde volgens periode en rijksgebied, waarna binnen deze hoofdgroepen verdere criteria bepaald werden naar politieke, sociale, culturele, economische en professionele kenmerken. Per tijdvak werden op basis van deze criteria verschillende krantengroepen geselecteerd, met aandacht voor een voldoende geografische en ideologische diversiteit binnen elke groep.⁸⁶ In dit voorbeeld zien we dus duidelijk het verschil tussen 'doelstelling' (de creatie van een doorsnede van de 'totale' maatschappij zoals gereflecteerd in kranten van diverse socioculturele en geografische herkomst en periodes) en selectie (het gebruik van concreet vastgelegde categorieën op diverse niveaus waarbinnen de documenten worden gekozen waaruit deze collectie zal bestaan).

2.2.5 Selectie door verwantschap

In veel gevallen komt audiovisueel materiaal voor in relatie tot andere, al dan niet audiovisuele documenten. Zodoende vormt het een onderdeel van een groter record dat een weergave vormt van de activiteiten van een individu, instelling of maatschappij. Hoger werd reeds aangegeven dat een duidelijkere documentaire contextualisering sneller aanleiding kan geven tot selectie. Verwantschap vertrekt vanuit dezelfde veronderstelling, maar koppelt het aan een praktische overweging: kan de context, zo belangrijk voor het interpreteren van een document, ook meteen worden meegeselecteerd? Dit criterium kan met andere woorden begrepen worden als de digitale variant op het klassieke archiefprincipe *respect des fonds*: het behoud van de originele documentrelaties binnen het nieuwe collectiekader om documentintegriteit te verzekeren. Binnen een digitale collectie kunnen deze relaties echter ook geduid worden in de vorm van uitgebreide contextualiserende metadata. Ook al kunnen deze metadata geen volwaardige vervanging zijn van de originele stukken, toch hoeft de nood aan integriteit met andere woorden niet automatisch de digitalisering van deze context te vereisen. Selectie door verwantschap omvat precies de beslissing om toch een deel van de documentcontext te digitaliseren.

In uiterste vorm houdt selectie door verwantschap in dat documenten nooit mogen worden losgemaakt van hun omringende documentcontexten. Volgens de IASA best practices voor nationale geluidsarchieven, bijvoorbeeld, mag materiaal dat op deze wijze aan elkaar gekoppeld is niet gescheiden worden bij digitalisering.⁸⁷ In meer afgezwakte vorm kan men stellen dat verwante documenten op zijn minst gelijktijdig dienen te worden gewaardeerd, ook al kan uiteindelijk van selectie van één of alle documenten worden afgezien. Geluidsopnamen van eenzelfde herkomst en

⁸⁶ Van vree (2007).

⁸⁷ Breen *et al.* (2004), p. 13.

behorend tot eenzelfde record dienen volgens dit principe dus samen te worden gewaardeerd en/of gedigitaliseerd, ongeacht mogelijke verschillen in materiaaltipe (bijv. muziekopnamen, interviews of persoonlijke opnamen). Bij toepassing van dit criterium kan per initiële selectie het te digitaliseren materiaal dus aanzienlijk in omvang toenemen. Een bijzondere variant hierop, die we ook onder verwantschap kunnen onderbrengen, is de selectie van ongeëdit audiovisueel materiaal in combinatie met het afgewerkte document. Door beide groepen te selecteren kan men licht werpen op het productieproces en op mogelijke interpretaties die door het *editing* proces werden geïntroduceerd.

Voor *born-digital* documenten kan verwantschap dan weer worden geïnterpreteerd in termen van de links die deze documenten bevatten. Een eerste bijkomende problematiek is daarbij het feit dat links zowel kunnen verwijzen naar materiaal uit de collectie als naar materiaal dat zich buiten de collectie bevindt. In geval van *web-harvesting* kunnen links verwijzen naar documenten die zich op andere servers bevinden, op sites buiten de nationale webdomeinen die vaak als selectiebegrenzing worden gebruikt, etc. Links kunnen bovendien ook verwijzen naar commerciële of beveiligde websites, waarvan opname in een digitale collectie om juridische redenen problematisch is. Het behouden van de verwantschapscontext wordt bovendien ook bemoeilijkt door het veranderlijke karakter van sommige van deze links. Hier zal dus een duidelijke beslissing moeten genomen worden in de mate waarin deze links al dan niet worden bewaard binnen het digitale archief, en of deze opname eenmalig gebeurt, dan wel op gezette tijdstippen wordt herzien om zo de wijzigingen in de context te kunnen vatten.

Een voorbeeld van de toepassing van dit criterium vinden we in het stadsarchief van Amsterdam, waar per definitie hele inventarisnummers worden gedigitaliseerd i.p.v. enkel selecte pagina's. Deze beslissing is genomen om alle eventueel verwante documenten gedigitaliseerd beschikbaar te hebben en vanuit de overweging dat het minder tijdrovend is en dus financieel voordeliger wanneer alles in één keer gedigitaliseerd wordt.⁸⁸ Bovendien is het inventarisnummer doorgaans de kleinste beheereenheid binnen een archief en is digitalisering daarom enkel beheerbaar als het volledige nummer gedigitaliseerd is.⁸⁹

2.2.6 Arbitraire selectie: de steekproef

De steekproef is een selectiemethode gericht op het creëren van een representatief beeld van de oorspronkelijke collectie, losstaand van de inhoudelijke waardering van de stukken. Steekproeven kunnen op verschillende criteria gebaseerd zijn, zoals numeriek, chronologisch, geografisch, alfabetisch of willekeurig.⁹⁰ Van deze techniek kan gesteld worden dat ze vooral nuttig is voor collecties waarvan de omvang onevenredig is aan het belang van de inhoud, bijvoorbeeld in het geval van audiovisuele *broodkastjes* en grote materiaalseries (bijv. nieuwsberichten, televisiesoaps). Met betrekking tot audiovisueel materiaal lijkt het bijgevolg vooral

⁸⁸ Holtman (s.d.).

⁸⁹ Willem Vanneste, tussentijdse feedback ontvangen op 13/11/2008.

⁹⁰ Michielsen (2004), p. 47.

voor de media een belangrijke selectiemethode.⁹¹ Sampling wordt bijzonder nuttig geacht wanneer men op zoek wil gaan naar analytisch-structurele informatie, eerder dan persoons- of gebeurtenisgebonden inhoudelijke informatie.⁹² Vermits binnen de culturele en erfgoedsector beide vormen van informatie hoogwaardig worden gezien, neemt deze selectiemethode binnen deze sectoren echter een relatief precare plaats in.

2.2.7 Esthetische overwegingen / *visual appeal*

Een aanzienlijk deel van het gedigitaliseerde audiovisuele materiaal wordt momenteel publiek gemaakt via het internet in een poging tot het ontsluiten, maar evenzeer het aantrekkelijker of aanschouwelijker maken, van de erfgoed- museale of kunstcollecties waaruit zij werden geselecteerd. In mindere mate kan dit ook gezegd worden van beeldmateriaal dat voor educatieve doeleinden wordt aangeboden. Ook hier gaat namelijk impliciete aandacht uit naar 'sprekende' beelden die educatie aantrekkelijker kunnen maken. Vanuit deze bedenking kan selectie van materiaal dan ook gebeuren op basis van de visuele aantrekkelijkheid en de overzichtelijkheid van het digitale document in een webcontext. Dit criterium wordt bijvoorbeeld letterlijk geciteerd door het *Northeast Documentation Center* en door DEN.⁹³ We zien het echter meest uitgebreid in de dagelijkse praktijk om opvallende, in het oog springende en/of visueel aantrekkelijke documenten te digitaliseren voor websites. De economische overwegingen die hieraan gelieerd kunnen zijn, worden besproken in sectie 2.7.

2.2.8 Functionele waarde

Op functioneel niveau heeft een document meer waarde naarmate het kenmerkend is voor de processen waarbinnen het is geproduceerd: kunsten, wetenschappelijk onderzoek, bedrijfsadministratie etc. Ook dit is dus een vorm van context, maar dan toegespitst op het ontstaan van het document. Dit begrip van documentwaarde, dat soms ook *evidential value* wordt genoemd en waaronder we ook kunnen begrijpen wat traditioneel als de administratieve waarde wordt bestempeld, wordt vooral gebruikt binnen administratieve archieven. Daarbij wordt documentwaarde bepaald door de relatie tussen het document en de werkprocessen of administratieve structuren waarbinnen dit haar functie vervulde. De agenda's van een leidinggevende bevatten bijvoorbeeld doorgaans meer relevante informatie over de werking van een bedrijf dan deze van een lager geplaatste werknemer.⁹⁴ Een ander voorbeeld van het functionele waarde criterium is de beslissing om documentreeksen op het hoogste niveau te bewaren – bijvoorbeeld nationaal, ipv regionaal of lokaal – en om de dubbels te vernietigen die zich in archieven op lagere niveaus bevinden.⁹⁵

⁹¹ Harrison (1997a), p.136.

⁹² Aerts (1998), p. 14.

⁹³ Gertz (2007).

⁹⁴ Boles (2005), pp. 80-96, zelf sterk gebaseerd op Boles, Young (1991), pp. 29-74.

⁹⁵ Kwanten (2003), p. 57.

Het concept van functionele waarde vindt door zijn nauwe relatie met 'business functions' vooral toepassing in archieven van overheden of administraties, en is van relatief minder belang voor andere sectoren of materiaaltypes.⁹⁶ Toch kan het ook daar een zekere invulling krijgen. Zo kan de meerwaarde die het document biedt voor de studie van onderzoeksterreinen waarbinnen het geproduceerd werd (bijv. de disciplinaire relevantie van vroege etnografische opnamen) of de mate waarin het blijk geeft van creatieve processen leidend naar een specifiek eindproduct (bijv. voorontwerpen) als mogelijke interpretaties gezien worden van functionele of evidentie documentwaarde. Ze verschillen echter weinig of niet van inhoudelijke en contextuele materiaalwaarde. In de praktijk spreken we dus slechts in erg specifieke situaties (doorgaans met betrekking tot overheids- of instellingsarchieven) van een echt functionele selectie.⁹⁷

2.3 Fysieke criteria

2.3.1 Fysieke/technologische toegankelijkheid

Hoewel een kwantitatieve analyse van de bewaarbaarheid van documenten veelal moeilijk is, is het aangewezen om digitalisering van materiaal dat risico loopt om op korte of middellange termijn ontoegankelijk te worden als prioriteit te stellen. Deze ontoegankelijkheid kan te wijten zijn aan de fysieke aftakeling van de drager zelf, maar ook aan het ontbreken van hard- en/of software voor het afspelen van het document of het ontbreken van expertise betreffende in onbruik geraakte technologie. Dergelijke technologische ontoegankelijkheid kan beperkt zijn tot de toevallige afwezigheid van apparatuur binnen de instelling, maar kan zich ook over verschillende instellingen heen uitstrekken, bijvoorbeeld in het geval van specifieke materiaaltypes. Een overzicht van verschillende dragers van audio data en hun graad van kwetsbaarheid is opgenomen in de IASA selectiecriteria.⁹⁸

Gesteld voor technologische ontoegankelijkheid is het belangrijk te beseffen dat het, zeker voor audiovisueel materiaal, op lange termijn belangrijker is om de inhoud van een document te bewaren dan om onleesbaar geworden dragers te blijven bewaren. Men zou zelfs kunnen stellen dat, wanneer de inhoud van binnen een instelling niet-afspeelbare dragers voldoende belangrijk wordt geacht voor bewaring, deze meteen dient te worden overgezet naar een afspeelbaar formaat.⁹⁹ De dragers zelf kunnen

⁹⁶ Kula (1997), p. 153; Horsman (s.d.).

⁹⁷ Ter volledigheid dient te worden vermeld dat het functionele waarde criterium in de toekomst mogelijk aanzienlijke wijzigingen kan ondergaan naargelang, binnen e-administratie, de vroegere piramidale structuren van beleid en beslissingname in toenemende mate aangevuld (of vervangen) worden door meer collaboratieve werkmethoden en binnen eenzelfde organisatie meerdere *record-keeping* systemen actief kunnen zijn. De precieze impact van deze ontwikkeling kan echter nog niet worden voorspeld (Abid (2007), p. 12; Cook (1999), p. 35).

⁹⁸ Breen *et al.* (2004).

⁹⁹ Harrison (1997a), p.130, 142. In deze tekst wordt evenwel een onderscheid gemaakt tussen archieven en bibliotheken. Terwijl voor de eerste categorie het bewaren van de inhoud primair wordt gesteld, zou binnen een bibliotheek enkel materiaal bewaard mogen worden dat ook daadwerkelijk in oorspronkelijke vorm kan worden afgespeeld binnen de instelling of door de gebruiker zelf.

uiteraard wel een artefactwaarde behouden en om deze reden ook in de analoge collectie bewaard blijven.

Dit criterium kan, vanuit de aandacht voor langetermijnbewaring, ook toegepast worden op *born-digital* materiaal: ook dit zal door technologische veranderingen op termijn onleesbaar worden. Selectieprioriteit kan in dat geval gegeven worden aan bestandsformaten die het snelst onleesbaar dreigen te worden (het betreft hier wellicht vooral formaten gekoppeld aan in ongebruik geraakte of snel veranderende softwarepakketten of in formaten met beperkte tolerantie voor *bit rot*). De *acquisition procedure* van het *British Film Institute* gaat nog een stap verder door te stellen dat, samen met verworven *born-digital* materiaal, ook de hard- en software voor het afspelen van dit materiaal moet verworven worden. Indien dit niet mogelijk is, of indien garanties op toekomstige toegankelijkheid te gering zijn, kan men ervoor kiezen om meteen na waardering het materiaal om te zetten naar een meer gestandaardiseerd formaat.¹⁰⁰

2.3.2 Materiaalstaat

Nauw verbonden aan de selectie omwille van toegankelijkheid staat de selectie op basis van materiaalstaat, wat vooral begrepen wordt als het selecteren van materiaal dat fysiek dreigt te verdwijnen. Het wordt bijvoorbeeld gebruikt in de automatische selectie van film daterend van vóór 1930 en alle 35mm film van vóór 1950, onafgezien van hun inhoud, vermits deze als dusdanig tot een vrij unieke en snel verdwijnende documentklasse behoren.¹⁰¹ Digitalisering beschermt dit materiaal bovendien tegen beschadiging door veelvuldige *handling*, waardoor het de levensduur van het origineel alsnog kan verlengen.

De gebrekkige fysieke staat van het materiaal kan echter ook een reden zijn om dit materiaal niet te selecteren. In sommige gevallen zijn documenten immers te kwetsbaar om hen veilig te digitaliseren en is het risico op verlies bijgevolg te groot.¹⁰² Hoewel deze kwetsbaarheid mogelijk ook een nakende zelfvernietiging van het materiaal inhoudt, kan men er in deze gevallen voor opteren om het materiaal niet te digitaliseren, in de hoop dat technologische vernieuwing alsnog een veilige omzetting mogelijk zal maken of dat restauratie kan worden uitgevoerd voordat het document definitief ontoegankelijk wordt. Ook kan men opteren voor een minder intensieve digitalisering in een lagere kwaliteit, waardoor het origineel niet beschadigd wordt en er toch een vorm van digitale kopie beschikbaar is (zie ook het volgende punt).

¹⁰⁰ British Film Institute (2007), p. 6. Hierbij kan gemeld worden dat, volgens hetzelfde rapport, nog geen feitelijk *born-digital* materiaal in de collectie werd opgenomen (p. 14-15).

¹⁰¹ Kula (1997), p. 155.

¹⁰² Vandermaesen (2005), pp. 1-17.

2.3.3 Kwaliteit na digitalisering

Wanneer men besluit over te gaan tot digitalisering zijn kwaliteitswaarborgen en de mate waarin het eindresultaat het origineel benadert belangrijke factoren in de keuze van digitaliseringsmethodieken en –formaten. Maar de kwaliteit na digitalisering kan eveneens een reden zijn om al dan niet over te gaan tot initiële selectie van het materiaal zelf. Elke weergave van een digitaal document, bijvoorbeeld op een computerscherm, televisie-monitor of print, wijzigt immers de weergave ervan. Digitalisering en het aanbieden van het digitale document moeten de oorspronkelijke bron zo goed mogelijk kunnen benaderen, en onvoldoende garantie op digitaliseringskwaliteit kan daarom een belangrijke reden zijn om bepaalde materialen niet te selecteren. Het rapport 'Bezoek onze site' van het Nederlandse Sociaal en Cultureel Planbureau vermeldde anno 2006 bijvoorbeeld de discussie rond kleurkwaliteit zelfs als één van de drie voornaamste storende factoren voor grootschalige digitalisering van Nederlandse museumcollecties.¹⁰³ Ook de digitalisering van filmcollecties wordt geremd door de mening dat de huidige technologie veelal niet de beeldkwaliteit van de originele filmstrip kan dupliceren.¹⁰⁴

Vanuit deze overwegingen kan daarom prioriteit worden gegeven aan materiaal waarvan een realiteitsbenaderende weergave minder belangrijk wordt geacht, waarvan weinig afwijking in weergave wordt verwacht, of waarvan de fysieke staat toch niet toelaat dat op de hoogst mogelijke kwaliteit wordt gedigitaliseerd. Dit laatste is bijvoorbeeld het geval voor de kwetsbare manuscripten die deel uitmaken van het *Digital Image Archive of Medieval Music*.¹⁰⁵ Ook kan voorkeur gegeven worden aan materiaal waarvoor al duidelijke standaarden en *best practices* bestaan die hoogwaardige digitalisering kunnen garanderen. Dit zien we bijvoorbeeld meespelen in het eerder doorvoeren van audio- dan van videodigitalisering.¹⁰⁶ De mate van afwijking die als toelaatbaar wordt beschouwd, dient men hoe dan ook vast te leggen voorafgaand aan de selectie. In geval van materiaal uit de kunstensector in het bijzonder moet de digitaliseringskwaliteit bepaald worden in nauw overleg met de creatoren van het document. Voor de gebruiker is het bovendien van belang om zicht te hebben op eventuele kwaliteitsverschillen tussen het origineel en de digitale kopie, en om te weten wat de reden is voor dit kwaliteitsverlies. Digitalisering van archiefdocumenten uit de *National Archives of Australia*, bijvoorbeeld, hanteert het criterium dat de leesbaarheid van het digitale document belangrijker is dan de 'cosmetische verschijning'. Vermits digitalisering hier dus niet doelt op de creatie van zo realistisch mogelijke reproducties, wordt kwaliteitsverlies (*pixellation*) niet als belemmerende factor gezien.¹⁰⁸

¹⁰³ De Haan et al. (2006), p. 45. Om een beeld te krijgen van kleurdegradatie bij digitalisering zie Vander Haeghen (2007).

¹⁰⁴ Nicola Mazzanti en Paul Read, geciteerd in: Klijn, de Luset (2008), p. 92, 95.

¹⁰⁵ Binnen dit project wordt gebruik gemaakt van een camera die de grootste documenten op 400-800 dpi en kleinere op 800-1200 dpi scant. Met een flatbed scanner zouden hogere resoluties mogelijk zijn, maar dit zou schade toebrengen aan de manuscripten; bovendien werd de gehaalde resolutie voldoende geacht voor de onderzoeksdoelstelling van het project. (Craig-McFeely, Deegan (2005)).

¹⁰⁶ Klijn, de Luset (2008), pp. 94-95. Voor audiodocumenten wordt het rapport IASA-TC04 doorgaans als standaard gehanteerd (Bradley (2004)).

¹⁰⁸ Ling (2002).

2.4 Meervoudigheid van materiaal

2.4.1 Origineel versus Dubbel

Originele documenten hebben steeds prioriteit ten opzichte van dubbels, omdat zij onvervangbaar zijn. Bovendien houdt het bestaan van dubbels in meerdere instellingen ook het risico in op dubbel werk, wat dan weer onnodige financiële gevolgen heeft. Ten slotte is het mogelijk dat dubbels aanwezig in andere collecties van hogere kwaliteit zijn dan deze uit de eigen collectie.¹⁰⁹ Vanuit deze overwegingen zal het dan ook belangrijk zijn om, voorafgaand aan digitalisering, een terreinonderzoek uit te voeren van zowel de eigen als van verwante collecties.

2.4.2 Dubbels binnen de eigen collectie

Dit criterium omvat enerzijds analoge dubbels binnen de eigen collectie en anderzijds het feit dat digitalisering een dubbel creëert.

Op het gebied van analoge dubbels geniet het exemplaar met de hoogste kwaliteit (materiaalstaat, volledigheid, leesbaarheid, garanties op authenticiteit...) voorrang bij digitalisering. Zoals hoger gemeld kan het functionaliteitscriterium eveneens gebruikt worden om te beslissen op welk bewaarniveau een dubbel wordt bijgehouden. Deze vorm van selectie kan meteen samengaan met het 'schonen' van de collectie, het proces waarbij overbodige dubbels worden verwijderd.

In geval van digitale dubbels wordt het kwaliteitscriterium uitgebreid naar de beschikbare metadata (exemplaren waarvoor meer of betere metadata bestaan, genieten de voorkeur) en bewaarbaarheid. Dit laatste houdt in dat wanneer eenzelfde document in meerdere digitale versies bestaat, er gekozen wordt voor de versie waarvoor langetermijnbewaring het beste kan worden gegarandeerd. Dit kan dan wel inhouden dat een deel van de metadata van andere versies – althans wanneer deze metadata van hogere kwaliteit zijn – moeten worden overgezet naar het geselecteerde document.

Ten slotte wordt de aanwezigheid van dubbels in sommige gevallen ook gehanteerd als bewaringsstrategie: hoewel in principe één enkele digitale versie van een document wereldwijde toegang kan garanderen, is het in de realiteit toch nog aangewezen om meerdere kopieën te voorzien, voor geval van beschadiging van de drager. Dit is het procédé waarop bijvoorbeeld ook het *peer-to-peer* LOCKSS systeem gebaseerd is (zie hoger). Bovendien kan het nuttig zijn om digitale dubbels te creëren in meerdere formaten of resolutie, om zo hun bruikbaarheid te vergroten. Zo kan men om bewaringsredenen een digitale *master* op hoge resolutie maken, en een ontsluitingskopie op lage resolutie.

¹⁰⁹ Breen *et al.* (2004), p. 6.

2.4.3 Overlap tussen collecties

In de analoge wereld is overlap tussen collecties soms noodzakelijk om een instellingsrol te vervullen; vooral in de bibliotheeksector is dit een evident gegeven. Binnen de digitale wereld vervalt – wanneer voldoende wordt samengewerkt – de nood om digitaal materiaal dat men aan gebruikers aanbiedt ook zelf in de collectie te hebben.¹¹⁰ Gezien de financiële en logistieke impact van digitalisering en de redundantie van het maken van meerdere digitale dubbels, kan men voorstellen om materiaal dat in betere kopie elders aanwezig is, of dat elders reeds gedigitaliseerd werd, niet (opnieuw) te digitaliseren. Nauwgezette samenwerking met andere instellingen is vereist om deze mogelijke overlap in kaart te brengen. Dit onderzoek gaat na of er kopieën of analoge dubbels bestaan en beslist welk exemplaar in dat geval zal worden gedigitaliseerd. Het gaat ook na in welke mate materiaal uit de eigen collectie reeds elders werd gedigitaliseerd. Belangrijke criteria hierbij zijn opnieuw o.m. verschillen in kwaliteit of toegankelijkheid, maar ook mogelijke verschillen in eigendomsrechten.

In theorie zou de zoektocht naar bestaande kopieën een lagere kost inhouden dan het doorvoeren van overbodige digitalisering. Hoewel deze houding in diverse rapporten kan worden teruggevonden en dus de theoretisch breedst verspreide lijkt,¹¹¹ kan er tegen ingebracht worden dat het niet selecteren van reeds elders gedigitaliseerd materiaal het gevaar inhoudt op een zogenaamd ‘*Swiss Cheese*’ effect. Dit houdt in dat, bij gebrek aan samenwerking tussen de betreffende instellingen, als het ware ‘gaten’ gaan ontstaan in de resulterende digitale collecties. Dit zou bijgevolg een intrinsiek onvolledig beeld opleveren van de analoge basis waaruit deze digitale collecties werden opgebouwd.¹¹² Om dit te voorkomen zou men in principe minimaal een aanwijzing moeten opnemen dat dit materiaal zich wel degelijk in de analoge collectie bevindt, ook al is het niet digitaal raadpleegbaar. Daarnaast zou men ook nauwere samenwerking kunnen zoeken met instellingen waarvan de digitale collectie aanzienlijke overlap vertoont met de eigen analoge collectie.

2.4.4 Digitale substitutie

Digitale substitutie is het vervangen van analoog materiaal door een digitale versie of het vervangen van een reeds bestaand *born-digital* document door een nieuwere versie. Selectie volgens dit criterium richt zich dus in hoofdzaak op de selectie van materiaal dat na de digitalisering vernietigd mag worden. Hierbij is het vanzelfsprekend van groot belang om ook de andere selectiecriteria goed in acht te nemen, aangezien er geen tweede kans op digitaliseren bestaat.

In realiteit wordt dit criterium binnen de cultuur- en erfgoedsector zelden toegepast, omdat vernietiging hier nog min of meer ondenkbaar is en aan collectievernietiging bovendien beleidsmatige beperkingen kunnen worden opgelegd (zoals in het geval van instellingen met depotverplichting). Digitalisering wordt doorgaans immers niet

¹¹⁰ Smith (2000), p. 37.

¹¹¹ Harrison (1997a), p. 142; Ross *et al.* (2002).

¹¹² Kaufman, Ubois (2007).

als valabele conserveringsstrategie gezien van analoge originelen, terwijl langetermijnbewaring van *born-digital* documenten onderzocht wordt binnen collectiebeheer.¹¹³ Enkel materiaal dat op een bewaringskwaliteit kan worden gedigitaliseerd en waarvan de analoge vorm weinig artefactwaarde heeft, zoals in het geval van audiotape, zal eventueel sneller in aanmerking komen voor digitale substitutie.¹¹⁴ Toch zien we dat dit criterium gehanteerd wordt binnen Beelden voor de Toekomst, wat aangeeft dat het zeker geen irreële selectiemethode betreft.

2.5 Selectie via metadata

Digitale documenten hebben geen functie wanneer er geen metadata aan gekoppeld zijn. Digitaliseren van materiaal zonder metadata heeft dan ook weinig zin. Selectie via metadata heeft dus geen betrekking op de aan- of afwezigheid van metadata als criterium, maar op de hoeveelheid en aard hiervan en op de mogelijkheid en nodige inspanningen voor de aanmaak of correctie ervan.

Metadata bestaan in verschillende vormen, waaronder: beschrijvende metadata (auteur, trefwoord, titel etc.), juridische metadata, administratieve metadata (hoe, door wie en in welke organisatorische context is het analoge of digitale document tot stand gekomen), technische metadata (specificaties van het digitaliseringsproces) of structurele metadata (relaties tussen documenten). Het aanmaken van dergelijke metadata, het invoeren van analoge metadata (bijvoorbeeld opgenomen in catalogi) in een digitale metadata-architectuur, of het migreren ervan naar nieuwe digitale formaten, is tijds- en arbeidsintensief. De beschikbaarheid van metadata, zowel in analoge als in digitale vorm, kan daarom een rol spelen in de initiële materiaalselectie.

Ter verduidelijking hebben we het hier overigens enkel over *expert-generated* metadata, en gaan we niet dieper in op de mogelijke lastenbesparende rol van *user-generated* metadata (*tagging*, *folksonomies*, etc.).¹¹⁵ Er bestaat nagenoeg unanimiteit over de secundaire en in meer of mindere mate gemedieerde rol die dergelijke metadata innemen naast de *expert-generated* metadata. Hoewel *user-generated* metadata op termijn de toegang en begrijpelijkheid van collecties kunnen verhogen, lijkt de inspanning nodig voor het corrigeren van *user-tags* momenteel het lastenbesparende effect van deze laatste sterk te beperken. Uitgebreid onderzoek is hoe dan ook nodig om de ware impact en gewenste modaliteiten van *folksonomies* nader te bepalen.¹¹⁶

¹¹³ Digitisation Subgroup of the Corporate Management Forum's IT Working Group (2004); Shenton (2004); Willem Vanneste, tussentijdse feedback ontvangen op 13/11/2008. Ook voor digitale film wordt soms nog een analoog negatief geprint dat voor bewaring moet instaan: Erik Martens, gesprek op 18/11/2008.

¹¹⁴ Voor de situatie binnen audiovisuele collecties, zie: Klijn, de Lusenet (2008), p. 90, 103.

¹¹⁵ Voor enkele algemene bedenkingen rond digitalisering en gebruiker, zie de deelrapporten binnen BOM-vl, WP1 (te downloaden op <https://projects.ibbt.be/bom-vl/index.php?id=1609>, laatst geopend op 12/03/2009).

¹¹⁶ Voß (2007). Een beperkt sample-onderzoek wees in 2006 nog uit dat 40% van de Flickr en 28% van de del.icio.us tags te lijden hadden van verkeerde spelling, taalverwarring en verbastering, of waren opgesteld in niet-uniforme structuren, zoals bijv. door ontbreken van conventies voor tijd- of datumnotering

Selectie via metadata kan op verschillende wijzen vorm krijgen. De keuze voor massadigitalisering met een minimum aan metadata is reeds ter sprake gekomen als een middel om zo snel mogelijk een '*total record*' te creëren waarvan pas in een later stadium, op basis van reëel gebruik, de verdere uitbreiding van de metadata wordt gepland. In dat geval zijn de gestede metadatavereisten dus beperkt. De meest voor de hand liggende metadatagedreven selectie is echter het geven van prioriteit aan materiaal waarvoor voldoende (en liefst machineleesbare) metadata voor handen zijn.¹¹⁷ Binnen deze interpretatie kan het selectiecriterium worden verstaan als de digitale variant van het contextualiseringscriterium. Verwant hieraan is het uitkiezen van materiaal behorend tot één bepaald formaat of type, met gelijkaardige metadatavereisten, of van materiaal met een metadatastructuur die automatisch kan gemigreerd worden naar het nieuw gehanteerde platform. Beide keuzes zullen de aanmaak en/of invoer van metadata stroomlijnen en dus de investering van tijd en geld beperken.

Tegelijk kan een digitaliseringsprogramma op zich ook een drijvende kracht vormen in het wegwerken van ontsluitingsachterstand. Hoger hadden we dit ook al kunnen opmerken in het kader van het toegankelijkheidscriterium. Aanzienlijke collecties in binnen- en buitenland zijn momenteel nog niet hoogwaardig geregistreerd; instellingen kunnen digitalisering aangrijpen als middel of drijfveer om deze achterstand in te werken.¹¹⁸ Ontsluiting houdt in dit geval in dat een feitelijk gebrek aan analoge of digitale metadata rechtsreeks wordt aangepakt door precies dit materiaal digitaliseringsprioriteit te geven.¹¹⁹

Selectie naar metadata kan ten slotte ook begrepen worden als een proces gestuurd door de metadata-architectuur die gehanteerd wordt binnen het digitaliseringsproject. Verschillende materiaaltypen (archiefbronnen, museale objecten, audio, video etc.) hebben verschillende noden naar metadata-implementering toe. Zo kan bijvoorbeeld gesteld worden dat context voor een archiefbron min of meer vastligt – o.m. in een institutionele ontstaanscontext en een klassering binnen het fysieke archief – terwijl de context van een museumstuk, zo men wil de 'interpretatie' ervan, kan wijzigen naargelang dit wordt gepresenteerd in verschillende tentoonstellingen, geherinterpreteerd op basis van onderzoek etc. In Deel 2, sectie 4 wordt hier dieper op ingegaan. De metadata-architectuur van een project dat zowel archieven als museumstukken wenst op te nemen, dient rekening te houden met deze variaties in het contextbegrip en met de verschillende contextuele vereisten van het materiaal.¹²⁰ De mate waarin men materiaaleigen kenmerken kan opnemen binnen een aangeboden metadatastructuur zal daardoor ook de initiële selectie van dit materiaal beïnvloeden.

(Guy, Tonkin (2006)). Voor lokaal of regionaal ingebedde collecties kan user-generated metadata mogelijk meer nut hebben, omdat de lokale kennis van het publiek wellicht steeds groter zal zijn dan van externe 'experts'. Voor meer over metadata-architectuur binnen een digitaliseringsproces, en de sectorspecifieke benadering van metadata, zie het rapport BOM-vl WP3 (Mannens *et al.* (2008)).

¹¹⁷ Breen *et al.* (2004), pp. 11-12.

¹¹⁸ Walterus (2005), p. 21.

¹¹⁹ Ross *et al.* (2002).

¹²⁰ Zie bijvoorbeeld de verschillende noden die aan het licht kwamen binnen het MOAC project, en de soepele metadatastructuur die bijgevolg werd gehanteerd (Gilliland-Swetland, White (2004)).

Veelheid aan criteria: de *Österreichische Nationalbibliothek*

Een voorbeeld van de uiteenlopende toepassingen van selectie binnen eenzelfde instelling is de digitalisering van beeld- en audiomateriaal binnen de *Österreichische Nationalbibliothek* (*Musiksammlung*, *Literaturarchiv* en *Archiv des Österreichische Volksliedwerk*). Het illustreert hoe divers kan worden omgegaan met selectie en hoe in de praktijk een onderscheid kan gemaakt worden tussen massadigitalisering en stuksgewijze digitalisering.

Voor het beeldarchief wordt selectie gedreven door de gebruikersvraag: aanvragen tot reproductie geven aanleiding tot digitalisering. De gedigitaliseerde documenten worden toegevoegd aan de database en online beschikbaar gemaakt. Deze *on demand* digitalisering is dus ingebed in de dagelijkse werking van de bibliotheek.

Daarnaast vindt op projectmatige massadigitalisering plaats. Hierin spelen historische overwegingen en *communal value* de voornaamste rol bij de selectie van representatieve of belangrijke bronnen betreffende de Oostenrijkse geschiedenis. Dit materiaal moet daarenboven een vermoede publieke belangstelling genieten. Voor het digitaliseren zelf wordt samengewerkt met de *Österreichische Mediathek*.¹

Het audioproject *Österreichische Volksliedwerk*, ten slotte, hanteert een derde set criteria. Hier moet digitalisering explicieter de overlevingskansen van analoge dragers vergroten en *content* veilig stellen. Daarom is de kwetsbaarheid van de dragers een belangrijk selectie criterium, naast het belang van de *content* en de meerwaarde geboden door grotere toegankelijkheid van het materiaal. Voor een algemene klassering van de materiële kwetsbaarheid van de diverse dragers uit de collectie worden de IASA-TC03 richtlijnen gevolgd. Daarnaast wordt de expertise aanwezig bij de deelcollectieverantwoordelijken van de *Nationalbibliothek* aangevuld met deze van vakspecialisten van het *Phonogrammarchiv*. Zo wordt samen met grotere zekerheid de kwetsbaarheid en waarde van met materiaal nagegaan.²

Deze ene instelling hanteert dus sterk uiteenlopende criteria voor de verschillende delen van de collectie en de verschillende doelstellingen: binnen de bestaande *reproductieworkflow*, voor de interesse van het publiek, voor het bewaren van inhoud van kwetsbare dragers en voor het beschermen van deze dragers.

¹ Österreichische Mediathek (2008); Peter Prokop, communicatie per e-mail (15/05/2008).

² Michaela Brodl, communicatie per e-mail (27/05/2008 ; 05/06/2008).

2.6 Meerwaarde door digitalisering

Voor onderzoeksinstellingen, maar bij uitbreiding eveneens voor hergebruik binnen media, onderwijs of kunsten, kan prioriteit worden gegeven aan het materiaal waarvoor de digitalisering een intrinsieke toekomstgerichte meerwaarde inhoudt. Dit wordt begrepen als een toename van beschikbaarheid, en doorzoekmogelijkheden, en vooral als het leggen van nieuwe verbanden tussen documenten. Hieraan kan een toename in de leesbaarheid van het materiaal worden toegevoegd, aangezien de manipulatie van het digitale document kan leiden tot een uitzuivering van diverse vormen van ruis. De meerwaarde van digitalisering heeft dus ook te maken met een toename van leesbaarheid en begrijpelijkheid van het materiaal.¹²¹

2.7 Financieel kader

Ondanks de hoop op een objectief beleid en beheer van collecties, die ook door UNESCO hoog in het vaandel worden gedragen, blijft de economische factor in de digitaliseringspraktijk één van de meest ingrijpende criteria voor selectie.¹²² Deze factor heeft een invloed op verschillende terreinen, en kan zowel een positieve als een negatieve impact hebben.¹²³ In de praktijk zijn financiële bedenkingen veelal de centrale sturende kracht achter digitalisering.¹²⁴ Vaak wordt eerst nagegaan welke budgetten voorhanden zijn en pas daarna wordt nagedacht over de doelstellingen die men met dit budget kan nastreven of over de hoeveelheid documenten die men ermee kan digitaliseren. De doelstelling kan bovendien expliciet opgesteld worden om financiers aan te trekken, bijvoorbeeld door samenwerking aan te gaan met derden of door doelbewust originele of vernieuwende initiatieven op te zetten waarvoor sneller overheidsfinanciering kan worden gevonden.

2.7.1 Kostprijs van digitalisering

Bij het bepalen van de kostprijs van digitalisering dient men niet enkel stil te staan bij de initiële omzetting en opslag van het materiaal en de kosten van restauratie van fragiele analoge bronnen voorafgaand aan hun digitalisering, maar ook bij de kost voor instandhouding van de digitale collectie op langere termijn.¹²⁵ De snelle evoluties binnen de digitale wereld zullen er bijvoorbeeld immers niet enkel voor zorgen dat emulatie of migratie moet worden toegepast op het digitale materiaal, maar stellen ook hoge eisen aan de expertise van het personeel dat voor bewaring moet instaan. Dit kan bijgevolg betekenen dat bestaande managementstrategieën dienen te worden herzien of uitgebreid, wat bijkomende logistieke of personeelskosten met zich mee kan brengen. Een belangrijk aspect van de financiële haalbaarheid van digitalisering is daarom de impact die nieuw gecreëerde

¹²¹ Gertz (2007).

¹²² Edmondson (2004), p. 8.

¹²³ Voor een basisoverzicht van de voornaamste financiële aspecten van een digitaliseringsprogramma, zie Digital Preservation Coalition, (2008a). Het *Electronic Research Preservation and Access Network* produceerde in 2003 een overzicht van belangrijke kosten voor digitale bewaring: ERPANET (2003).

¹²⁴ Dit gegeven kwam bij alle praktijkfeedback naar boven.

¹²⁵ Een korte kwantitatieve vergelijking van de kost van opslag op verschillende dragers en formaten is bijvoorbeeld terug te vinden in Plasmon (2007).

digitale collecties hebben op het bestaande collectiemanagement. Het is bijvoorbeeld belangrijk genoeg om genoemd te worden als één van de vier expliciete hoofdcriteria in de omvangrijke digitaliseringsprojecten van de BBC.¹²⁶

2.7.2 Kostprijs van selectie

De kostprijs en logistieke inspanningen voor het digitaliseren van een (deel van een) collectie zijn aanzienlijk. Selectie zelf is daarbij een zeer tijdrovend proces. Het vereist niet alleen het opstellen van criteria, maar brengt ook kosten met zich mee voor het fysiek uitslecteren van materiaal, transport, tijdelijke opslag etc. De invloed van selectie op de totaalkost van digitalisering kan bijgevolg hoog zijn. Om deze kost te beperken, kan men opteren om minder diepgaande selectie uit te voeren. Zo pleit 'Nederlands Erfgoed: Digitaal!' voor deelcollectiedigitalisering wegens de hoge kost van handmatige selectie.¹²⁷ Het voordeel van deze aanpak is dat men er in grote mate ook meteen de documentcontext en verwante documenten mee bewaart die bij een meer selectieve houding worden weggelaten. Tegelijk kan de kostprijs van selectie ook een kwalitatieve impact hebben: zo kan men ervoor kiezen om enkel het meest praktisch toegankelijke, het al (deels) ontsloten en dus beter doorzoekbare, of het makkelijkst transporteerbare materiaal in aanmerking te nemen voor digitalisering.

2.7.3 Kostprijs van verlies

Terwijl selectie en digitalisering op zich reeds een kost met zich meebrengen, heeft ieder digitaliseringinitiatief ook af te rekenen met een zekere *opportunity cost*.¹²⁸ Voor elke uitgave in de digitalisering van een archiefonderdeel, moet een ander onderdeel blijven liggen of kan geen nieuw analoog materiaal verworven worden. De restauratie van een kwetsbaar collectieonderdeel vóór de digitalisering zal bijvoorbeeld een grotere financiële kost met zich meebrengen dan het digitaliseren van makkelijker hanteerbaar en minder fragiel materiaal. Anderzijds kan een tijdelijk uitstel van digitalisering – door voorkeur te geven aan andere delen van de collectie – betekenen dat kwetsbaar materiaal onherstelbare schade oploopt of dat *born-digital* documenten onleesbaar worden.

Het criterium 'kostprijs van verlies' houdt in dat men beslist wat belangrijker is: het aanwenden van beschikbare middelen om grotere delen van de collectie te digitaliseren of het beschermen van dat ene kwetsbare document door het te restaureren en digitaal toegankelijk te maken. De impact van selectie op de toekomst van de collectie en de mogelijke *opportunity costs*, dienen op voorhand te worden ingeschat om gemaakte keuzes te rechtvaardigen en indien nodig de voorziene aanpak bij te sturen.

¹²⁶ Wright (2006).

¹²⁷ Camps ed. (2007), p. 24.

¹²⁸ Boles (2005), p. 92.

2.7.4 Kostprijs van metadata

Digitaliseren vereist de invoering van een minimum aan metadata, wat opnieuw een kost met zich meebrengt. Vanuit financieel oogpunt kan daarom de keuze gemaakt worden om enkel materiaal te selecteren waarvoor voldoende metadata beschikbaar zijn en waarvoor digitalisering bijgevolg minder arbeidsintensief is. Ook kan prioriteit gegeven worden aan materiaal waarvoor de metadata al in digitale databases zijn ondergebracht en zonder veel inspanning gekoppeld kunnen worden aan het digitale document.

2.7.5 Potentiële inkomsten: economische selectie

Naast de kostprijs die ermee gepaard gaat, kan digitalisering echter ook een bron van inkomsten zijn. In sommige gevallen wordt daarom overgegaan tot digitalisering vanuit economische of publicitaire doelstellingen. Vanuit dit criterium worden in eerste instantie de materialen geselecteerd waarvan wordt verwacht dat ze de publieke belangstelling in de collectiebeherende instelling kunnen verhogen. De redenen hiervoor verschillen per instelling, maar ze houden doorgaans verband met o.m. de historische relevantie, de visuele aantrekkelijkheid of de unieke aard van het document. Dit kan vervolgens de vorm aannemen van het verfraaien van websites, het publiceren van blikvangers uit museumcollecties, het aanbieden van muzieksamples of het inrichten van een youtube-kanaal (bijv. *Arnold Schönberg Center*).¹²⁹

Economische selectie kan echter ook meer directe financiële gevolgen hebben, wanneer digitaal materiaal tegen betaling wordt aangeboden aan het publiek. Een belangrijk voorbeeld hiervan is *Museum on the Go*,¹³⁰ het portaal waarop diverse musea beeld- en geluidsmateriaal tegen betaling aanbieden in de vorm van wallpapers, ringtones, videoclipps, etc.

Het belang van economische selectie mag niet worden onderschat: het op de website plaatsen van collectiestukken en galerijen is intussen een algemeen verspreide (misschien wel de wijdst verspreide) vorm van digitalisering geworden. Ook op een algemener niveau is het belangrijk om de waarde van het materiaal dat voor selectie in aanmerking komt, uit te drukken in termen van directe of indirecte financiële impact. Enkel op die manier kan digitalisering immers opgenomen worden in business modellen en kan een duurzaam digitaliseringsplan worden ontwikkeld. Bovendien kan zo het belang van digitalisering *an sich* verantwoord worden zonder uitsluitend te moeten terugvallen op het voor financiële verantwoordelijken soms moeilijk vatbare begrip van intrinsieke materiaalwaarde.¹³¹

¹²⁹ Arnold Schoenberg Center video (s.d.), <http://www.youtube.com/ascvideo>, laatst geopend op 21/02/2009.

¹³⁰ Museum OnTheGo (2007), www.museumonthego.com, laatst geopend op 21/02/2009.

¹³¹ Currall, McKinney (2006).

3 Conclusie: de veelzijdigheid van strategieën

In het eerste deel van het onderzoeksrapport werd een breed referentiekader geboden voor materiaalselectie door de opsomming van talrijke criteria die terug te vinden zijn in theorie en praktijk. Het overzicht geeft duidelijk aan hoe complex en veelzijdig het selectievraagstuk werkelijk is. Maar liefst 26 criteria konden worden uitgelicht, waarvan bijna elk criterium zowel als reden om een document op te nemen in een digitale collectie dan wel als reden om dit niet te doen kan geïnterpreteerd worden. De invalshoek die men inneemt, zij het vanuit institutionele overwegingen, persoonlijke voorkeur, pragmatiek, financieel of praktische kaders, wetenschappelijke verantwoordelijkheid, etc., drukt onlosmakelijk een stempel op de keuze tussen deze criteria en op hun uiteindelijke interpretatie. Ongetwijfeld kunnen nog andere – maar wellicht minder omvangrijke – criteria aan deze lijst worden toegevoegd, zoals mogelijke sector- of materiaalspecifieke benaderingen van het selectievraagstuk. Niettemin vormt deze opsomming qua omvang en reikwijdte een belangrijk totaaloverzicht van een problematiek die doorgaans slechts fragmentarisch wordt behandeld.

Een eerste conclusie die hieruit volgt, is dat bepaalde van de opgesomde criteria elkaar onderling zullen uitsluiten. Geformaliseerd selectiebeleid kan bijvoorbeeld sterker doorwegen dan gebruikersverwachtingen of inhoudelijke selectie. Wanneer financiering ontbreekt, zal representatieve selectie via onderzoeksteams wellicht onbetaalbaar blijken. Materiaal dat ontoegankelijk is of waarvoor weinig metadata voorhanden zijn, kan vanuit historische overwegingen (bijv. een uniek document) alsnog geselecteerd worden... De keuze om één criterium meer te laten doorwegen kan dus betekenen dat een ander niet langer bruikbaar is. Het is niet eenvoudig om zich een duidelijke weg te banen binnen deze ingewikkelde problematiek, zoals ook blijkt uit de grote variatie in concreet aangewende criteria en het soms onduidelijke onderscheid tussen feitelijke criteria en de veel bredere en minder concreet hanteerbare doelstellingen. Zelfs in de benadering van specifieke documenttypes wordt een veelheid aan verschillende criteria gehandhaafd. Recent onderzoek binnen Verenigd Koninkrijk rond het digitaliseren van fotografische collecties uit archieven en bibliotheken, bijvoorbeeld, toonde uiteenlopende criteria als onderwerp (60%), gebruikspopulariteit en vertrouwdheid (30%), kwetsbaarheid (15%) commerciële bedenkingen (esthetiek), gemak van digitalisering en copyright. In 1/3 van de gevallen gebeurde selectie binnen een project van korte duur door een extern team en werd slechts beperkte aandacht geschonken aan de archiefcontext.¹³² Deze diversiteit vinden we ook terug in andere sectoren en met betrekking tot andere materiaaltypes. Het maakt het moeilijk om sluitende conclusies te trekken rond de toepassing van de opgesomde criteria in de praktijk.

Tegenover deze complexiteit staat echter ook een meer optimistische beschouwing, namelijk dat het mogelijk is om 'clusters' te vormen met verschillende van de aangehaalde criteria. Deze vereenvoudigen in zekere mate de selectiepraktijk door specifieke doelstellingen te vertalen in een aantal belangrijke aandachtspunten op vlak van selectie. De relevante criteria worden samengevoegd en tegenover elkaar

¹³² Davis-Perkins *et al.* (2005), pp. 281-287.

afgewogen en de resulterende cluster kan vervolgens in soortgelijke situaties toegepast worden. Dit vereist dan wel het formuleren van een initiële doelstelling, waarrond de clusters kunnen opgebouwd worden.

Eén voorbeeld van dergelijke clustering vinden we terug in de aanpak van de *National Library of Medicine* (Verenigde Staten). Hier worden twee grote clusters gehanteerd naargelang de invalshoek van digitalisering. Ter verduidelijking worden de clusters hier vertaald naar de terminologie uit de voorgaande secties.¹³³

A) Toegangsgedreven digitalisering:

- Inhoudelijke selectie: 'scholarly and historical value' onderwerpen of genres gerelateerd aan de sterktes van de collectie, werken geselecteerd voor online tentoonstellingen, materiaal van nut voor het onderwijs, frequent aangevraagde documenten, referentiewerken, frequent geciteerde werken en 'milestones', VS en VS-gerelateerd materiaal en documenten in een taal van belang binnen de geneeskunde
- Metadata en toegankelijkheid: uitsluitend gecatalogeerd materiaal
- Financiering: omdat het goedkoper is te digitaliseren vanaf microfilm, selecteert men enkel materiaal dat op deze drager beschikbaar is
- Overlap tussen collecties: men geeft lagere prioriteit aan documenten die reeds elders werden gedigitaliseerd
- Rechten: men selecteert enkel materiaal uit het publieke domein

B) Bewaringsgedreven digitalisering:

- Inhoudelijke selectie: belangrijke *content* zoals bepaald door de instelling, uniek materiaal, of documenten die weinig voorkomen binnen de VS
- Materiaalstaat en toegankelijkheid: men geeft prioriteit aan materiaal dat risico loopt op verlies of dat moeilijk toegankelijk is door de fysieke staat ervan. Eventuele beschadiging van het materiaal tijdens het digitaliseringsproces moet voorafgaand worden goedgekeurd
- Kostprijs van verlies: materiaal dat een hoge geldelijke waarde heeft en dus moeilijk te vervangen is, wordt gedigitaliseerd ter bescherming van het origineel
- Kwaliteit na digitalisering: er worden kwaliteitsvoorwaarden opgelegd
- Overlap binnen de collectie: microfilms krijgen lagere prioriteit omdat dit reeds een vorm van bewaring is (dit contrasteert dus duidelijk met de doelgerichte selectie van microfilms onder doelstelling A)
- Overlap tussen collecties: materiaal dat elders aan voldoende kwaliteit is gedigitaliseerd, wordt niet geselecteerd
- Selectie volgens archiefontwerp: materiaal uit een specifieke *backfile* groep wordt niet geselecteerd
- Rechten: wanneer ze zich in een zeer slechte fysieke staat bevinden, worden ook documenten geselecteerd waarop juridische beperkingen rusten

¹³³ National Library of Medicine (2006).

Een ander voorbeeld, eveneens afkomstig uit de bibliotheeksector, is de categorisering voorgesteld door de *International Federation of Library Associations and Institutions* (IFLA).¹³⁴ Deze suggereert vier grote categorieën voor digitaliseringsprojecten. Elke categorie wordt uiteenlopend ingevuld en zal met specifieke selectiemechanismen te maken krijgen. In geval van *user driven* digitalisering, gestuurd door de vraag naar makkelijker toegang tot materiaal, staat de mate waarin digitalisering werkelijk een meerwaarde biedt voor de *designated community* centraal, zowel wat betreft het beschikbaar stellen van digitale documenten als het voorzien van nieuwe vormen van toegang of doorzoekbaarheid. Hier is het dus de aard van deze gemeenschap en hun noden naar ontsluiting toe die selectieprioriteit drijft. *Preservation driven* digitalisering, die kan plaatsvinden wanneer er veel vraag is naar kwetsbare materialen, draait voornamelijk rond de unieke aard, historische waarde en fysieke kwetsbaarheid van de documenten, zoals zoeven ook het geval was bij de *National Library of Medicine*. Dit wordt echter aangevuld met de mogelijkheid tot digitale substitutie, wat in het eerdere voorbeeld net sterk werd afgekeurd. Voor de twee overige strategieën (*opportunity driven*, waaronder initiatieven vallen die financiën vrijmaken voor andere taken, en *revenue driven*, wanneer men daadwerkelijk inkomsten wenst te genereren) worden geen criteriaclusters voorgesteld. Toch zouden ook daar specifieke criteria voorgesteld kunnen worden, waaronder esthetiek, rechtenvrijheid of economische selectie.

Een derde voorbeeld van uiteenlopende toepassingen van selectie is te vinden bij het intersectorale project *Beelden voor de Toekomst*. Dit project heeft tot doel het conserveren, digitaliseren, toegankelijk maken en contextualiseren van Nederlandse video-, film-, audio- en fotografische collecties voor educatieve doeleinden maar daarnaast ook voor de creatieve industrie en het brede publiek. Hiertoe worden uiteenlopende selectiecriteria aangewend. Zo wordt in eerste instantie gezocht naar materiaal dat voor het geheel van het Nederlandse cultuurbezit onvervangbaar en onmisbaar is, dat tot de kern van de audiovisuele collectie behoort, dat als referentiemateriaal kan gebruikt worden en/of dat afgestoten kan worden. Vertaald naar de terminologie van de *longlist* gaat het dus om de criteria waarde, context, verwantschap en substitutie. Daarnaast spelen ook andere culturele, maatschappelijke en economische motieven een rol: aanbod en fysieke staat (uniek materiaal met gevaar op verlies), vraag en aanbod (materiaal dat het kennis- en informatieniveau van Nederland verhoogt) en gebruikersvraag (in het bijzonder economisch gedreven aanvragen van omroepen, uitgevers of productiehuisen). Dit alles wordt ten slotte onderworpen aan juridische criteria, waarbij de aard van de ontsluiting gedeeltelijk afhangt van mogelijke juridische beperkingen.¹³⁵

Deze voorbeelden geven een beeld van de uiteenlopende manieren waarop de criteria uit de *longlist* kunnen worden benaderd. De selectiepraktijk bestaat uit uiteenlopende strategieën met daaruit voortvloeiend erg verschillende invullingen van de selectiecriteria. De verzamelde casussen tonen aan dat selectiebeslissingen zich kunnen beperken tot het aangeven van slechts één hoofdcriterium, dat ze de vorm kunnen aannemen van veeleer veralgemeende selectiedoelstellingen wars van

¹³⁴ McIlwaine, J. *et al.* (2002), pp. 7-13.

¹³⁵ *Beelden voor de Toekomst* (2006).

concreet verwoorde criteria, of dat ze kunnen leiden tot het formuleren van criteriyclusters gekoppeld aan een specifieke digitaliseringsdoelstelling.

Tot nu toe hebben we weinig aandacht gehad voor de concrete aanwending van de genoemde selectiecriteria. Nu we een beter inzicht hebben in de verschillende factoren die tot selectie kunnen leiden, kan meer direct worden ingegaan op de vraag naar de toepassing van deze criteria. De zopas gegeven voorbeelden suggereren daarbij dat de clustering van een reeks criteria rond een basisdoelstelling wellicht de meest praktische manier is om het louter institutionele niveau te overstijgen en tot meer algemene voorstellen te komen met betrekking tot selectiepraktijk.

Deel 2

Planning en Praktijk

1 Inleiding

In Deel 1 werd uitvoerig uiteengezet welke criteria belangrijk kunnen zijn bij de selectie van materiaal voor digitalisering en langetermijnbewaring. In Deel 2 gaan we dieper in op de selectiepraktijk en op de vraag hoe selectieprioriteiten vastgelegd kunnen worden. Vertrekkend vanuit geformaliseerde planningsmodellen en een uitgebreid aantal praktijkcases uit binnen- en buitenland, gaan we na welke de voornaamste factoren zijn die selectieplanning en selectiepraktijk sturen.

Uit de voorgaande secties is gebleken dat selectieprioriteiten vooral bepaald worden door het specifieke project waarbinnen wordt gewerkt. De moeilijkheid om daarbij algemeen geldende mechanismen voor te stellen, spreekt natuurlijk voor zich. Het kluwen van selectiefuncties dat we terugvinden in het InterPARES rapport rond langetermijnbewaring van authentieke digitale records is een voorbeeld van hoe complex formele selectiemodellen kunnen worden, zelfs binnen een erg specifieke setting.¹ Gezien de vele sectoren die deel uitmaken van ons onderzoek en de uiteenlopende beweegredenen voor selectie, is het onmogelijk om binnen dit rapport soortgelijke gedetailleerde modellen voor te stellen. Toch kunnen we uit de verzamelde informatie enkele belangrijke punten opsommen die het bepalen van selectieprioriteiten sterk kunnen versoepelen. Hierop voortbouwend kan in Deel 3 een globale aanpak voorgesteld voor het opmaken van een selectieplan en een prioriteitenlijst.

2 Selectie in de praktijk: enkele punten van houvast

We begonnen Deel 1 van dit rapport met de bemerking dat selectierichtlijnen en -criteria vergelijkbaar zijn met talrijke spelden in talrijke hooibergen. Soms vinden we ze expliciet terug, vaker impliciet, en hun invalshoeken zijn sterk uiteenlopend of zelfs onverenigbaar. Ter inleiding van dit tweede deel van het rapport staan we daarom toch even stil bij enkele publicaties of richtlijnen die houvast kunnen bieden bij het formaliseren van selectieplanning. Deze opsomming is uiteraard niet exhaustief, maar omvat wel de invalshoeken en documenttypes die het meest relevant zijn voor wat volgt. Voor een overzicht van de bronnen die niet in deze of volgende secties geciteerd worden, maar toch relevant waren in de opstelling van dit rapport, verwijzen we naar de bibliografie.

2.1 Selectierichtlijnen en -handleidingen

Als eerste punt van houvast kunnen de algemene selectierichtlijnen en –handleidingen vermeld worden. Deze belichten aandachtspunten, lijsten concrete vragen op en/of stellen een aanpak voor die tot gestructureerde materiaalselectie moet leiden. Hun aanpak varieert echter sterk, gaande van veralgemenende en

¹ InterPARES (2001b).

korte beschouwingen tot gedetailleerde en bijna stap-voor-stap selectiehandleidingen.

Het vaak vernoemde **MINERVA Good Practice Handbook** is een voorbeeld van een erg summiere richtlijn, tenminste wat selectie betreft. Uitgaand van de basisveronderstelling dat criteria afgestemd moeten worden op een centrale doelstelling en afgetoetst moeten worden met alle stakeholders, biedt het slechts een korte lijst van mogelijke selectiecriteria.²

TASI en vooral **NINCH** bieden meer uitgebreide overzichten van belangrijke vragen die gesteld kunnen worden vóór en tijdens selectie. Bij TASI worden deze vragen gegroepeerd rond de eigenschappen van respectievelijk de collectie, de gebruikers, en de bredere context waarin de collectie zich bevindt.³ De NINCH richtlijnen bieden een solide basis voor het plannen van een digitaliseringsproject, door de voornaamste vragen op te lijsten die men zich op verschillende ogenblikken van het digitaliseringsproces kan stellen.⁴ De elementen die in deze beide rapporten aan bod komen, zullen een erg belangrijke rol spelen in de volgende secties.

Ook het **Handbook for Digital Projects** van het **Northeast Document Conservation Center** (NEDCC) bevat een handleiding voor selectieplanning. Het vertrekt van het opstellen van selectiecomités en stelt vervolgens een reeks plannings- en selectiefasen voor: de nominatie van een grote groep documenten, de evaluatie en verfijning door een selectiecomité en het uiteindelijke vastleggen van prioriteiten.⁵ Hoewel het handboek slechts gebruik maakt van drie basiscriteria (*value*, *risk* en *use*) bevat het belangrijke aanwijzingen voor concrete selectieplanning in de vorm van checklists en scoretabellen. Het kan beschouwd worden als een belangrijke synthese van relevante literatuur.

De **Humanities Advanced Technology & Information Institute** (HATII) aan de Universiteit van Glasgow heeft dan weer een eigen richtlijn opgesteld voor het plannen van digitalisering en selectie. Het **Source-Oriented, User-Driven, Asset-Aware Model** (SOUDAAM) splitst selectieplanning op in drie facetten. In eerste instantie moet men zicht krijgen op de aanwezige collecties en op de eigenschappen van aanwezige digitale documenten, zoals de beschikbaarheid op andere locaties, standaarden, en risico's voor langetermijnbewaring. Vervolgens moet men zicht krijgen op de gebruikersoden en de mogelijke toepassingen van het materiaal. Ten slotte dienen managementoverwegingen in acht genomen te worden rond de *sustainability* van digitale collecties en hun ontsluiting naar de toekomst toe.⁶ De invalshoek van het SOUDAAM, dat digitalisering en selectie inbedt binnen zowel een collectieonderzoek en een haalbaarheidsonderzoek, is bijzonder bruikbaar als *best practice*.

² Drake *et al.* (2004), pp. 20-22.

³ TASI (2007); TASI is intussen herdoopt tot Jisc Digital Media, maar hier behouden we de naam die bij de productie van deze documenten in gebruik was.

⁴ Ross *et al.* (2002). Deze richtlijnen vormen ook de basis van eDAVID's 'Rapport Digitaal Beeldarchief' (Vandermaesen (2005), p. 12, pp. 20-22).

⁵ Vogt-O'Connor (2000).

⁶ European Commission (2002), pp. 206-207.

De richtlijn van de **Cornell Library Task force on Digitization** of de korte richtlijn van de **University of California** zijn voorbeelden van documenten die uitgaan van een specifieke instelling en die zich vooral beperken tot een aantal aandachtspunten die relevant zijn binnen deze instelling. Het eerste document somt een reeks criteria op die toegespitst zijn op digitalisering voor educatieve en onderzoeksdoeleinden. Het stelt dat digitalisering op zijn minst rekening moet houden met de waarde en bruikbaarheid van de uiteindelijke digitale documenten en met de nood aan nieuwe vormen van toegankelijkheid en innovatie.⁷ De tweede richtlijn somt een reeks algemene vragen op: beantwoorden te digitaliseren collecties aan de informatienoden van de instelling, kunnen er financiers gevonden worden, zijn er bewaringsproblemen, etc.⁸ Talrijke 'richtlijnen' van dit eerder globaal sturende type kunnen aan deze twee voorbeelden worden toegevoegd, zoals de **Principles and Specifications for Preservation Digital Reformatting** (2006) van de **Library of Congress**.⁹ Hun nut ligt vooral in het illustreren hoe andere instellingen de problematiek van selectieplanning aangepakt hebben.

Van specifiek belang voor audiodigitalisering is er vervolgens het **IASA-rapport Task Force to establish Selection Criteria of Analogue and Digital Audio Contents for Transfer to Data Formats for Preservation Purposes**.¹⁰ Dit biedt een overzicht van selectiebekommernissen voor media-archieven en nationale archieven met audiocollecties. Het bevat daarenboven een overzicht van de vermoede levensduur van audiodragers, een belangrijk hulpmiddel voor instellingen die audio wensen te digitaliseren vanuit bewaringdoeleinden. De IASA-rapporten gelden dan ook bijvoorbeeld als feitelijk maatstaf bij audiodigitalisering binnen de **Österreichische Nationalbibliothek**.¹¹

Ten slotte biedt het **InterPARES Appraisal Task Force Report** een gedetailleerde methodologie en *workflow* voor de waardering van *born-digital* documenten. Het rapport stelt dat waardering en selectie zo dicht mogelijk moeten aansluiten bij de creatie van deze digitale documenten, een aanpak die ook in Deel 1 al ter sprake is gebracht. Enkel zo zou het mogelijk zijn de authenticiteit en integriteit van deze documenten na te gaan, zo cruciaal bij bewaarbeslissingen. Het rapport onthoudt zich echter expliciet van het opsommen van feitelijke selectiecriteria, omdat deze te situatiegebonden zijn. Niettemin vormt het mogelijk de meest uitgebreide en hanteerbare *workflow* voor het waarderen, herwaarderen en uiteindelijk selecteren en bewaren van digitale documenten.¹²

⁷ Block *et al.* (2005).

⁸ Nelson (2004).

⁹ The Library of Congress (2006a).

¹⁰ Breen *et al.* (2004).

¹¹ Michaela Brodl, e-mail communicatie 27/05/2008, 05/06/2008.

¹² InterPARES (2001b).

2.2 Selectiematrices en vragenwijzers

De meest directe vorm van selectierichtlijnen zijn de zogenaamde *decision making matrices* of *decision making trees*. Deze vragenwijzers stellen in schematische en getrapte vorm de vragen voor die men zich moet stellen om tot selectiebeslissingen te komen. In elke trap wordt een vraag gesteld aan het materiaal. Een negatief antwoord resulteert ofwel in het afzien van selectie, of geeft aanleiding tot een verder verfijnde bevraging die bij positief antwoord alsnog tot materiaalselectie kan leiden.

De structuur van een selectiematrix hangt af van de voorafbepaalde selectieprioriteiten: criteria die hoger in de matrix staan, zijn in principe belangrijker dan deze op lagere niveaus. De vragenwijzer maakt de selectieproblematiek tastbaarder en verduidelijkt de uiteindelijke beslissingen naar de buitenwereld toe. Matrices per materiaaltipe kunnen de *selectieworkflow* daarenboven nog doorzichtiger maken. Als ze met voldoende zorg wordt opgesteld, maakt een vragenwijze het bovendien mogelijk om selectie in handen te geven van personeel of vrijwilligers die minder vertrouwd zijn met de behandelde collectieonderdelen. Echter, de 'ja-of-nee' structuur van de vragenwijzer laat zich niet altijd vertalen naar een realiteit die eerder uit 'misschien' of 'soms' bestaat. Dit betekent dat het soms nodig blijft om bepaalde beslissingen in handen van een eindverantwoordelijke te plaatsen. De voorbeelden die in deze sectie worden genoemd, illustreren hoe dergelijke matrices tewerk kunnen gaan. Opmerkelijk is dat de meeste gevonden voorbeelden uit de bibliotheeksector afkomstig zijn. Maar zelf dan blijven ze hun algemeen nut behouden: het eerste model dat we hier behandelen werd bijvoorbeeld gebruikt voor het opstellen van de selectiecriteria voor digitaliseringsprojecten binnen het **Rijksmuseum Amsterdam**.¹³

In 1998 verscheen bij de **Council on Library and Information Resources** (CLIR) het rapport **Selecting Research Collections for Digitization**, waarin naast een uitgebreide handleiding rond selectie ook de zogenaamde **Harvard University Library matrix** is opgenomen.¹⁴ Dit document vormt één van de voornaamste richtlijnen voor selectie binnen een bibliotheekcontext. Twee jaar later volgde in *Library Trends* een studie rond de concrete toepassing van dit model.¹⁵ Gezien het belang van deze matrix willen we deze even nader belichten.

Het model vertrekt vanuit de *intellectual value* van documenten en collecties, waarna huidig en toekomstig gebruik, toename in toegankelijkheid, en concrete projectkenmerken de belangrijkste drijvende selectiefactoren zijn. Nadat bepaald is of het materiaal aan één of meerdere van deze eisen voldoet, wordt onderzocht of het een origineel is, of er copyrightproblemen bestaan, of digitalisering voldoende kwaliteitswaarborg kan bieden en of het betaalbaar is. Ten slotte worden de concrete modaliteiten van digitalisering nagegaan (kwaliteit, metadatavereisten, digitale bewaring etc.).¹⁶ Deze verschillende aandachtspunten nemen de vorm aan

¹³ Rijksmuseum Amsterdam (2000) ontvangen van mevr. Saskia Scheltjens.

¹⁴ Hazen *et al.* (1998).

¹⁵ Brancolini (2000).

¹⁶ Hazen *et al.* (1997).

van een reeks concrete vragen die men zich moet stellen in het opzetten van een digitaliseringsinitiatief. Daarbij gaat het dus niet enkel om selectievragen, maar wordt ook stilgestaan bij het ruimere kader van een digitaliseringsproject en bij het leven van de gedigitaliseerde documenten. Opmerkelijk is wel dat copyright, in de matrix niet expliciet opgenomen, door de auteurs feitelijk als de meest primaire selectiefactor beschouwd wordt. Ook op andere punten komt de matrix niet helemaal overeen met de tekst, zodat het aan te raden is om zowel tekst als matrix ter hand te nemen.¹⁷

De *decision-making matrix* die in 1998 werd opgesteld in het kader van de **Research Library Group** en het **National Preservation Office** en die eveneens toegespitst is op het bibliotheekwezen, werkt dan weer volgens vier fasen van beslissingnamen. De eerste fase, *assessment*, stelt vragen rond gebruikersnoden en brede kadering van het project. *Gains* onderzoekt de meerwaarde van digitalisering, *standards* belicht de technische en technologische mogelijkheden en de vereisten voor het behalen van doelstellingen na, en *administrative issues*, ten slotte, bekijkt de financiële en juridische haalbaarheid van het initiatief.¹⁸ Deze matrix is met andere woorden sterk gericht op procesmatige factoren, en minder op de individuele kenmerken van het materiaal.

De **Decision Matrix for Proposed Digitization Projects** van de **Bodleian Library**, (University of Oxford) is bedoeld voor het analyseren van projectaanvragen, maar laat zich zonder veel problemen hanteren voor materiaalselectie binnen collecties. Het vertrekt vanuit de unieke aard van het materiaal – wanneer toegankelijke surrogaten bestaan, wordt niet gedigitaliseerd – en de mate waarin men na digitalisering beter kan tegemoetkomen aan gebruikersnoden. Vervolgens wordt stilgestaan bij mogelijke copyrightproblemen en bij de doelstellingen en de mogelijke impact van het project: toename van of beantwoording aan publieksvraag, historisch en educatief belang, economische factoren, toegankelijkheid en functionaliteit, bewaring, esthetiek en beschikbare infrastructuur, Pas daarna worden de feitelijke modaliteiten van de digitaliseringsinspanning (o.a. procedures en kostprijs) nagegaan en wordt een eindbeslissing genomen.¹⁹

De *decision-making matrix* opgesteld door de **Digital Preservation Coalition** (DPC), ten slotte, is een voorbeeld van een sterk uitgebreid beslissingsmodel, opgesplitst in verschillende deelmatrices: *version and content*, *rights and responsibilities*, *technical* en *documentation and metadata*. Het model biedt daarmee een gedetailleerde aanpak voor selectie, in dit geval toegespitst op langetermijnbewaring van digitale formaten.²⁰

¹⁷ Brancolini (2000).

¹⁸ Ayris (1998).

¹⁹ Lee (1999).

²⁰ Digital Preservation Coalition (2006).

2.3 Handleidingen en richtlijnen

Ten slotte kunnen we ook teruggrijpen naar handleidingen rond collectiebeleidsplanning, digitalisering, en algemene literatuur rond beleid en management. Deze zijn niet altijd toegespitst op het digitale vraagstuk, maar kunnen toch werkkaders bevatten die van nut zijn voor het plannen van 'digitale selectie'. We beperken ons hier tot enkele specifieke voorbeelden om aan te tonen dat zowel zuivere digitaliseringsrichtlijnen als schijnbaar minder verwante literatuur licht kunnen werpen op selectieplanning.

Twee voorbeelden van managementrichtlijnen zijn de **Guidelines for Digitization Projects** en de **National Digitisation Programme and Policy**. De eerste werd in 2002 geproduceerd door de **International Federation of Library Associations and Institutions** (IFLA) en de **International Council on Archives** (ICA). De *Guidelines* richten zich specifiek op papieren en fotografische collecties uit bibliotheken en archieven en behorend tot het publieke domein. Ze hebben slechts beperkte aandacht voor selectie; inhoud, vraag en materiaalstaat vormen de belangrijkste te onderzoeken criteria. Het is echter niet moeilijk te zien waar deze keuze vandaan komt. De handleiding gaat immers uit van drie beweegredenen voor digitalisering: het verhogen van toegankelijkheid, het toelaten van nieuwe vormen van toegang en gebruik, en het bewaren van documenten.²¹ Ook de Deense **National Digitisation Programme and Policy**, die voornamelijk managementrichtlijnen bevat, stelt dat selectie afhangt van de doelstellingen, de omvang van initiatief en collecties, de tijdsduur van het project en het beschikbare budget. Opmerkelijk is wel dat langetermijnbewaring niet als factor wordt meegerekend maar dat enkel de vraag gesteld wordt of eindproducten efficiënt kunnen worden aangeboden aan de gebruiker.²²

Een belangrijke handleiding van eigen bodem is het **Rapport Digitaal beeldarchief** opgesteld door **eDavid**. Dit bevat toegankelijke richtlijnen voor de volledige digitaliseringsworkflow en stipt daarbij specifieke aandachtspunten en voorstellen tot *best practice* aan.²³ Het rapport belicht verschillende elementen die relevant zijn voor selectie en selectieplanning en die ook in de volgende secties zullen worden meegenomen. Het rapport steunt echter sterk op de al vermelde NINCH richtlijnen, dus om herhaling te vermijden kan opnieuw gerefereerd worden naar deze publicaties voor een opsomming van aandachtspunten en richtvragen.

In Deel 1 werden de IFLA *Guidelines* reeds toegelicht als een reeks richtlijnen voor digitaliseringsplanning, uitgaand van vier grote projectcategorieën: *user driven*, *opportunity driven*, *preservation driven* en *revenue driven*. We willen deze tekst hier opnieuw ter sprake brengen als één van de handleidingen die expliciet maken hoe doelstellingen impact hebben op selectie, ook al vormt de selectievraag niet de kern van het document.²⁴ De voorgesteld aanpak, die digitaliseringsplanning tastbaarder en concreter maakt, zal immers ook in de volgende secties worden gevolgd.

²¹ McIlwaine, J. *et al.* (2002).

²² Robinson, Tanner (2001), p. 2.

²³ Vandermaesen (2005).

²⁴ McIlwaine *et al.* (2002), pp. 7-13.

Werken met een vragenwijzer: Westhoek Verbeeldt¹

Westhoek Verbeeldt is een regionale beeldbank die, door middel van vrijwilligers, bedreigd particulier beeldmateriaal over en in de zuidelijke Westhoek opspoort, digitaliseert en ontsluit. Dit 'zwerfgoed' vormt een belangrijk maar onontsloten onderdeel van het lokale erfgoed. Voor de periode voorafgaand aan de eerste wereldoorlog vormt het een belangrijke aanvulling op de grotendeels verwoeste archieven. Het project loopt sinds 2005 binnen de intergemeentelijke projectvereniging CO₇ en is nu in handen van Erfgoedcel CO₇ (deelnemende gemeenten zijn: Heuvelland, Ieper, Langemark-Poelkapelle, Poperinge, Vleteren, Zonnebeke en Mesen). Het vormt een belangrijk voorbeeld van de toepassing van een selectiewijzer om materiaalselectie te stroomlijnen, en van de evoluties die gehanteerde criteria voor selectie kunnen ondergaan.

Het model vertrekt vanuit de basiseis dat materiaal over 'publieke waarde' moet beschikken. Dit omvat zowel beeldmateriaal uit de openbare ruimte, zoals processies, gebouwen, beroepen of het verenigingsleven, als privéfoto's die van belang kunnen zijn voor informatie rond tijdsbeelden, interieurs, gebruiken etc. Eigenaars worden tevens verzocht de rechten op de afbeelding af te staan. Om deze reden worden geen beelden geselecteerd die gemaakt werden door bekende lokale fotografen of die deel uitmaken van de collectie van het Imperial War Museum.

Vervolgens wordt een opsplitsing gemaakt naar documentsoort: beelden (incl. bijvoorbeeld vlaggen of porseleinkaarten), teksten, bidprentjes en reproducties. Voor elk van deze categorieën werd na overleg met de lokale vrijwilligers een vragenwijzer ontworpen. Vermits de categorie 'beelden' 80% van het materiaal uit de beeldbank uitmaakt, bekijken we deze vragenwijzer nader.

Zoals gezegd speelt de publieke waarde van een beeld een centrale rol in de selectie ervan. Deze vereiste vormt dan ook de eerste selectievraag en aanvankelijk werd materiaal zonder publieke waarde onmiddellijk uitgesloten van digitalisering. Na overleg met de vrijwilligers bleek echter dat er aanzienlijke interesse bestond voor private beelden daterend van vóór de Eerste Wereldoorlog. In een tweede fase van het project werd daarom een bijkomstige stap toegevoegd, waarbij beelden zonder publieke waarde maar daterend vóór 1918 alsnog konden worden geselecteerd.

Als tweede selectiestap wordt gekeken naar de ouderdom van een beeld. Voor beelden met publieke waarde hanteerde men aanvankelijk het jaar 1980 als absolute grens voor automatische opname in de beeldbank. Reden hiervoor was de forse toename aan materiaal na 1980 en problemen inzake privacy voor recente beelden. Opnieuw werd in een tweede fase echter een aanpassing gemaakt en werd het absolute criterium vervangen door een relatieve datering: beeldouderdom. Dit laat toe om de beeldbank met de tijd te laten meegaan. Beelden ouder dan 25 jaar worden meteen geselecteerd.

Jongere beelden worden aan twee bijkomende selectievragen onderworpen: geeft het beeld zicht op verdwenen gebruik, gebouw, landschap of is het de enige getuige hiervan (ja -> digitalisering) en, indien dit niet het geval is, maakt het beeld dan deel uit van een reeks die reeds in de beeldbank zit (ja -> digitalisering).

Na het opnemen van materiaal in de digitale beelddatabank volgt een representatieve selectie van wat digitaal publiek wordt gemaakt via www.westhoekverbeeldt.be. Alle beelden worden in de beeldbank opgenomen met beperkte metadata, maar enkel de publiek toegankelijke beelden krijgen uitgebreide metadata. In eerste instantie houdt men hierbij potentieel gevoelig materiaal (collaboratie, gênante situatie,...) van de site. Welk materiaal gevoelig is, ligt aan de inschatting van de vrijwilliger of de vraag van de eigenaar. Beelden waarvan de auteur of zijn/haar erfgenamen (vermoedelijk) geen toelating geven tot publicatie, worden ook niet online geplaatst. Daarnaast tracht men te vermijden dat te veel gelijkaardig materiaal online wordt geplaatst. In dit laatste geval verschijnen enkel meest unieke foto's, de foto's van beste (fotografische) kwaliteit, de hoogste 'waarde', selecties per jaar of thema, etc. online. Groepsfoto's, die veel voorkomen, worden echter wel integraal op de site geplaatst: het betreft hier immers steeds andere personen.

Dit voorbeeld geeft aan hoe men, vertrekkend van een reeks basisoverwegingen, via een getrapte redenering tot selectie kan komen. Deze aanpak laat bovendien toe om vrijwilligers, die aanvankelijk slechts beperkte ervaring hadden met het materiaal, selectie te laten uitvoeren. Hun ervaringen bleken bovendien waardevol in het evalueren en herformuleren van de selectiecriteria, om zo een collectie te kunnen aanleggen die tegemoet komt aan wat leeft bij de lokale bevolking, maar die tegelijk van nut is voor veel bredere toepassingen.

¹ Liesbeth Thiers, werkdocument ontvangen tijdens gesprek op 12/12/2008; vragenwijzer te downloaden op <http://www.westhoekverbeeldt.be/images/downloads/selectiecriteria.pdf> (laatst geopend 13/03/2009).

Talrijke handleidingen voor digitaliseringsprojecten bevatten daarnaast minder directe richtlijnen voor selectie, maar kunnen helpen in de opzet van een kader voor digitalisering. Een voorbeeld uit de museumsector is de handleiding **Capture Your Collections**, in 2000 opgesteld door het **Canadian Heritage Information Network** (CHIN). Dit omvat een reeks stappen en vraagstellingen voor digitalisering, waaruit we vooral de algemene nadruk op gedetailleerde planning, het in kaart brengen van staat en ontsluiting van collecties en het definiëren van het doelpubliek onthouden als belangrijke stappen die aan de feitelijke selectie voorafgaan. De handleiding werpt bovendien licht op een reeks praktische en strategische vragen die meespelen in prioriteitsbepaling bij deelcollectieselectie.²⁵

²⁵ Canadian Heritage Information Network (2000).

Naast de digitaliseringshandleidingen zijn er op een meer algemeen niveau ook de globale richtlijnen rond collectie- en projectplanning, al dan niet binnen een digitaal kader. Deze bevatten soms elementen die nuttig kunnen zijn voor de aanpak van selectieplanning, of helpen bij het verkrijgen van een overzicht over de bestaande collectie. We vermelden hier drie voorbeelden.

In 1999 vertaalde **Michael Middleton** een reeks algemene projectmanagementstrategieën naar de specifieke setting van digitalisering. De meest relevante fasen hierin waren: collectieanalyse, *resourcing* (o.m. budgettering en vastlegging van de projectomvang), personeelstoewijzing en (her)opleiding, productie, toegang, metadata, en rechtenmanagement.²⁶ De **Leidraad voor het afstoten van museale objecten (Instituut Collectie Nederland, 2006)** verdient specifieke vermelding omdat het verschillende stappen belicht in de selectie voor afstoting, waaronder een onderzoek van de bestaande collectie, het vastleggen van beweegredenen en criteria voor selectie en het werken met selectie volgens twee fasen (een globale en een verfijnde selectie).²⁷ Het **Draaiboek beleidsplanning voor musea** bevat dan weer verschillende projectstappen voor beleidsplanning, van het samenstellen van een werkgroep over omgevings- en SWOT-analyse naar evaluatie.²⁸ De projectstappen die in dit soort werken worden voorgesteld hebben een invloed op het voorstellen van een selectiestappenplan in Deel 3.

Globale planningsrichtlijnen zijn uiteraard te talrijk om op te sommen. Een kleine greep uit de beschikbare literatuur: de '**Handreiking voor het schrijven van een collectieplan**',²⁹ '**Gewaardeerd verleden**',³⁰ '**Cedars guide to digital collection management**',³¹ de **DEN Leidraad Digitaal Erfgoed**,³² de '**Best Practices Guidelines for Digital Collections**' opgesteld door de **University of Maryland Libraries**,³³ en de uiteenlopende publicaties beschikbaar via <https://www.nedcc.org>. Waar nodig zullen we naar deze richtlijnen verwijzen, maar veelal vormen zij de impliciete basis voor de stappen die in dit deel van het rapport aan bod zullen komen.

Ten slotte vormen de beslissingen genomen in concrete digitaliseringsinitiatieven vanzelfsprekend ook een bron van informatie. Ze bieden voorbeelden van mogelijke antwoorden op de selectievraag en in sommige gevallen tonen ze hoe handleidingen en matrices worden omgezet voor praktisch gebruik. Zo is reeds vermeld dat het digitale selectiebeleid van het **Rijksmuseum Amsterdam** zoals gezegd een toepassing is van het Harvard model. De vragenwijzers opgesteld voor het project **Westhoek Verbeeldt** vormen een belangrijke casus voor het mogelijke eindresultaat

²⁶ Middleton (1999), pp. 2-3.

²⁷ Bergevoet *et al.* (2006). Deze opsplitsing van selectie in twee stappen vinden we ook terug in andere richtlijnen, en is een belangrijke methode om het planningsproces te versoepelen.

²⁸ Verhaert (2007).

²⁹ Luger *et al.* (2008).

³⁰ Jeurgens *et al.* (2007).

³¹ The Cedars Project (2002).

³² DEN & Mondriaan Stichting (2004-2006).

³³ Schreibman ed. (2007).

van selectieplanning en voor het uitvoeren van selectie op onontsloten documenten d.m.v. vrijwilligers.³⁴

3 Belangrijke vragen die de selectieplanning sturen

Uit literatuur- en praktijkonderzoek wordt snel duidelijk dat elk digitaliseringsinitiatief geconfronteerd wordt met een aantal vragen naar het wat, wie en waarom van digitalisering. Deze vragen spelen een evidente rol binnen globaal digitaliseringsmanagement, maar hebben ook directe impact op het formuleren van selectieprioriteiten. Sommigen worden expliciet vermeld in de zopas aangehaalde literatuur, anderen spelen een meer impliciete rol of kwamen bij gerichte bevraging aan het licht. De confrontatie van deze vragen vormt de basis voor de planning van digitalisering en de uitvoer van selectie. Toch blijkt dat er in de praktijk lang niet altijd rekening gehouden wordt met deze vragen. Deze sectie buigt zich daarom over de punten die we het belangrijkste achten bij het definiëren van selectieprioriteit.

3.1 Kadering van het digitaliseringsinitiatief

Digitalisering en digitale bewaring hangen nauw samen met de aard en het beleid van de individuele instelling. Verschillende rapporten en matrices gaan duidelijk uit van de vraag of het materiaal dat voor selectie in aanmerking komt wel binnen gevestigde project- en institutionele doelstellingen en beleid valt. De *Principles of digitisation* verwoordt door de *National Library of Australia* wijdt hier indirect maar liefst vier van haar dertien principes aan,³⁵ en ook bijv. NINCH, TASI en DigiCULT vermelden de nood om digitalisering in te schakelen binnen duidelijk verwoorde *policies*. Op deze manier kan men de sterktes en zwaktes van de instelling beter inschatten, de positie in het werkveld bepalen, het digitaliseringsproces laten aansluiten bij het instellingsbeleid en ondersteuning vinden bij alle spelers.³⁶ Bij gebrek aan een duidelijke visie over waar men staat en waar men heen wil, bestaat immers het gevaar op ongestructureerd werken. Dit kan dan bijvoorbeeld leiden tot een digitale collectie die afwijkt van de hoofdmissies van de eigen instelling, of tot moeilijk toegankelijke digitale collecties door een gebrekkig inzicht in het verwachte gebruik.

Een eerste reeks vragen die men zich dient te stellen voor men met digitalisering begint, is gerelateerd aan het beleid van de instelling. Wat is het bestaande collectiebeleid? Wat zijn de institutionele doelstellingen en functies? Binnen welke kaders worden deze uitgewerkt? Zijn er lacunes in het bestaande beleid, of de uitvoering ervan, die door digitalisering kunnen worden opgevuld? Beschikt de instelling over orderingsplannen, selectie- of vernietigingslijsten waarin de structuur

³⁴ Liesbeth Thiers, gesprek op 12/12/2008; WESTHOEK verbeeldt (s.d.).

³⁵ Respectievelijk 'Principle 1. Goal oriented', 'Principle 2. Driven by institutional policy', 'Principle 3. Long term thinking', en 'Principle 6. Integrate digitisation into institutional activities'. Digitisation Subgroup of the Corporate Management Forum's IT Working Group (2004).

³⁶ Ross *et al.* (2002); TASI (2007); European Commission (2002), p. 206.

van de collectie verduidelijkt wordt en de minimale bewaartermijn van collectieonderdelen is opgenomen? Door zicht te krijgen op bestaand beleid kan men makkelijker de plaats bepalen die digitalisering hierbinnen kan innemen. Hier spelen uiteraard al de zogenaamde institutionele selectiecriteria uit Deel 1 direct op in. Instellingen die zich meer in het publieke domein bevinden en die een grotere hoeveelheid overheidsfinanciën ontvangen, moeten daarbij wellicht explicieter rekening houden met de *communal value* van hun digitaliseringinitiatieven. De centrale bedenking is steeds dat digitalisering – en dus ook selectie – in de lijn moet liggen met bestaande beleids- en instellingsverantwoordelijkheden.

Een tweede reeks vragen heeft betrekking op de bestaande collecties en hun gebruik. Dit geldt zowel voor analoge als voor digitale collecties. Wat zijn de inhoudelijke sterktes en zwaktes van deze collecties? Wat is de staat van het materiaal? In welke mate is de collectie ontsloten in de vorm van bijvoorbeeld een – al dan niet digitale – catalogus of inventaris? Wat is het huidige gebruik? Wat zijn de bestaande gebruikersnaden? Deze vragen geven zicht op de mate en aard van collectieontsluiting, en de algemene staat van ervan. Ze zijn van belang in de toepassing van criteria rond bijvoorbeeld metadata, toegankelijkheid of materiële staat (zie verder). Bovendien kan een geformaliseerd collectiebeleid – indien dit beschikbaar is – meteen concrete richtlijnen bevatten rond welke collectieonderdelen het meest in aanmerking komen voor digitalisering.

Vervolgens kan worden onderzocht welke plaats de instelling en collectie innemen ten opzichte van collega-instellingen en binnen het bredere werkveld. Een goed inzicht in de geschiedenis van de instelling kan daarbij helpen om de eigen sterktes en zwaktes duidelijker in kaart te brengen, zeker wanneer men te maken heeft met een organisch gegroeide collectie. Daarbij dient men zich ook de vraag te stellen wat de expertise van het aanwezige personeel is, en hoe men zich tot de verschillende stakeholders verhoudt. Mogelijke belanghebbenden zijn de zopas vermeld eindgebruiker, maar ook om belanghebbenden op een hoger niveau: onderwijs, andere instellingen, sponsors, de overheid, de vrijetijdsindustrie,... Deze belanghebbenden bepalen immers mee het kader waarbinnen het eigenlijke digitaliseringinitiatief plaatsvindt, en dus welke materialen volgens de verschillende partijen de meeste aandacht verdienen. Door bovendien enigszins in kaart te brengen op welke terreinen andere instellingen actief zijn, kunnen mogelijke pistes van samenwerking afgetoetst en overbodige selectie vermeden worden.

De wenselijkheid, hoedanigheid en vormgeving van digitalisering zouden uiteindelijk moeten beantwoorden aan bestaand of gepland beleid, en aan de positie van de collectie t.o.v. belanghebbenden en het bredere werkveld. Die positie en de wijze waarop met deze factoren wordt omgegaan, beïnvloeden rechtstreeks hoe men aan materiaalselectie zal doen.

Publiek-private samenwerking: *Parisienne de Photographie*¹

De stad Parijs herbergt 15 erfgoedinstellingen, die samen 1,3 miljoen foto's beheren. Toen de stad hier bovenop nog eens in het bezit kwam van 7 miljoen foto's en fotonegatieven uit de *Agence Photographique Roger Viollet*, werd ze genoodzaakt om dit materiaal op een meer eenvormige manier te bewaren, te reproduceren en te ontsluiten. Hiertoe werd *Parisienne de Photographie* opgericht, een semi-publieke organisatie gefinancierd door zowel de stad Parijs als door private instellingen, die binnen een commercieel kader toch taken van publiek nut zou kunnen uitvoeren zonder louter op overheidsfinanciering terug te vallen. De instelling digitaliseert 2D en 3D erfgoed, fungeert als expertisecentrum inzake digitaliseringspraktijk en staat in voor de integratie van indexen en metadata. Het voorziet in distributie naar het brede publiek (via o.m. *Paris en Images*) en voor commerciële doeleinden.

De specifieke structuur van dit initiatief heeft uiteraard gevolgen voor de digitaliseringsbeslissingen. Gekoppeld aan de publieke en commerciële doelstellingen van de instelling, worden drie types van selectie uitgevoerd. Eén derde van de activiteiten beslaat het digitaal bewaren van fysiek vergankelijke documenten, waarvoor dus inhoud en materiaalstaat als voornaamste criteria gelden. Eén derde gebeurt voor de middellange termijn i.f.v. museale activiteiten, en één derde vindt plaats uit commerciële overwegingen. Deze laatste twee activiteiten steunen op publieksinteresse, vraag en redactionele noden als voornaamste selectiecriteria.

De instelling wordt voor ca. 40% gefinancierd door de stad Parijs en voor ca. 60% door private inkomsten, vooral in de vorm van reproductierechten, maar ondanks deze belangrijke commerciële factor blijft de stad Parijs de sterkste controle uitvoeren op het selectiebeleid. De prioriteiten voor selectie worden jaarlijks genomen worden vanuit het departement cultuur, die de beschikbare publieke en private budgetten verdeelt over de drie selectiedoelstellingen. Daarbij wordt telkens een financiële marge van 10% voorzien, voor onverwachte kosten of opportuniteiten.

Parisienne de Photographie vormt een bijzonder voorbeeld van een oplossing voor de grote kost en logistieke impact van het onderhouden en digitaliseren van erfgoedcollecties. Hoewel het model nog wordt bijgeschaafd, geeft het een beeld van een sterk pragmatisch gestuurde selectiemethodiek, waarbinnen zowel publieke als commerciële doelstellingen verenigd worden.

¹ Paris en Images (2007); *Parisienne de Photographie* (2009); Doury (2009) en telefoongesprek op 26/08/2008 met Nathalie Doury.

3.2 Praktische en juridische overwegingen

Administratieve overwegingen, financiën, samenwerkingsverbanden met andere instellingen, rechtenkwesties, juridische verplichtingen en beperkingen, of de capaciteiten en bekwaamheid van het personeel betreffende digitalisering en digitale bewaring, zijn factoren die de waarde van selectiecriteria beïnvloeden. Hun impact kan deels afhangen van de doelstellingen van het initiatief, en wordt verder opnieuw ter sprake gebracht waar nodig. Algemeen zijn de factoren financiering, personeelsvaardigheden en copyright echter zo belangrijk dat men ervoor kiest om de digitaliseringdoelstelling vanaf de eerste fase hieraan aan te passen. Copyright kreeg bijvoorbeeld de eerste plaats in verschillende selectiematrices (o.m. het Harvard Model) en zoals ook in Deel 1, sectie 2.7 is aangehaald, blijkt dat financiering een centrale factor is in het definiëren van zowel de praktische als de inhoudelijke kaders van vele initiatieven.

Het is de taak van de planningsverantwoordelijken om te beslissen welke plaats deze factoren innemen in de selectieplanning. De manier waarop men omgaat met copyrightbeperkingen kan al vroeg worden vastgelegd, om deze makkelijker een plaats toe te wijzen in de uiteindelijke selectiematrix. Ook de globale financiële mogelijkheden van het project worden best in dit eerste stadium vastgelegd, hoewel die nog kunnen wijzigen in de loop van het selectieproces. Het bepalen van de financiële impact van digitalisering betekent een denkoefening op brede schaal en lange termijn. De kostprijs van digitalisering kan variëren naargelang de feitelijke selectiekeuzes die gemaakt worden en personeelskosten voor bijvoorbeeld bijscholing of metadata-invoer kunnen op lange termijn sterk oplopen. Anderzijds kunnen bepaalde keuzes sneller op externe financiële hulp rekenen. Daarbij denken we bijvoorbeeld aan de nadruk die door de Vlaamse Overheid gelegd wordt op voorbeeldwerking, vernieuwing en experiment bij het toekennen van subsidies onder meer voor digitalisering binnen een erfgoedcontext, een factor die bij interviews werd genoemd als bepalend voor de vormgeving van deze projecten en de keuze van onderwerpen.³⁷ Voor een kort overzicht van aandachtspunten bij de financieringsvraag, met literatuurverwijzing, verwijzen we naar het *Rapport Digitaal Beeldarchief*.³⁸

3.3 Verantwoordelijken

In de praktijk kunnen vier partijen al dan niet in overleg de verantwoordelijkheid van selectie dragen: de collectieverantwoordelijke(n), de externe specialist, de producent/archiefvormer of “leverancier” van materiaal, en de gebruiker. De rol die deze partijen wordt toebedeeld hangt af van de beschikbare middelen, expertise en einddoelstelling van de digitaliseringsinspanning. Bovendien kunnen de partijen verschillende functies vervullen naargelang de planningsfase (zie verder). Algemeen kan alvast worden gesteld dat het werken met meerdere partijen of minstens met meerdere personen niet enkel betekent dat deskundigheid gedeeld (en dus verhoogd) wordt, maar ook dat verschillende vormen van inzicht in het materiaal

³⁷ Liesbeth Thiers, gesprek op 12/12/2008.

³⁸ Vandermaesen (2005), pp. 25-29.

worden samengebracht. Dat kan de praktische uitvoering van selectie moeilijker maken, maar zou in principe ook meer nuance moeten opleveren.³⁹

3.3.1 De collectieverantwoordelijke

De eerste persoon die selectieverantwoordelijkheid kan dragen is de collectieverantwoordelijke. Men kan stellen dat collectiebeheerders het beste zicht hebben op de inhoudelijke waarde, onderlinge samenhang, context, en interpretatie van de documenten. Bovendien is het financieel of organisatorisch niet altijd mogelijk om voor het opstellen van een selectielijst extra personeel in te zetten of samenwerkingsverbanden met derden aan te gaan. Uiteraard beïnvloeden competentie en waardeoordelen van de collectieverantwoordelijke ook de gemaakte keuzes. Hij of zij is bijgevolg best gespecialiseerd in het materiaal waarmee gewerkt wordt, met het oog op onderbouwde waardeoordelen, het onderscheid tussen echt en vals, de inschatting van de kwetsbaarheid van het materiaal, etc. De selectie-inspanning dient bovendien beperkt te worden tot deze competenties.

3.3.2 De specialist

Naast het werken met selectieverantwoordelijken kan vervolgens geopteerd worden voor het inschakelen van één of meerdere interne of externe specialisten.⁴⁰ De *Task force on Digitization van Cornell University Library* gaat zelfs zover te stellen dat een team van professionals de absolute voorwaarde is bij digitalisering in een bibliotheekcontext.⁴¹ Ook voor het hanteren van specifieke selectiemethodieken, in het bijzonder representatieve selectie, is het werken met meerdere gespecialiseerde partners noodzakelijk om voldoende objectiviteit te behouden. Het betrekken van specialisten kan expliciet gebeuren in de vorm van een afzonderlijke commissie of vaste overlegprocedure, maar kan ook meer impliciet in de vorm van de kennisnetwerken van de collectieverantwoordelijken en informeel overleg. Deze laatste vormen van overleg kunnen soms voorkeur krijgen omwille van hun geringere financiële impact. Om die reden werd bijvoorbeeld bij de krantendigitalisering binnen de Koninklijke Bibliotheek van België vooral gewerkt met interne expertise, aangevuld met informeel overleg met externe experts.⁴²

Specialisten kunnen gekozen worden omwille van inhoudelijke expertise, zoals historici of wetenschappers, maar het kan evengoed nodig zijn experts te betrekken inzake (analoge) conservering, digitalisering of langetermijnbewaring. Betrokken specialisten leggen allen hun expertise in de schaal en kunnen daardoor helpen bij het inschatten van bijvoorbeeld inhoudelijke waarde, uniciteit en kwetsbaarheid. Ze kunnen duiding geven bij de praktische mogelijkheden of grenzen aan digitalisering, een aanvulling vormen bij de expertise van de collectieverantwoordelijke(n) zelf, en de mogelijk persoonlijke kleuring in de gekozen criteria afzwakken. Bovendien kan werken met experts de professionele uitstraling van een project vergroten, waardoor het makkelijker wordt om financieringsbronnen te vinden. Dit eerder pragmatische

³⁹ Piet Creve, gesprek op 05/11/2008.

⁴⁰ Vogt-O'Connor (2000).

⁴¹ Block *et al.* (2005).

⁴² Alain Goossens en Marc d'Hoore, gesprek op 01/12/2008.

gegeven zien we bijvoorbeeld letterlijk vermeld in het kader van het *Australian Cooperative Digitisation Project, 1840-45*.⁴³

Tegelijk moet men erover waken dat de gelijkdenkende experts ook zelf geen te gekleurde focus op een specifiek aspect van de collecties naar voren dragen. Het hoger inschatten van de informatieve of historische waarde van documenten boven hun administratieve waarde is een duidelijk voorbeeld van de mogelijke invloed die een comité van historici kan hebben op selectie.⁴⁴ Onenigheid tussen de experts over de draagkracht van selectiecriteria kan het selectieproces bovendien ook bemoeilijken. Hier speelt immers de algemene bedenking dat voor ieder document wel een geïnteresseerde te vinden is. Het ondoordacht inschakelen van vakspecifieke experts kan de selectie dus net subjectiever maken.

3.3.3 De creator

De archiefvormer, producent of rechthehouder van het voor selectie in aanmerking komende materiaal speelt een derde belangrijke rol. Hoewel het risico op een te persoonlijk gekleurde selectie hier erg groot is, mogen de belangen van de producent en vooral zijn inzicht in de interne samenhang en functies van collectieonderdelen niet over het hoofd gezien worden. Bij selectie uit georganiseerde archieven kan men er in principe van uitgaan dat de kennis aanwezig binnen de instelling deze laatste beter geplaatst maakt om selectiebeslissingen te nemen.⁴⁵ Tegelijk is het gevaarlijk te veel selectiemacht in handen van de producenten te leggen wanneer deze duidelijk niet over de nodige capaciteiten beschikken. Zo is er niet altijd opgeleid personeel aangesteld voor het beheren van collecties, en heeft de archiefvormer misschien weinig inzicht op de mogelijke secundaire waarde van deze collecties. Binnen het concept 'archiefzorg' hebben ze uiteraard de verantwoordelijkheid om enige mate van selectie door te voeren met het oog op de toegankelijkheid van de collecties, maar wanneer onvoldoende expertise in huis aanwezig is wordt voor verdere selectie beter met derden overlegd.⁴⁶

Het betrekken van deze partijen leidt tot het zogenaamde driehoeksoverleg, dat vooral gehanteerd wordt bij de overdracht van archieven. In de kunsten zal het overleg zich bijvoorbeeld toespitsen op de wensen van de kunstenaar inzake reproductie, kleurweergave of functionaliteit van het kunstobject (dit laatste vooral in het geval van *time-based* kunst). Voor kunst- en erfgoedcollecties waarvan de producent niet meer leeft, zal dit vooral neerkomen op het aftoetsen van juridische overwegingen in overleg met de rechthebbenden. Archiefvormers moeten dan weer vooral gehoord worden bij het inschatten van functionele waarde: de mate waarin documenten accurate weergaven zijn van het handelen van de archiefvormer, en een belangrijke plaats innemen in diens werking. Om dezelfde reden is het belangrijk om *born-digital* documenten in overleg met de archiefvormer te

⁴³ Coleman (1997).

⁴⁴ Harrison (1997a), p. 132, met citaat van Sir Hilary Jenkinson.

⁴⁵ Bergevoet *et al.* (2006), p. 15.

⁴⁶ Piet Creve, gesprek op 05/11/2008; Willem Vanneste, tussentijdse feedback ontvangen op 13/11/2008.

behandelen, liefst nog vóór de documenten uit actief gebruik worden genomen. Dat leidt immers tot meer zekerheden over functie, authenticiteit en integriteit van deze documenten.⁴⁷

Ingrijpender dan een dergelijk overleg is de mogelijke invloed van de *memory institution* op het productieproces zelf, bijvoorbeeld door eisen te formuleren over de formaten waarin documenten worden geproduceerd en over de metadata die er door de producent aan worden gekoppeld.⁴⁸ Dit gegeven is in Deel 1 reeds ter sprake gekomen als een mogelijk gevolg van grensvervaging tussen producent en bewaarder vervaagt. Als zodanig bevindt dit proces zich echter op het niveau van basistaken van archivering en niet zozeer op het niveau van selectie zoals dit in dit rapport wordt gehanteerd. De nauwe betrokkenheid van de bewaarder bij het productieproces heeft vooral op langere termijn invloed op selectie. Er is namelijk een betere documentatie mogelijk van de totstandkoming en contexten van documenten en er wordt zo nuttige informatie geboden voor de uiteindelijke schoning, selectie of vernietiging van delen van het statische archief. Behalve voor instellingen waar productie en archivering nauw met elkaar in verband staan als onderdelen van de dagelijkse *workflow* lijkt sturing van het productieproces in functie van bewaring momenteel weinig haalbaar. Bovendien is ze niet van toepassing op reeds bestaande collecties.

3.3.4 De gebruiker en stakeholders

Als laatste groep betrokkenen zijn er de gebruikers en op grotere schaal de diverse stakeholders binnen en buiten de collectie. Algemeen kan worden gesteld dat digitalisering weinig of geen nut heeft wanneer niet werd nagedacht over de reële, mogelijke of gewenste eindgebruiker. Daarom werden gebruikers- en belangenonderzoek reeds meermaals vermeld als een belangrijk element voor het kaderen van digitalisering. Ook voor het opstellen van concrete selectieprioriteiten kunnen belangenhouders gehoord worden. De mate van inspraak die men aan andere partijen toekent, hangt af van de doelstellingen van de digitalisering. Bij digitalisering uit bewaringsoverwegingen kan men nagaan welk materiaal het meest bevraagd wordt en dus het meest kansen loopt op beschadiging. Wanneer men digitaliseert om toegankelijkheid te verhogen kan men gericht nagaan wat de gebruiker precies zoekt, hoe hij documenten kan/wil gebruiken, en welke mogelijkheden digitalisering hierin kan bieden. Het betrekken van individuele gebruikers of stakeholders of het voeren van een meer algemeen gebruikersonderzoek, kan tijdens de vroege planningsfasen de aard van de selectie mee bepalen. Daarnaast kan een evaluatie en gebruiksanalyse na een eerste kleinschalige digitaliseringsfase leiden tot herziening van het selectieproces voordat omvangrijke collectieonderdelen gedigitaliseerd worden.

⁴⁷ InterPARES (2001c), p. 8.

⁴⁸ Harrison (1997a), p. 127, pp. 142-143.

3.3.5 Voorstel

Op basis van deze bedenkingen en ons baserend op de beschikbare richtlijnen, lijkt het verstandig om selectiebeslissingen in kaart te brengen binnen een overleg tussen verschillende experts enerzijds en getraind collectiebeherend personeel anderzijds. Daarbij kan in navolging van het *Handbook for Digital Projects* van het NEDCC gewerkt worden met een getrapte selectieverantwoordelijkheid.⁴⁹ Een comité van interne en externe experts, in samenspraak met gebruikers en stakeholders (inclusief de producent), kan een eerste, globale reeks selectiecriteria naar voren brengen op basis van de documentsoorten die ze het liefst gedigitaliseerd willen zien en de soorten gebruik die zij voor ogen hebben.

Na deze eerste globale opsomming kan een meer beperkte groep, bestaande uit collectieverantwoordelijken en eventueel enkele experts, deze grote lijnen aftoetsen aan specifieke kenmerken van het materiaal, functionele of administratieve waarde, praktische mogelijkheden, de relatie tussen de eigen en verwante collecties, etc. Op die manier kan de selectie verder verfijnd worden, kunnen prioriteiten gesteld worden, kan een betere garantie gegeven worden voor objectiviteit en wetenschappelijkheid en zorgt men dat de selectiebeslissingen nauw aansluiten bij het kader van de selecterende instelling.

3.4 Doelstellingen bij opbouw van de digitale collectie

In Deel 1 is ruim aan bod gekomen hoe de invalshoek van digitalisering niet enkel de keuze tussen selectiecriteria, maar ook de interpretatie ervan, beïnvloedt. De doelstellingen bij en de ideeën achter de digitale collectie hebben vanzelfsprekend een directe invloed op materiaalselectie. Wat wil men we met de digitalisering bereiken? Welke kwaliteitseisen zullen gehanteerd worden? Is restauratie nodig om aan deze eisen te voldoen? Welk publiek wil men bereiken? Kunnen doelstellingen bereikt worden met de aanwezige expertise? In een institutionele analyse en stakeholdergesprekken kunnen een aantal antwoorden op deze vragen aan het licht komen. Sommige doelstellingen zullen onmogelijk blijken, bijvoorbeeld door gebrek aan middelen of expertise. Hoewel we de digitaliseringsdoelstelling hier afzonderlijk behandelen, is het formuleren van de uiteindelijke doelstelling in realiteit nauw verweven met eerder genoemde analyses en gespreksrondes. Beiden moeten dan ook geregeld aan elkaar getoets worden.

Hieronder nemen we de relaties tussen doelstelling en selectiecriteria iets concreter onder de loep. Dit doen we aan de hand van een aantal typevoorbeelden die geïllustreerd worden met praktijkcasussen. Uiteraard is overlap tussen deze doelstellingen mogelijk en spelen bepaalde factoren (vooral beleidsverplichtingen, juridische en financiële beperkingen) voor alle doelstellingen een belangrijke rol. Deze worden daarom enkel vermeld waar ze een specifieke interpretatie krijgen.

⁴⁹ Vogt-O'Connor (2000).

3.4.1 Bewaring van kwetsbare collecties

Voornaamste criteria: fysieke staat, kwetsbaarheid, toegankelijkheid, fysieke impact van reëel gebruik

Hoewel de kansen op langetermijnbewaring van digitale bestanden nog onder de loep genomen worden, vormt digitalisering vaak een onderdeel van de bewaring van kwetsbare documenten. Dragere van analoge documenten zijn onderhevig aan verval, audiovisuele documenten worden ontoegankelijk door het 'versterven' van de drager of het verdwijnen van de nodige technologie. Digitalisering kan op twee manieren bijdragen tot de bewaring van die documenten. Enerzijds laat de digitale kopie toe dat het document geraadpleegd wordt zonder verdere beschadiging van het origineel, waardoor de analoge levensduur kan verlengd worden. Anderzijds kan digitalisering voor uiterst kwetsbaar materiaal meteen de laatste mogelijkheid zijn om de *content* alsnog te bewaren. 'Bewaring' betekent hier dus bescherming van de analoge collecties en creatie van kopieën van collectieonderdelen die in afzienbare tijd zullen vervallen en dus enkel digitaal kunnen overleven. Hoe lang deze digitale vorm kan overleven, is dan weer een andere onzekerheid.

Digitalisering om bewaringsredenen drijft dus vooral op de criteria kwetsbaarheid, toegankelijkheid, fysieke staat en gebruik. Veel gebruikt materiaal loopt meer kans op fysiek verval. Materiaalstaat en toegankelijkheid geven daarnaast informatie over het interne verval van het materiaal en de eventuele dreigende technologische ontoegankelijkheid. Voorkeur kan gegeven worden aan documenten die binnen afzienbare termijn niet meer afspeelbaar of ontoegankelijk zullen zijn, en aan materiaal dat door veelvuldig gebruik sneller dreigt te vervallen. Wanneer het werkelijk de bedoeling is dat de digitale documenten op lange termijn zullen worden bewaard, dan kan men eventueel bijkomstige inhoudelijke eisen stellen om de hoeveelheid materiaal te beperken.⁵⁰

Voor *born-digital* documenten is de grens tussen selectie voor bewaring en selectie als primaire functie in het archiveren klein. Een digitaal document kan enkel in het archief worden opgenomen als ook voor de bewaring ervan kan worden ingestaan. Daar kan dus in principe niet gesproken worden van een bewaringsdoelstelling als zodanig. Bij het omzetten van bestaande digitale collectie naar nieuwe formaten geldt deze doelstelling sterker. Meer dan bij analoge materialen is het noodzakelijk zicht te krijgen op de soms sterk uiteenlopende formaten, dragers of versies waarop deze digitale data worden bijgehouden. Niet alle onderdelen van het digitale archief zijn daarbij even kwetsbaar, zodat een gerichte risicoanalyse kan worden doorgevoerd van de zogenaamd 'technologische context': formaten, soft- en hardwareomgeving, en verwachte levensduur. Dit laat toe om verdere beslissingen te nemen op het gebied van selectie.⁵¹

⁵⁰ Binnen de Österreichische Nationalbibliothek eist men bijvoorbeeld dat het analoge document niet bewaarbaar is en de inhoud relevant is voor Oostenrijk (Österreichische Nationalbibliothek (2008), onvangen van Bettina Kann op 13/08/2009).

⁵¹ Een voorbeeld van hoe zo'n document er kan uitzien is de risico-analyse van de British Library: McLeod *et al.* (2007).

Binnen het Nederlandse massadigitaliseringsproject *Metamorfoze* wordt digitalisering als middel gezien voor het conserveren van papieren erfgoed en voortverhoging van toegankelijkheid. Binnen de primaire keuze om uitsluitend papieren erfgoed te behandelen (kranten, tijdschriften, boeken uit wetenschappelijke bibliotheken en overheidsarchieven) staat de materiaalstaat centraal. Daarnaast richt men zich echter ook tot cultuurhistorisch, literair of internationaal waardevolle collecties, wat nogmaals duidelijk aantoonst hoe verschillende doelstellingen kunnen samenvloeien.⁵² Ook voor een kleinere instelling kan bewaring een belangrijke rol spelen in het selectieproces. In de *Shetland Museum and Archives* wordt digitalisering bijvoorbeeld gebruikt om de toegang tot de (fotografische) collecties te vergroten en *handling* en verval ervan te verminderen. Hoewel op termijn de volledige collectie online beschikbaar moet worden en ontsluiting dus misschien de voornaamste overkoepelende factor kan genoemd worden, wordt in eerste instantie het meest kwetsbare materiaal geselecteerd.⁵³

3.4.2 Gebruik en toegankelijkheid

Voornaamste criteria: gebruikersnoden, toegankelijkheid, beschikbaarheid, metadata en context

De tweede meest centrale doelstelling bij digitalisering is het verhogen van de toegankelijkheid en het gebruik van de collecties, of het aansporen tot nieuwe soorten gebruik die mogelijk worden in een digitaal kader. Toegangsgerichte selectie betekent het vinden van een evenwicht tussen enerzijds het aanbieden van veelgevraagd materiaal en anderzijds het opvullen van lacunes in toegankelijkheid. Door zicht te hebben op de gebruiker en zijn noden kan men ervoor zorgen dat de aangeboden collectie relevant is.⁵⁴ Door deze studie op gezette tijden te herhalen kan men mogelijke veranderingen in noden en gebruik tijdig opvangen. Het is niet wenselijk documenten te digitaliseren of te bewaren waarvan vermoed wordt dat deze niet van nut zijn voor de vermoede gebruiker of die geen meerwaarde kunnen bieden tegenover reeds beschikbare bronnen. Tegelijk heeft het geen zin om documenten te digitaliseren die niet de nodige eigenschappen bezitten om aan te sluiten bij de gekozen toegangsplatformen.

De concrete selectiecriteria die aan het nastreven van toegankelijkheid worden gekoppeld, zijn echter uiteenlopend. Wat waarde heeft voor een bepaalde gebruikersgroep en welke informatie noodzakelijk wordt geacht om deze waarde tot uiting te brengen, wisselt sterk. Algemeen beschouwd zullen aan de diverse publiekswensen en –noden ook specifieke metadatavereisten gekoppeld worden. Een minder gespecialiseerd doelpubliek zal meer algemene informatie nodig hebben, een gespecialiseerder publiek wil meer details en wellicht ook meer authenticiteitsgaranties en contextuele informatie. De beschikbaarheid van deze informatie kan de selectieprioriteit sturen. Bovendien heeft

⁵² *Metamorfoze* (s.d.); Samenvatting van bijdragen van Dennis Schouten en Sophie Ham op de studiedag ‘Oud Nieuws, Nieuw Leven?’ op 1/02/2007 te Ieper (Wuyts, Steen (2007), p. 13).

⁵³ *Shetland Museum and Archives* (2008) (het begeleidende document ‘ICT Case Study. Digitising the photographic archive at Shetland Museum’ (Scottish Museum Council) is echter niet meer terug te vinden).

⁵⁴ Harrison (1997a), p. 131, 142; Digital Preservation Coalition (2008a).

toegankelijkheidsgedreven selectie niet noodzakelijk gedreven te worden door expliciet inzicht in waardebepaling bij de gebruiker. Zo kan men selectie beperken tot het materiaal dat het meest wordt aangevraagd of het moeilijkst toegankelijk is, of documenten die het meest verrijkt worden door digitaal raadpleegbaar te worden (bijvoorbeeld doordat nieuwe manieren van doorzoekbaarheid mogelijk worden). Deze vormen van selectie verhogen de toegankelijkheid van het materiaal zonder dat een diepgaand inhoudelijk gebruikersonderzoek noodzakelijk is. Het verschaffen van toegankelijkheid kan met andere woorden op verschillende wijzen ingevuld worden.

De centrale rol die toegankelijkheid bij het gros van de digitaliseringsinitiatieven inneemt, zorgt er echter voor dat deze doelstelling doorgaans nauw verweven is met andere doelstellingen. De nuancering ligt daarbij in de achterliggende redenen voor het verhogen van toegang: onderzoek, educatie, functionaliteit, publiciteit,... De grote diversiteit binnen de 'access'-cluster bij digitalisering in de *National Library of Medicine*, die in Deel 1 ter sprake kwam, toont bijvoorbeeld aan hoe binnen één instelling uiteenlopende toegangsgedreven prioriteiten aan bod kunnen komen. Hoewel toegankelijkheid een belangrijke basisdoelstelling is waarbij men vòòr digitalisering nagenoeg altijd moet stilstaan, zal ze in de praktijk meestal met andere beweegredenen samenhangen. Die worden in de volgende punten dan ook beter afzonderlijk behandeld.

Een voorbeeld van bijna louter toegangsgedreven digitalisering is de aanpak van de *Bayerische Staatsbibliothek*, met het *Münchener Digitalisierungszentrum*. Nadruk ligt op het ontsluiten en online beschikbaar stellen van materiaal via digitalisering, en het archiveren van reeds gedigitaliseerd materiaal (inclusief *born-digital*, dat verwerkt wordt in het *Bibliothekarisches Archivierungs- und Bereitstellungssystem*). Het toegankelijkheidscriterium neemt hier deels de vorm aan van *on demand* digitalisering. Het publiek staat met andere woorden centraal in de selectie van materiaal voor digitalisering of archivering. Ook voor de *Schweizer Nationalphonothek* en de *Schweizerischen Nationalbibliothek* zijn bewaring en verhoging van toegankelijkheid de beweegredenen voor digitalisering en gelden vermoedelijk gelijkaardige criteria.⁵⁵

3.4.3 Bestaande *workflow* en instellingsfuncties

Voornaamste criteria: institutionele bepalingen, waarde na functionele analyse, bruikbaarheid

Doorgaans wordt de meeste aandacht besteed aan digitalisering als meerwaarde of deeltraject binnen een bestaand beleid. Voor talrijke bibliotheken, erfgoedcollecties (inclusief de archieven van media-instellingen, die zondermeer publieke erfgoedwaarde hebben), musea en archieven is dit inderdaad zo: digitalisering is een extra, een middel om een deel van de collectie meer zichtbaarheid te geven, of om bestaande collectieonderdelen te beschermen tegen verval. Ook in dit rapport is deze invalshoek het sterkst benadrukt.

⁵⁵ Schweizer Nationalphonotek (2007); Schweizerische Nationalbibliothek NB (2008).

Digitalisering kan echter ook plaatsvinden in het kader van de basisfuncties van de instelling. Dit kan bijvoorbeeld omdat het documenten met bewijslast beschikbaar maakt voor bredere inspectie of omdat met digitale middelen bepaalde institutionele taken sneller of efficiënter vervuld kunnen worden. Selectie voor *workflow* kan ook betekenen dat materiaal wordt geselecteerd dat enkel voor intern gebruik te hanteren is, doorgaans wegens juridische begrenzingen op distributie. Binnen het Koninklijk Belgisch Filmarchief digitaliseert men voor intern onderzoek, voor *in-house* gebruik door onderzoekers of voor interne vertoningen bijvoorbeeld op lagere resolutie, en wordt meer materiaal gedigitaliseerd dan nodig voor de productie van dvd's omdat dit materiaal zo meteen beschikbaar wordt voor intern gebruik.⁵⁶

Selectieprioriteit op basis van institutionele criteria zullen hier in principe sterker doorwegen dan elk ander criterium. We gaan ervan uit dat voor de meeste instellingen een basisfunctie op institutioneel niveau is gedefinieerd of op zijn minst definieerbaar is, zelfs al is hieraan bijvoorbeeld nog geen collectiebeleidsplan gekoppeld. Een functionele analyse, wat hoger *macro-appraisal* werd genoemd, kan verder helpen in het bepalen van de voornaamste functies die een instelling vervult, van de archiefvormers of concrete documentgroepen die deze functies het best weergeven en van de documenten die op lange termijn het meest bruikbaar zullen zijn om het goede vervullen van deze functies te verzekeren en er neerslag van te geven. De basisfuncties of kerntaken van een instelling zullen vervolgens de andere selectiecriteria helpen definiëren: instellingen met een publieke informatieverplichting zullen daarbij andere aandachtspunten hebben dan bijvoorbeeld instellingen belast met het bewaren van erfgoed, het genereren van inkomsten of het aansporen van wetenschappelijk onderzoek. We kunnen deze beweegredenen het best illustreren aan de hand van twee voorbeelden.

Binnen het archief van het Vlaams Parlement is het vervullen van het absolute informatierecht van volksvertegenwoordigers een centrale factor geweest in de overgang naar digitaal werken. Op die manier kunnen documenten vlotter (en met minder papieroverlast) beschikbaar gemaakt worden ter inzage. Om de dagelijkse *workflow* te versoepelen en druk op het archief te verminderen, wordt bovendien een nauwere relatie tussen digitale documentcreatie en archivering uitgewerkt. Tegelijk spelen ook het informatierecht en de beleidstransparantie naar de burger een rol bij het in toenemende mate beschikbaar maken van papieren en audiovisuele archiefdocumenten via digitalisering. De louter administratieve waarde van vooral de audiovisuele documenten is veeleer gering, maar hun inhoudelijke waarde naar burger en onderzoeker toe is aanzienlijk, bijv. uit politicologisch oogpunt of voor taalonderzoek. Hoewel ook andere factoren een rol spelen bij digitalisering (o.m. het stimuleren van publieke belangstelling in overheidshandelen) zijn dagelijkse werking en interne en externe beleidstransparantie dus de voornaamste drijfveren voor zowel het digitale archiefbeleid en de digitalisering.⁵⁷

Een tweede voorbeeld van digitalisering omwille van dagelijkse werking en institutionele functies is de aanpak van media-archieven, hier geïllustreerd met het voorbeeld van Focus-WTV. Hier vervult digitalisering een praktische rol, gericht op

⁵⁶ Erik Martens, gesprek op 18/11/2008.

⁵⁷ Hilde Van Ongevalle en Nico Vannieuwenhuysse, gesprek op 03/12/2008.

versoepeling van de *workflow* bij het maken van televisie en dus impliciet bij het drukken van de kosten. Door analoog archiefmateriaal digitaal beschikbaar te maken, wordt het makkelijker om specifieke items op te sporen voor hergebruik en kan het editingproces versoepeld worden. De overschakeling naar digitaal versnelt daarnaast ook de uitwisseling van gegevens tussen verschillende diensten en instellingen (in hoofdzaak andere televisiezenders). Digitalisering is hier dus in eerste instantie een middel om de dagelijkse werking te versoepelen. Deze overwegingen zien we ook terugkomen bij een andere mediaproductent, de VRT. Hier worden 'keuzes met betrekking tot het digitaliseren van materiaal [...] hoofdzakelijk gestuurd [...] vanuit de programmatie, conform de inhoudelijke opdracht van de VRT'.⁵⁸ In eerste instantie vergen deze doelstellingen uiteraard een inspanning en vormen ze een zekere belasting voor deze dagelijkse werking, maar op termijn zal digitalisering toelaten om de bestaande *workflows* te vereenvoudigen. Het feit dat de Focus-WTV collectie door digitalisering betere overlevingskansen krijgt en beter kan worden ontsloten – ondermeer door het creëren van een centrale databasestructuur – zijn belangrijke deelaspecten van de digitaliseringsslag. Ook de mogelijke aansluiting die de digitale televisiedocumenten kunnen vormen bij bestaande erfgoedinitiatieven, en mogelijkheden voor bredere distributie van het materiaal over het web, zijn belangrijke aangrenzende doelstellingen die nu nader kunnen worden onderzocht.⁵⁹

Een opmerkelijk gevolg van deze doelstelling, althans bij Focus-WTV, is de keuze om het meest recente materiaal eerst te digitaliseren omdat die het meest relevant zijn voor hergebruik. Nog opmerkelijk is dat beeldformaten en dus beeldkwaliteit aangepast wordt aan huidige uitzendformaten, wat soms betekent dat delen van het beeld worden verwijderd. Beide overwegingen verschillen sterk van de gangbare praktijk in kunsten en erfgoed, waar doorgaans minimale beeldmanipulatie en het principe 'ouder-eerst' gelden. Zo is dus een tastbaar voorbeeld gegeven van de impact van instellingsfuncties op de invulling die men aan digitalisering geeft.⁶⁰

3.4.4 Educatie en onderzoek

Voornaamste criteria: inhoudelijke waarde, gebruikerswaarde, meerwaarde na digitalisering (i.f.v. onderzoekbaarheid en de creatie van virtuele collecties), metadata en context

Zoals eerder behandeld, betekent het vergroten van toegankelijkheid en onderzoekbaarheid van een gedigitaliseerd document een aanzienlijke meerwaarde voor alle gebruikerstypes. Twee nauw verwante toepassingen die hieruit voortvloeien, zijn educatie en onderzoek. Beide richten zich in hoofdzaak op de inhoud van documenten, en de mogelijke meerwaarde van een digitale setting voor het benaderen hiervan. De praktijkstudie toont duidelijk aan dat deze specifieke invulling van toegankelijkheidsverhoging veruit de meest voorkomende factor in het bepalen van selectiestrategieën. Dat kan de vorm aannemen van digitale databanken, het aanbieden van individuele digitale documenten of het creëren van

⁵⁸ VRT en de Vlaamse Gemeenschap (2006), afdeling 2, artikel 19, paragraaf 2, p. 24.

⁵⁹ Stijn Lybeert, gesprek op 07/11/2008.

⁶⁰ Stijn Lybeert, gesprek op 07/11/2008.

volledig doorzoekbare digitale collecties. Educatieve projecten richten zich daarbij expliciet op een publiek van niet-specialisten en werken doorgaans op een bredere inhoudelijke schaal, terwijl onderzoeksgerichte projecten een meer gespecialiseerd publiek aanspreken en vaak met één specifiek documenttype of nauwer gedefinieerd inhoudelijk thema werken. Hogere educatie vormt een soort brug tussen beide.

Noden naar authenticiteit, metadata en inhoudelijke/representatieve criteria sturen de selectie van materiaal voor educatief en onderzoeksgebruik. De invulling van deze criteria hangt onlosmakelijk samen met de vooraf bepaalde inhoudelijke kaders voor de digitale collectie (doorgaans vormgegeven in thematische/chronologische termen en typespecifieke collecties) en de aard van gebruik. De vooropgestelde kwaliteitseisen en aangevoerde metadata zijn anders voor pure educatie dan voor onderzoek op een hoger niveau. Initiatieven uit de educatieve sector hebben doorgaans minder gespecialiseerde metadata nodig, maar zullen eerder visueel interessante beelden en voldoende interpretatieve context moeten kunnen aanbieden.⁶¹ Initiatieven voor onderzoek moeten een grotere mate van gespecialiseerde metadata kunnen bieden, terwijl (cultuurhistorische) contextuele informatie ofwel al gekend is door de onderzoeker, ofwel door de gebruiker zelf wordt gereconstrueerd indien die niet beschikbaar is. Waar elders nog een discussie kan gevoerd worden over de noodzaak van complexe metadata (cf. de '*digitise now, select later*' houding en de mogelijkheden van *user-generated* metadata) is het hier van cruciaal belang dat de aangeboden informatie vanaf de eerste stap betrouwbaar en verifieerbaar, en de noodzakelijke metadata beschikbaar is.⁶²

Twee voorname selectiecriteria komen hierdoor op de voorgrond: een vraag- of publieksgerichte selectie enerzijds en een inhoudelijke selectie van 'relevant' materiaal binnen vooraf bepaalde categorieën of themata (bijv. tijdvakken, de Canon van Nederland, specifieke onderwerpen of personen) anderzijds. Het nastreven van deze doelstelling vergt zo een brede veldstudie, afbakening van grenzen of thema's en selectie op inhoudelijke basis. Zoals net gezegd spelen metadatavereisten een grote rol, die echter varieert naargelang het type eindgebruiker. Juridische overwegingen kunnen enigszins worden opgeklaard door gebruik te maken van de *fair use* clausules: gebruik van de documenten in een educatieve of onderzoekscontext kan impliciet of expliciet een vrijstelling vormen op juridisch beperkte toegankelijkheid.

In de praktijk vinden we talrijke voorbeelden van deze doelstelling terug. Binnen Beelden voor de Toekomst is het criterium vraag-en-aanbod de belangrijkste selectiefactor voor de collectie van het Nationaal Archief (60%) en die van het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid (60% voor video, 45% voor film). Hierbij gaat het om het toegankelijk maken van materiaal met 'toegevoegde waarde voor

⁶¹ Bennett *et al.* (2002).

⁶² Het is belangrijk te benadrukken dat we hierbij niet ingaan op het aanbieden van digitale *content* louter voor hergebruik binnen een onderwijskader (bijv. binnen hoger kunstonderwijs). Ook grootschalige digitaliseringsprojecten zoals JSTOR, waarbinnen volledige *back issues* van tijdschriften digitaal worden aangeboden aan onderwijsinstellingen en bibliotheken, worden niet onder deze categorie gerekend, vermits het hier eerder massadigitalisering van specifieke materiaaltypes betreft.

het kennis- en informatieniveau van Nederland' op het niveau van uiteenlopende gebruikersgroepen.⁶³ Het initiatief *Newsfilm Online* (VK), een samenwerking tussen *British Universities Film & Video Council* (BUFVC) en het ITN/Reuters Archief, selecteert op basis van thema's, historische waarde, volledigheid, gebruikersvraag en de mate waarin het materiaal inzicht biedt op de creatie van nieuwsberichtgeving. Doelstellingen zijn '*teaching, learning and research*'.⁶⁴

Bij Het Geheugen van Nederland komen inhoudelijke vereisten het sterkst op de voorgrond, gestuurd door de centrale doelstelling om belangrijke elementen van het culturele erfgoed een bredere verspreiding te bieden. De educatieve functie is hier dus uitgewerkt voor een zeer breed publiek, waardoor de aanwezigheid van gespecialiseerde contextualiserende informatie minder prangend is. De nadruk ligt op de thematische opdeling (geografie en biografie), een representatieve selectie die de voorname tijdvakken en kenmerkende aspecten uit de Nederlandse geschiedenis belicht en de incorporatie van verschillende documenttypes.⁶⁵

Het Italiaanse Herla-project van de *Fondazione Mantova Capitale Europea dello Spettacolo*, ten slotte, verzamelt uit verschillende Europese archieven alle mogelijke documenten rond theater en spektakelvoorstellingen die onder het patronaat van de Gonzaga familie werden opgevoerd tussen 1480 en 1630.⁶⁶

Ten slotte volgen ook kleinschaliger educatieve programma's doorgaans collectiespecifieke thematische selectiecriteria, wat bij collecties van beperktere omvang kan uitmonden in integrale (deel-)collectiedigitalisering. Een voorbeeld hiervan is het *British Cinema History Research Project*, uitgaand van de University of East Anglia. Hier werd de volledige collectie van ongeveer 500 audio-tapes aan interviews uit de filmsector werden gedigitaliseerd en voorzien van een doorzoekbare database. Ook de index van het vaktijdschrift *Kine Weekly* (ca 1890 – 1971) werd digitaal beschikbaar gesteld.⁶⁷

Een voorbeeld van een educatie- en onderzoeksgericht audioplatform is het Britse *Archival Sound Recordings* project, centraal gestuurd vanuit de *British Library*. Hierbinnen werd in een eerste fase een collectie van 12000 opnames van uiteenlopende aard (muziek, interview, etnografie,...) gedigitaliseerd en via een doorzoekbare database aangeboden voor studie in voortgezet onderwijs. Omwille van copyrightbeperkingen kunnen enkel instellingen met een licentie hier gebruik van maken. De meerwaarde van het materiaal voor educatie en onderzoek vormt vanzelfsprekend een voorname selectiefactor, met daarbinnen een streven naar grote diversiteit.⁶⁸ Opmerkelijk is dat dit project expliciet melding maakt van de noodzaak van gedetailleerde, gestroomlijnde selectie voorafgaand aan een projectaanvraag. Het benadrukt de noodzaak om van selectie een integraal onderdeel te maken van een globale digitaliseringstrategie: in de eerste fase van het

⁶³ Beelden voor de Toekomst (2006), p. 2.

⁶⁴ Hulbert *et al.* (2003); Maidment-Otlet (2008), p. 51.

⁶⁵ Projectbureau het geheugen van Nederland (2006), pp. 9-10.

⁶⁶ Craig-McFeely, Deegan (2005); Fondazione Mantova Capitale Europea dello Spettacolo (s.d.).

⁶⁷ University of East Anglia (2007).

⁶⁸ The British Library (s.d.a); Jewitt, Findlay (2004).

project bleek dit onvoldoende het geval, waardoor gebrek aan expertise en onduidelijkheid rond selectiecriteria en verwachte kosten aanzienlijke moeilijkheden teweeg brachten. Zoals men het zelf stelt: *'Project outputs are only as good as the inputs. Planning relies on good data about inputs so that outputs are realistically planned'*.⁶⁹

Ondanks de impact van educatie- en onderzoeksdoelstellingen op selectie kunnen we ten slotte nog de bedenking maken dat ook binnen educatieve programma's andere criteria kunnen gelden, zoals materiaalstaat of economische overwegingen. Zo wordt binnen Beelden voor de Toekomst selectie omwille van de fysieke staat en de erfgoedwaarde van het materiaal toegepast voor 20% van het videomateriaal en voor 30% van het geselecteerde filmmateriaal van Beeld en Geluid en voor 20% binnen het Nationaal Archief.⁷⁰ Daarnaast wordt bij Beeld en Geluid 20% van de videoselectie en 25% van de filmselectie gedreven door een economisch gedreven gebruikersvraag (i.v.m. hergebruik van het materiaal). Bij het Nederlandse Nationaal Archief geldt deze selectievorm voor 20% van het fotografische materiaal.⁷¹ Ondanks de sterke educatieve drijfveren binnen deze instellingen wordt een aanzienlijk percentage van de totale materiaalselectie dus alsnog sterk beïnvloed door fysieke en economische overwegingen. Bovendien wordt kostenefficiëntie expliciet genoemd als tweede doelstelling van Beelden voor de Toekomst.⁷²

3.4.5 De thematische aanpak

Voornaamste criteria: inhoudelijke waarde, esthetische overwegingen en metadata, echter sterk afhankelijk van de gevolgde aanpak

Nauw verwant aan onderzoeks- of educatiegerichte doelstellingen is de betrachting om een specifiek thema nader te belichten of een interesseveld te creëren. Dit neemt doorgaans de vorm aan van een thematische virtuele collectie, al dan niet toegespitst op één documentsoort, bijvoorbeeld volgens geografie, taal, onderwerp, historische perioden, kranten, historische foto's,... Deze meer algemene invalshoek stelt vooral inhoudelijke eisen en wordt doorgaans ingepast in bredere doelstellingen. Representatieve criteria en verwantschap spelen een grote rol, aangezien moet worden nagegaan in welke mate documenten een voldoende brede kijk bieden op de aangehaalde thema's. Daarnaast is deze aanpak sterk afhankelijk van het publiek en het specifieke gebruik dat men voor ogen heeft.

Een voorbeeld van deze doelstelling uit het *British Museum* is het gebruik van digitalisering als middel om het publiek dichterbij het verleden te brengen en de studie hiervan in de hand te werken, zoals bijvoorbeeld duidelijk gesteld in de doelstelling van het *Cyprus Digitisation Project* *'to create an on-line resource for scholars, students and the general public'*.⁷³ Zowel het CDP als bijvoorbeeld het COMPASS project (*Collections Multimedia Public Access System*, gericht op de

⁶⁹ The British Library Digitization Programme (2007).

⁷⁰ Beelden voor de Toekomst (2006), p. 2.

⁷¹ Beelden voor de Toekomst (2006), p. 2.

⁷² Beelden voor de Toekomst (s.d.).

⁷³ The British Museum (2009).

digitalisatie van ca. 5000 voorwerpen uit de collectie voor online raadpleging en intussen ingebed als de online te bezichtigen hoogtepunten uit de collectie) richten zich met andere woorden op het potentiële publiek van professionals en geïnteresseerden, en creëren een nieuwe, sneller toegankelijke digitale collectie uit uiteenlopende documenten (zowel artefacten als teksten) beschikbaar binnen het museum. Thematische, representatieve of deelcollectieselectie, inhoudelijke relevantie, meerwaarde voor gebruik en (althans voor het COMPASS project) aantrekkelijkheid voor een breed publiek vormen hier de voornaamste sturende criteria.

Een ander voorbeeld is het aanleggen van beeldbanken, die tot primair doel hebben om lokaal erfgoed en zwerfgoed (erfgoed dat niet in een bewaarinstelling is ondergebracht) ruimere bekendheid te verlenen. Voorbeelden binnen Vlaanderen zijn de beeldbank Westhoek Verbeeldt rond (hoofdzakelijk) fotomateriaal uit privécollecties, de aankomende erfgoedbank Limburg waarin o.m. materiaal uit kerkfabrieken, heemkundige kringen of musea wordt in opgenomen, of de beeldbank van onroerend erfgoed www.erf-goed.be, opgezet als vrijwilligersinitiatief. Dergelijke initiatieven gaan voorbij aan louter economische publiekswerking, aan gerichte educatieve doelstellingen of specifieke gebruikersnoden en willen vooral een platform bieden voor interesse en stimulering. Ze brengen materiaal samen onder een centrale koepel en maken het zo toegankelijk, ze bieden inzicht in lokaal of regionaal erfgoed, vormen een stimulans voor standaardisering en inventarisering van het materiaal dat in de digitale collectie kan worden opgenomen.

3.4.6 Publiekswerking en economische overwegingen

Criteria: gebruikerswaarde (in hoofdzaak publieksinteresse), unieke waarde, esthetiek, juridische beperkingen

De term publiekswerking wordt in het kader van dit rapport expliciet gehanteerd voor initiatieven die tot doel hebben inkomsten te genereren uit digitale collecties of een breder publiek te laten kennis maken met een specifieke collectie. Daarbij is de economische drijfveer met andere woorden sterker aanwezig dan bij de zopas aangehaalde educatieve of informatieve doelstellingen. Bij publiekswerking zullen esthetische overwegingen en de unieke aard van materiaal doorgaans een centrale rol gaan spelen, omdat het vooral de bedoeling is om het belang van de eigen collectie t.o.v. die van andere instellingen te benadrukken. Publiekswerking en economische overwegingen kunnen verschillende vormen aannemen, van 'mooie plaatjes' op de website en het inschakelen van betaling als middel om digitalisering zelfbedruipend te maken tot zuiver commercieel opgezette initiatieven. Daarbij moet men niet enkel sterker letten op de vraag hoe men een publiek kan aantrekken tot de beschikbare *content*, maar dient men ook stil te staan bij juridische beperkingen op het genereren van inkomsten uit digitalisering. Bij meer educatieve of onderzoeksgerichte digitalisering kon men nog schermen met het concept '*fair use*' of kon men de toegang tot het materiaal beperken tot binnen de instelling. Bij expliciete commerciële doeleinden is kan dit doorgaans niet langer mogelijk of wenselijk, en wegen de juridische beperkingen dus zwaarder door.

Indirect economisch gedreven selectie vindt zoals reeds gezegd plaats bij digitalisering van opmerkelijke stukken ter opluistering van de (museum)website, of bij het opstellen van online tentoonstellingen. Deze zijn er in eerste instantie op gericht om de publieksinteresse te verhogen en het bezoek aan de instelling te promoten. Het erfgoedverspreidende aspect van dergelijke initiatieven spreekt voor zich, maar is feitelijk niet de hoofdrede voor digitalisering. Dit aspect nemen we afzonderlijk onder de loep in het volgende punt.

Het Nederlandse initiatief FONOS, waar *user demand* centraal staat in het digitaliseren van niet langer in de handel verkrijgbare muziekopnamen, is een voorbeeld van de tussenvorm tussen bewaring en economische doeleinden. Hoewel het de bedoeling is op termijn zelfbedruipend te worden naarmate reeds gedigitaliseerd materiaal opnieuw tegen betaling wordt aangevraagd, blijkt intussen dat na het digitaliseren van 75% van de collectie via de *user-demand* nog steeds geen winst werd geboekt.⁷⁴

Een soortgelijke tweeledige aanpak zien we in de *National Portrait Gallery* (UK). Enerzijds wordt digitalisering er gebruikt voor het toegankelijker maken van de collectie en tevens voor het vergroten van publieke belangstelling. Anderzijds speelt een economische factor mee in de mogelijkheid om licenties af te sluiten op bepaalde afbeeldingen.⁷⁵

In sommige gevallen, ten slotte, hebben publiekswerking en inkomstengeneratie een rechtstreekse impact op digitalisering. De digitalisering van collectieonderdelen voor de verkoop van postkaarten in de museumshop of van reproducties van affiches uit het archief zijn hier veel voorkomende voorbeelden van. Websites zoals *Museum on the go* (<http://www.museumonthego.com>), waar museaal materiaal tegen betaling kan gedownload worden als ringtone, bureaubladachtergrond etc. Publiekswerking speelt duidelijk in de digitale initiatieven van het DR (*Danish Broadcasting Corporation*) of het NRK (*Norwegian Broadcasting Corporation*). Deze bieden downloads aan van populaire televisieprogramma's, verspreiden filmpjes via youtube, organiseerden een grootschalige web-voting voor het digitaliseren van een populaire televisiereeks etc. Een deel van dit publieksgericht werk kan beschouwd worden als aandacht voor de *communal value* van het televisiearchief, vermits dit door publiek en overheid wordt bekostigd en als erfgoed kan worden beschouwd. De centrale beweegreden is echter het aantrekken van publiek en het bekend maken van de eigen *content* (onder het motto dat je beter zelf de meest kwalitatieve *content* aanbiedt i.p.v. te wachten tot er piraatversies van lage kwaliteit op het web verschijnen).⁷⁶

De keuze om economische belangen een aanzienlijke rol te laten spelen bij digitalisering is even valabel als meer inhoudelijke overwegingen. Toch mag door de digitalisering voor websites niet de valse indruk ontstaan dat een instelling zich actiever inspannt op dit vlak dan in realiteit het geval is.⁷⁷ Bovendien kan het beperken van digitalisering tot topstukken of eyecatchers uit de collectie een

⁷⁴ Bakker (2004), pp. 22-24.

⁷⁵ National Portrait Gallery (2009).

⁷⁶ Arnesen (2008).

⁷⁷ PWC Consulting (2002), p. 53.

vertekend beeld opleveren van het beschikbare materiaal en de publieke opvattingen over erfgoed danig vertekenen. Het kan bij deze keuze dus geen kwaad om na te denken hoe men op een correcte manier met het publiek omgaat zonder onrealistische verwachtingen te wekken of foutieve opvattingen in de hand te werken.

3.4.7 Innovatie

Digitalisering kan ten slotte ook aangewend worden vanuit de expliciete wens tot innovatie. Dit kan betekenen dat men het aangrijpt als middel om nieuwe samenwerkingsverbanden tot stand te brengen, om nieuwe standaarden te creëren, nieuwe middelen van communicatie uit te proberen, meer interactiviteit te bewerkstelligen, sector- en instellingoverschrijdend te werk te gaan etc.⁷⁸ Aan deze doelstelling kunnen moeilijk specifieke selectiecriteria gekoppeld worden; deze hangen immers af van de aard van innovatie die men nastreeft. We vermelden de doelstelling hier echter toch expliciet omdat ze een grote impact heeft op het volledige planningsproces, vooral wat betreft het bepalen van de relatie tussen instellingen of collecties en het positioneren van het initiatief tegenover brede technologische of maatschappelijke kaders. Deze relaties bepalen immers de vorm die innovatie kan aannemen en de eisen die dit stelt op digitalisering en selectie.

Belangrijke voorbeelden van deze aanpak zien we in de uiteenlopende initiatieven die tussen 2002 en 2007 plaatsvonden in het kader van het programma *Culture Online* (<http://www.cultureonline.gov.uk>). Binnen dit programma werd via uiteenlopende projecten gestreefd naar het verspreiden van gevarieerde digitale data en vooral naar het verhogen van publieke bewustwording inzake cultuur, kunsten en erfgoed/geschiedenis. Eén van de kernelementen in verschillende projecten was daarbij de mogelijkheid voor de gebruikers om zelf *content* aan te leveren, hetzij rechtstreeks (via het aanmaken van videomateriaal, via manipulatie van eigen foto's in een museum etc.) hetzij door manipulatie van aangeboden materiaal. Dit gebeurde telkens binnen een duidelijke thematische afbakening (planten, podiumkunst, iconische gebouwen, historische perioden etc.). Zoek- en manipulatiemogelijkheden varieerden van het doorzoeken van databases, over het aanbieden van gekoppelde data (bijv. inhoudelijke besprekingen van een theaterstuk gekoppeld aan interviews, documentaires over het boek waarop dit stuk was gebaseerd en beelden van het productieproces) tot de actieve productie van *content* (via knip-en-plak toepassingen of door rechtstreekse productie van fotografisch of videomateriaal). Deze aanpak heeft niet enkel gevolgen voor de wijze waarop het publiek omgaat met (in dit geval) kunsten en erfgoed, maar geeft de deelnemende instellingen ook een onverwachte blik op de beleving van bevolkingsgroepen die minder vaak met deze thema's in aanraking komen. Bovendien vormden de projecten een middel om technologische en IT-vaardigheden te verspreiden en om beter zicht te krijgen op vernieuwende manieren waarop publieke instellingen kunnen samenwerken en communiceren met het brede publiek.

⁷⁸ Innovatie wordt bijvoorbeeld als één van de 5 criteria genoemd voor digitaliseringsprojecten binnen Cornell University: Block *et al.* (2005).

Een tweede voorbeeld van een innovatiegedreven initiatief, deze maal uit de museumsector, is het Britse *Making the Modern World* (<http://www.makingthemodernworld.org.uk>), dat een mengeling biedt van educatie, publiekswerking en online museum op basis van de collecties van het *Science Museum*. Het hanteert de online-context als volwaardige expositieruimte waarbinnen wordt ingegaan op de impact van technologie op het dagelijkse leven van de voorbije 250 jaar. Daarvoor worden gedigitaliseerde delen van de collectie aan elkaar gekoppeld in de vorm van *stories* en *rich media scenes*, worden specifieke leermodules en 'geleide bezoeken' voorgesteld en worden koppelingen gelegd met *icons of invention* en dagdagelijkse voorwerpen. Door volop gebruik te maken van de contextualiserende mogelijkheden van een digitaal platform, legt de site nieuwe relaties tussen elementen uit de collectie. Het vormt daarmee een volwaardig initiatief dat naast het fysieke museum kan staan, eerder dan hier slechts een uitvloeisel van te zijn.

Een voorbeeld van instellings- en sectoroverschrijdende samenwerking gericht op de nieuwe mogelijkheden van het digitale medium, ten slotte, is *Ingenious* (<http://www.ingenious.org.uk>), dat in 2004 werd opgestart door het *National Museum of Science and Industry* (NMSI), een samenwerkingsverband tussen het *Science Museum*, het *National Museum of Photography, Film & Television* (sinds 2006 *National Media Museum*), het *National Railway Museum*, de *Science Museum/Science and Society Picture Library*, de *Science Museum Library* en *NMSI Trading Ltd and Creative Planet*. Het NMSI heeft als missie '[to] engage people in a dialogue to create meanings from the past, present and future of human ingenuity'⁷⁹ en uit deze doelstelling vloeide ook *Ingenious* voort. Het is een platform waarop 30.000 beelden beschikbaar zijn, ingedeeld in ca. 30 hoofdthema's en benaderd vanuit verschillende hoeken. Een educatieve functie wordt vervuld door het bieden van teksten over uiteenlopende thema's, steeds gelinkt aan relevant beeldmateriaal. Een online beeldbank focust op het doorzoeken van beelden en een debatsectie laat toe om meningen uit te spreken over maatschappelijke thema's. De site wil verschillende functies vervullen die de mogelijkheden van het digitale medium voller benutten, en nieuwe inzichten helpen vormen inzake wetenschap, maatschappij en cultuur. Tegelijk fungeert het initiatief echter ook als waarschuwing voor al te optimistische omgang met dit medium en als voorbeeld van hoe moeilijk het soms is om beoogde doelstellingen ook effectief te bereiken: de mate van interactie met het publiek blijkt eerder beperkt en hoewel de beeldbanken en literatuursecties nog steeds actief zijn, werden de 'interactieve' secties van de site amper gebruikt (de laatste deelname aan een discussie dateert van 2005).

⁷⁹ Bucktrout (s.d.).

Krantendigitalisering: twee voorbeelden van aanpak

Het digitaliseren van kranten is een activiteit die in veel instellingen plaatsvindt en waarover relatief duidelijk gecommuniceerd wordt voor wat betreft selectiemethodiek. De documentgroep kenmerkt zich door de grote chronologische en typologische diversiteit (zowel wat betreft inhoud, ideologie of ontstaansniveau) en wordt bewaard in uiteenlopende types instellingen: archieven, bibliotheken, documentatiecentra, collecties van verenigingen,... Tegelijk dragen kranten een reeks gemeenschappelijke kenmerken (gedrukt, publiek, periodiek verschijnend etc.) en leent deze documentgroep zich in het bijzonder tot representatieve selectie. Twee voorbeelden geven zicht op de vorm die selectie hier kan aannemen en de verschillende criteria die hierin meespelen.

Koninklijke Bibliotheek (KB) Nederland

In 2006 ging bij de KB Den Haag het vijfjarige project Databank Digitale Dagbladen van start in 2006. Dit zal met een budget van 12 miljoen euro ongeveer 8 miljoen krantenpagina's digitaliseren. Daarbij wordt gekozen te digitaliseren vanaf microfilm (waar mogelijk) vermits dit het scanningproces versnelt.¹ De selectieprocedure is enigszins bekend gemaakt via de projectwebsite.

Voorafgaand aan de eigenlijke definitie van selectiecriteria wordt een zo compleet mogelijke groslijst opgesteld van alle verschenen titels uit bijna 400 jaar Nederlandse krantengeschiedenis. Krantencollecties zijn sterk verspreid over verschillende instellingen en het is daarom van belang een zo goed mogelijk beeld te hebben over wat zich waar bevindt. Enkel zo kan men de unieke aard van de eigen collectie inschatten en herhaling vermijden. Om dit overzicht te bekomen, baseerde men zich op verschillende nationale en internationale registers en inventarissen van zowel papieren collecties als van microfilm en digitale afbeeldingen. Ook worden doorlopend inventarissen bijgehouden van de kranten die momenteel elders worden gedigitaliseerd. Dit overzicht wordt als basisvoorwaarde gezien om aan correcte selectie te kunnen doen.

De concrete selectieprocedure wordt vervolgens opgevat in representatieve criteria. Een Wetenschappelijke Adviescommissie bestaande uit deskundigen op het terrein van de (pers)geschiedenis formuleerde 8 hoofdgroepen voor selectie: 5 tijdspanes en 3 koloniale regio's. Voor iedere groep werden politieke, sociale, economische en culturele kenmerken opgesteld en werd gekeken naar ontwikkelingen in het journalistieke beroep en de dagbladsector. Aan de hand van deze kenmerken werden per groep een reeks selectiecriteria opgesteld, die toelaten om die titels te selecteren die het best een instrument én spiegel zijn van de evoluerende samenleving. Bij de selectie van titels wordt ook rekening gehouden met de waarde voor wetenschappelijk onderzoek, geografische representatie en spreiding door de tijd.

Dit eerste inhoudelijke selectieproces wordt echter gevolgd door een tweede, meer praktisch gestuurde selectie. Om te beginnen weegt men de beschikbaarheid van het materiaal en de inspanning om materiaal te vinden en samen te brengen af tegen de totaalinspanningen van het project. Vermits van microfilms wordt gedigitaliseerd, vormt de kwaliteit van microfilms, de volledigheid van verfilmde titels en de mogelijkheid om OCR toe te passen op gedigitaliseerde microfilms een belangrijke tweede set criteria. Voor geselecteerde kranten die onder auteursrecht vallen, wordt nagegaan welke de rechthebbenden zijn en hoe hiermee – en met *Orphan Works* – kan worden omgegaan. Een negatief antwoord leidt tot het afzien van digitalisering. Ten slotte wordt nagegaan of, op basis van de inventarisatie van digitaliseringsinitiatieven buiten de Bibliotheek, overleg moet worden aangegaan met instellingen die zelf reeds geselecteerde titels aan het digitaliseren zijn. Reeds gescand materiaal van goede kwaliteit of, bij gebrek daaraan, reeds verfilmd materiaal van goede kwaliteit worden opgenomen in de digitale collectie. Bij gebrek hieraan wordt gezocht naar de locatie van het analoge document en indien mogelijk gedigitaliseerd.²

Koninklijke Bibliotheek van België³

In het vorige voorbeeld viel het selectieproces uiteenvalt in 3 globale fasen: inventarisatie, selectie volgens inhoudelijke criteria en selectie volgens overige criteria. Ook bij de krantendigitalisering binnen de Koninklijke Bibliotheek van België vinden we deze fasen terug.

Digitalisering vangt hier, net als in Den Haag, aan bij inventarisering. Een belangrijk hulpmiddel hiervoor bestaat uit een interne lijst/catalogus van Belgische krantencollecties in binnen en buitenland, die wordt gebruikt om na te gaan welk materiaal binnen de eigen collectie een uniekere plaats inneemt binnen het geheel van geïnterpreteerde krantencollecties. Daarnaast werd in een eerste fase gewerkt aan de catalogering en digitalisering van de bibliotheekfiches, zowel om de inventarisatie van de eigen collectie sterker te automatiseren als om de ontsluiting ervan te bespoedigen. Pas toen dit achter de rug was, werden de eigenlijke selectiecriteria uitgewerkt.

De Bibliotheek beschikte over een kwart van het Nederlandse budget, en daardoor zien we dat financiële middelen hier sterker als sturende factor genoemd worden dan in het vorige voorbeeld. Uit financiële overwegingen is meer bepaald geopteerd om niet te werken met een feitelijke selectiecommissie, maar wordt de persoonlijke ervaring van de collectieverantwoordelijke aangevuld met uitgebreid informeel overleg met vakspecialisten. Zo kon meer geld overgehouden worden voor de digitalisering zelf.

Het eindresultaat van de representatieve selectie is ook hier een opsplitsing in tijdskaders (1830-1900 en 1900-1950) waarbinnen een criteria als politieke, ideologische en filosofische diversiteit, geografische spreiding, productieniveau (nationaal, regionaal en lokaal), en evenwicht tussen Nederlandstalige en Franstalige titels worden gehanteerd. Dit laatste criterium is een voorbeeld van de invloed van politieke factoren op een digitaliseringsinitiatief: de historische realiteit is immers dat vóór 1900 slechts weinig Nederlandstalige kranten voorkwamen. Door te werken met twee tijdskaders kon echter vermeden worden dat de uiteindelijke selectie te zeer afweek van de historische realiteit: voor de eerste periode konden meer Franstalige kranten worden geselecteerd, terwijl voor de tweede periode de nieuwe en belangrijke Nederlandstalige pers kon worden geselecteerd.

Bijkomende overschrijdende criteria waren de volledigheid van reeksen en de relatief lange looptermijn van geselecteerde titels. Metadata werden tot een minimum beperkt, vermits wordt verwacht dat de doorzoekbaarheid van de documenten voldoende opgevangen zal worden door OCR. In tegenstelling tot het voorbeeld van Den Haag (en andere Europese instellingen) werd echter gekozen om niet van microfilm te digitaliseren. Deze beslissing kwam er enerzijds omdat op deze manier de digitale collectie een aanvulling kon betekenen op de beschikbare ontsluitingsgraad, en anderzijds omdat talrijke microfilms van onvoldoende kwaliteit zijn om OCR op toe te passen. Zo kwam men uiteindelijk op een shortlist van 30 titels, die integraal werden gedigitaliseerd.

¹ Wuyts, Steen (2007), p.15.

² Overgenomen van Koninklijke Bibliotheek (2009); zie ook Van vree (2007).

³ Alain Goossens en Marc d'Hoore, gesprek op 01/12/2008.

4 Enkele sectorspecifieke bedenkingen

Naast de algemene vraagstellingen die in de voorgaande sectie aan bod kwamen, moet er ook rekening mee gehouden worden dat de verschillende sectoren waar dit rapport zich op richt elk op een eigen manier omgaan met collectiebeheer. Het is daarom waarschijnlijk dat ook de beweegredenen bij digitalisering, de eisen ten opzichte van digitale collecties en de invulling van selectiecriteria verschillende vormen kunnen aannemen naargelang de sector waarin ze ter sprake komen. Daarom willen we dit tweede deel van het rapport afsluiten met enkele randbedenkingen omtrent de mogelijke sectorspecifieke benaderingen van selectie.

4.1 Musea

Zeer algemeen kan gesteld worden dat musea drie hoofddoelstellingen gemeenschappelijk hebben: het bewaren van materiaal, het aanbieden van context voor de interpretatie hiervan – vermits de oorspronkelijke context van dit materiaal

per definitie verdwenen is – en het toegankelijk maken van beide.⁸⁰ Hiervan uitgaand kan men suggereren dat digitalisering binnen een museaal kader het best zou aansluiten bij: 1) bewaringscriteria – in het bijzonder materiaalstaat en toegankelijkheid – voor het vervullen van bewaringsdoeleinden; 2) contextuele waarde, verwantschap en metadata voor het bieden van context; en 3) gebruikswaarde en visuele aantrekkelijkheid voor het verhogen van toegankelijkheid en het bereiken van een publiek.

Deze punten vinden we inderdaad terug in de praktijk. Het bewaringscriterium spreekt enigszins voor zich, maar kan voor *born-digital* documenten binnen het museum (bijvoorbeeld digitale kunst) specifiek betekenen dat wanneer het museum niet in staat is dit materiaal op lange termijn te bewaren, het ook zou moeten afzien van de acquisitie ervan.⁸¹ De aanzienlijke rol van toegankelijkheid bij digitalisering wordt gestaafd door surveys van het Amerikaanse *Institute of Museum en Library Services* (ILMS). Deze geven aan dat waar in 2002 slechts 6.1% van de ondervraagde musea digitaliseerde om collectietoegang te verhogen, dit aantal in 2005 al gestegen was tot 56%.⁸² Hetzelfde rapport duidt ook op het belang om contextuele informatie aan te bieden. Het materiaal waarvoor men extra toegang wil bieden, bestaat in het geval van musea immers voornamelijk uit documenten van historische, wetenschappelijke of artistieke waarde en uit relevante contextualiserende documenten die ondergebracht zijn in de mediatheek, de bibliotheek of het archief van het museum.

Wat publiekswerking betreft, wordt voorts soms beargumenteerd dat de fysieke setting van een document op zich een belangrijk deel van de documentcontext bepaalt. Vanuit die visie zou men kunnen stellen dat het verhogen van toegankelijkheid neerkomt op het verhogen van publieke interesse in het fysieke museum, met als gevolg een toename aan fysieke bezoekers. Binnen kunstmusea wordt soms zelfs de striktere houding aangenomen dat het museum net de enige relevante context is voor een kunstwerk: '*a strong Web presence is not a surrogate for serving museum collections, which must be experienced firsthand*'.⁸³ Hieruit kunnen we concluderen dat het aanbieden van context en toegang voor een museum sterker gericht zal zijn op fysieke presentatie en in mindere mate op de mogelijkheid tot raadpleging van niet tentoongestelde objecten of documenten.⁸⁴ Digitalisering kan daarbij de vorm aannemen van roterende digitale collecties als aanvulling van wat in het fysieke museum gebeurt. Dit kan dan weer inhouden dat digitalisering hier minder een integraal onderdeel dient te zijn van collectiebeheer, vermits het niet de bedoeling is dat de digitale collectie de toegang tot de analoge collectie zal vervangen.

⁸⁰ Rinehardt (2000); Bearman (2007), p. 29.

⁸¹ Michielsen, E. (2004), p. 27.

⁸² Waibel (2006).

⁸³ S.N. (2000), p. 32.

⁸⁴ Edmondson (2004), p. 16. Richard Rinehardt benadrukt expliciet het belang om zoveel mogelijk gerelateerd materiaal te bewaren naast de artefacten (Rinehardt (2000)). Onderzoek naar het gebruik van museumsites versus museumbezoek suggereert inderdaad dat aanwezigheid op het web geen negatieve impact heeft op het fysieke museumbezoek. Voor referenties naar relevante literatuur zie: Marty (2006); De Haan, Adolfsen (2008), p. 74.

In het kader van de publieke rol van musea, ten slotte, stelt *Museums and the web* 'intellectual property' (copyright en aanverwante rechten), 'cultural sensitiveness' en 'community standards' voor als bijzondere aandachtspunten binnen deze sector. Ook dit rapport bekrachtigt dat het digitaliseringswerk voor een museum geen surrogaat kan zijn voor de 'echte' museumervaring: door hun specifieke aard kunnen museale objecten soms niet goed worden gereproduceerd met behulp van de huidige vormen van digitale weergave (dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld foto's, manuscripten of tweedimensionaal materiaal).⁸⁵

Overige factoren zullen net zoals in de andere sectoren afhankelijk zijn van specifieke doelstellingen: de wens om het museum als onderzoeksturende instelling te profileren, de mate waarin men materiaal uit de reserves aan het publiek wil laten zien, het gebruiken van digitalisering voor (interne) ontsluiting of beheer van de collecties etc. Economische selectie speelt vaker mee dan bij archieven of bibliotheken, zoals bij het uitkiezen van topstukken uit de collectie als blikvangers en publiekslokkers op de museumwebsite. Nederlands onderzoek suggereert daarbij wel dat musea weinig of geen onderbouwd inzicht hebben in de aard, noden of wensen van hun digitale bezoekers.⁸⁶ Dat betekent dat gebruiksgerichte selectie momenteel vooral uitgaat van veronderstellingen, meer dan dat men zich baseert op concrete gegevens.

4.2 Archiefsector

Algemeen kan gesteld worden dat archieven vier beweegredenen hebben om materiaal te selecteren voor bewaring: wettelijke verplichting, bewijskracht (dit criterium speelt hier vooral een rol in relatie tot de bewaring van *born-digital* documenten), informatieve waarde en waarde voor toekomstig gebruik/onderzoek.⁸⁷ Het grote onderscheid tussen het archief en de andere erfgoedinstellingen is daarbij dat archiefbescheiden uit 'procesgebonden informatie' bestaan.⁸⁸ De praktijk toont duidelijk aan dat de huidige en toekomstige waarde van archiefbescheiden, de noodzaak tot bewaring van met (zelf)vernietiging bedreigde stukken, en de gebruikswaarde inderdaad een centrale rol innemen bij archieven die aan het digitaliseren gaan. Deze prioriteitstelling is bijvoorbeeld te zien in de voorkeur van de historische sector voor micro-selectie boven de (meer administratief gedreven) macro-selectie, die dan weer hoger ter sprake kwam in het kader van digitalisering en selectie voor het vervullen van basisfuncties van administratieve archieven.⁸⁹

Voor archieven gelden daarnaast specifieke interpretaties van de criteria 'inhoudelijke waarde' en 'context', zoals ook ter sprake is gebracht in Deel 1. Beide elementen zijn eigenlijk essentieel voor archiefdocumenten: volledigheid, begrijpelijkheid, authenticiteit en contextualisering zijn geen 'aangenaam extra' maar

⁸⁵ Reilly (2000), pp. 43-45.

⁸⁶ De Haan *et al.* (2006), p. 7.

⁸⁷ Van Campen (2003), p. 63.

⁸⁸ Ketelaar, E. (2006), p. 188.

⁸⁹ Deneckere (2003), p. 97.

vormen noodzakelijke elementen van een archiefdocument.⁹⁰ Deze moeten bewaard blijven bij de omzetting naar digitaal (hetzij door digitalisering van de contextverlenende documenten, hetzij via metadata). Het belang om authenticiteit en integriteit van documenten te verzekeren speelt hier vervolgens mogelijk een grotere rol dan in de andere sectoren.

Ten slotte kan in bredere zin gesteld worden dat, zoals hoger reeds opgemerkt, de primaire functie van archieven ligt in het toegankelijk maken en houden van haar collectie.⁹¹ Zonder toegang is er geen reden voor bewaring. Digitalisering kan daarin een belangrijke rol spelen, gekoppeld aan criteria verbonden als toegankelijkheid, beschikbaarheid of gebruik.

De sectorbevraging van de European Board of National Archivists (EBNA) uit 2006 met betrekking tot digitalisering in 24 nationale archieven, die in Deel 1 ook aan bod is gekomen, beaamt deze situatie. Het rapport vermeldt de drie criteria historische/culturele en onderzoeksrelevantie, frequent gebruik en kwetsbaarheid of beschadiging in totaal zestien keer, daar waar andere criteria slechts enkele malen voorkomen.⁹² Selectie naar gebruik zal daarbij in de praktijk wellicht vooral gedreven worden door 'vermeend' gebruik. Net als bij musea is er immers slechts een beperkt reëel inzicht in gebruikers en gebruikersnoden binnen een archiefcontext.⁹³

Voor audiovisuele archieven kan ten slotte opgemerkt worden dat, hoewel de TAPE-survey aantoonde dat bewaring van dit materiaal en bescherming van analoge originelen de belangrijkste redenen vormen voor digitalisering, er tegelijk wordt gesteld dat (vooral voor film) het digitale eindproduct geen vervanging kan zijn voor het origineel. Ook voor audio wordt in realiteit slechts weinig getracht om volwaardige digitale masterkopies te produceren, maar hier ligt de focus op het verhogen van toegankelijkheid. Dit is niet enkel het gevolg van de wijze waarop met het concept digitalisering wordt omgegaan, maar is deels ook de weerslag van de financiële draagkracht van de instelling: vooral nationale instellingen kunnen hun digitaliseringsinitiatieven grootschalig aanpakken.⁹⁴

De voorrang van toegankelijkheid op bewaring werd ten slotte ook beaamd door Erik Martens (Koninklijk Belgisch Filmarchief). Hij stelt dat het onredelijk is om zondermeer te digitaliseren op de hoogst mogelijke kwaliteit, gezien de kostprijs van *high-definition* digitalisering en opslag en het feit dat pellicule een veel langere levensduur kan hebben dan een digitaal document.⁹⁵ In dit kader kan herhaald worden dat de functie van een archief ligt in het bewaren van documenten, niet van dragers. Het is niet de taak van een archief om ontoegankelijke artefacten te bewaren. Daarom zou men kunnen stellen dat nakende ontoegankelijkheid, samen met inhoudelijke waardebeoordeling, voor een archief belangrijker redenen zullen zijn

⁹⁰ Piet Creve, gesprek op 05/11/2008.

⁹¹ Edmondson (2004), p. 4.

⁹² Hakala (2006), p. 6.

⁹³ De grote variatie in gebruikers en gebruik van archieven suggereert dat deze aanpak, die zich vooral richt op de vermeende historische en/of hoger opgeleide gebruiker, dringend voor verbetering vatbaar is: Sundqvist (2007), pp. 623-653.

⁹⁴ Klijn, de Lusenet (2008), pp. 91-92, 95-96, p. 102.

⁹⁵ Erik Martens, gesprek op 18/11/2008.

om documenten te digitaliseren dan elders het geval is. Op zijn minst liggen deze beweegredenen dichterbij de primaire taken van de archiefinstelling.

Behalve deze vrij algemene bedenkingen is het moeilijk om specifieke criteria voor te stellen voor archieven. De praktijk toont immers aan dat archieven (vooral op nationaal niveau) samen met bibliotheken een voortrekkersfunctie kunnen hebben in het opstarten van digitaliseringsinitiatieven en dat deze de veelheid aan criteria kunnen aannemen die in Deel 1 werden opgesomd.⁹⁶

4.3 Bibliotheken

De basisinterpretatie van een bibliotheek is een plaats waar (in hoofdzaak) gepubliceerd materiaal met een openbaar karakter en van uiteenlopende aard – niet enkel boeken, maar ook audiovisuele bronnen, kaarten etc. – wordt bijgehouden voor onderzoek of raadpleging.⁹⁷ Het grote verschil met een museum is dat een bibliotheek dit materiaal in principe contextvrij aanbiedt: waar een museum context ('interpretatie') biedt, wil een ideale bibliotheek precies een zo breed mogelijk gamma aan *content* voorzien die door de gebruikers zelf kan worden geïnterpreteerd of aan elkaar en aan andere collecties kan worden gekoppeld. Het grote verschil met archieven is dan weer dat de documenten in een bibliotheek minder 'uniek' zijn dan archiefbescheiden, zeker voor de periode van de boekdrukkunst. Om beide redenen kan men stellen dat de *content* van bibliotheekstukken primeert over de documentaire context of originaliteit ervan, en dat mogelijke kleine wijzigingen in de representatie van de *content* hier minder bezwarend zijn dan bijvoorbeeld bij digitalisering van kunsten of het authenticeren van documenten.⁹⁸ Uitzonderingen zijn uiteraard digitale publicaties, waarvoor nieuwe authenticiteitsregels moeten gezocht worden en unieke historische bibliotheekstukken.

Een mogelijke kritiek op het ideaal van de 'contextvrije' bibliotheek is de bemerking dat de 'context' van een boek net sterk vervat is in het fysieke object: papier, band, lettertype, metateksten, boekformaat, ex-librissen, eigendomsstempels, kanttekeningen, etc. geven allen blijk van de ontstaanscontexten en levensgeschiedenis van het document. Dat levert de netelige vraag op of voor boeken de nadruk moet liggen bij de primaire inhoud van het werk met behoud van context in de vorm van metadata, of toch bij het bewaren van de volledige '*look and feel*' van een werk.⁹⁹ Binnen deze beschouwing wordt het onderscheid tussen bibliotheken en andere instellingen alvast minder absoluut.

⁹⁶ Het zopas aangehaalde EBNA-rapport vermeldt bijvoorbeeld selectie op basis van economische meerwaarde, opslagmogelijkheden, vrijheid van rechten, en specifieke thema's.

⁹⁷ Edmondson (2004), pp. 15-16; Dhaene, Michielsen (2007), p. 9.

⁹⁸ Bearman (2007), p. 29. Ook hier dient er opnieuw opgemerkt te worden dat digitaliseren en online beschikbaar maken van materiaal op zich reeds een interpretatie en contextualisering inhoudt. Waar dit hoger werd vermeld als invloed op de context-biedende functie van een museum, betekent het hier een mogelijk indruisen tegen de – op zich uiteraard reeds ideale – contextvrijheid van de bibliotheek.

⁹⁹ Peter Rogiest, tussentijdse feedback ontvangen op 30/11/2008.

Wanneer we naar de praktijk kijken, lijkt de veronderstelde primaire interesse in het bewaren van *content* voor raadpleging en onderzoek niettemin een belangrijke beweegreden voor digitalisering. Daarnaast zien we in mindere mate ook een publiekstrekkende rol. Die is veeleer gericht op het verhogen van materiaaltoegang via online diensten. Waar in musea vooral werd getracht om de fysieke gebruiker aan te spreken, ligt de aandacht van bibliotheken vooral op het verhogen van materiaaltoegang via online diensten. De fysieke setting waarin bibliotheekmateriaal wordt geraadpleegd is immers grotendeels ondergeschikt aan de inhoud van de documenten zelf. Het feit dat bibliotheekmateriaal vaak niet uniek is, maakt institutionele samenwerking dan weer belangrijker om te vermijden dat dezelfde stukken meermaals gedigitaliseerd worden. De economische context waarbinnen veel documenten uit de bibliotheek tot stand kwamen, heeft dan wellicht weer extra impact op juridische beperkingen op selectie (met name auteursrecht).

4.4 Kunsten

Documenten ondergebracht onder de term 'kunsten' kunnen niet strikt worden ondergebracht binnen de harde sectorbegrenzingsen. Als objecten kunnen ze onder musea vallen, als audiovisuele creaties gaan ze nauwer samen met de bekommernissen die hier onder de volgende sectie worden geschouwd, terwijl de neerslag van dagelijkse activiteiten van een kunstenaar of kunstinstitutionen dan weer onder de sectie archieven valt. Toch kan kort aangehaald worden dat bepaalde types kunst specifieke problemen met zich mee brengen die verbonden zijn aan het dynamische karakter ervan.

Wanneer de kern van een kunstuiting ligt in de ervaring en de interactie met de toeschouwer, meer dan in de loutere vorm van het werk zelf, dan stellen zich aanzienlijke problemen bij digitale bewaring.¹⁰⁰ Wanneer men 'interactieve' kunst wenst te bewaren, moet daarom bijvoorbeeld rekening gehouden worden met het vastleggen van (een deel van) de oorspronkelijke ervaringen van interactie, zoals in de vorm van video-opnamen. Om in de digitale collectie een aanvaardbare weergave van het kunstwerk te bieden, kan het daarom nodig zijn om deze weergaven van interactie mee te digitaliseren.

Daarnaast kan gesteld worden dat dynamische, interactieve of time-based kunstwerken blijvende interactie vereisen. Indien dit dynamische aspect niet wordt bewaard, vervalt ook de rol van het kunstwerk. Dit stelt bijkomstige eisen aan de functionaliteit van de digitale collectie en kan daardoor ook materiaalselectie beïnvloeden. Voor digitale en vooral *web-based* kunst spelen daarbij bijkomstige problemen doordat onstabiele links een essentieel onderdeel van het kunstwerk kunnen vormen. De meest waarschijnlijke mogelijkheid om ervaring, interactie en eventuele links 'in leven te houden' lijkt emulatie, omdat daardoor het origineel het dichtst benaderd kan worden. Dit moet dan desnoods gekoppeld worden aan een selectie van (een deel van de) de webcontext waarbinnen het document zich bevindt.

¹⁰⁰ Los van mogelijk hergebruik van het materiaal, wat op zich natuurlijk ook een dynamisch gegeven is maar dat los staat van de oorspronkelijke functie van het kunstwerk.

Ten slotte stellen kunstdocumenten meer dan andere documenttypes strenge eisen aan de kwaliteit en aard van reproductie. De unieke aard van het document en de onafwendbare wijzigingen die optreden bij de diverse weergaven ervan, kunnen redenen zijn om af te zien van selectie. Dit element geldt evenzeer voor statische als voor dynamische kunst.

Gezien de resulterende eisen naar functionaliteit, kwaliteit en toegankelijkheid van digitaal aangeboden kunst, speelt overleg met de kunstenaar of rechtenhouder een cruciale rol in het bepalen van de noden voor digitale reproductie. Enkel deze kan uiteindelijk bepalen in welke mate het eindresultaat kan of mag afwijken van het origineel, een probleem dat veel minder sterk naar voor kwam in het digitaliseren van andere types documenten.

4.5 Media en audiovisuele collecties

Audiovisuele collecties zijn verspreid over verschillende types instellingen: musea, bibliotheken, filmarchieven, media-archieven etc. De aanpak die gevolgd wordt bij hun digitalisering zal dus in grote mate afhangen van de functie van deze instellingen. Niettemin bevat het TAPE-onderzoek uit 2005-2006 naar audiovisuele collecties binnen Europa enkele meer algemene bemerkingen rond het digitaliseren van deze specifieke documenttypes. Het rapport concludeerde om te beginnen dat *broadcasters* en commerciële instellingen, samen met private verzamelaars van AV-documenten, een actievare rol innemen in de digitalisering van audiovisueel materiaal dan erfgoedinstellingen of bibliotheken. Hoewel hiervoor geen duidelijke redenen worden gegeven, kan aangenomen worden dat de meer gespecialiseerde aard van de analoge collecties – die een hoger percentage aan audiovisueel materiaal bevatten dan in de overige instellingen – en de grotere financiële draagkracht van (grote) media-instellingen zeker een rol spelen. Daarnaast bleek dat audio de voorkeur krijgt over video, o.m. omdat hierin meer standaarden bestaan voor digitalisering en meer zekerheden over de eindkwaliteit. Bovendien lijken bewaring en ontsluiting net als in alle onderzochte sectoren de primaire beweegredenen te zijn voor digitalisering. Digitalisering voor zowel film als audio wordt vooral gedreven door de wens om kwetsbaar materiaal te bewaren en gebruiksdruk op fragiele documenten te verminderen. *On demand* digitalisering en het online beschikbaar stellen van het materiaal spelen slechts een secundaire rol. Van een langetermijn beleid lijkt hier globaal genomen evenmin sprake als binnen de andere sectoren, en digitale bestanden gelden hier doorgaans niet als volwaardige vervangers van de analoge originelen.¹⁰¹

Vervolgens kan gesteld worden dat intersectoraal overleg voor audiovisuele collecties van bijzonder belang is. De meerderheid van het AV-erfgoed komt immers eerder organisch in collecties terecht en vaak is amper geweten waar in het veld specifieke documenten zich precies bevinden, welke types materialen binnen de collectie zijn opgenomen of wat de inhoud en staat van de documenten zijn. Bovendien is dit materiaal sterk verspreid over instellingen die de instandhouding

¹⁰¹ Klijn, de Lusenet (2008), p. 88, pp. 94-95.

van audiovisueel materiaal niet als prioriteit hebben. De gevaren op verlies van dit specifieke erfgoed zijn hierdoor niet te onderschatten.¹⁰² De meerwaarde van intersectorale samenwerking is daarentegen niet te onderschatten.

Naast deze algemene bevindingen kunnen een aantal bedenkingen geopperd worden die specifiek van toepassing zijn op mediacollecties. Gezien de economische zone waarbinnen de media zich bevinden, kan men aannemen dat inhoudelijke en waardecriteria hier frequenter gekoppeld kunnen worden aan economische overwegingen dan bijvoorbeeld in het geval van een filmmuseum. Daarbij denken we vooral aan het aantrekken van publiek, het aanleveren van *high-interest content* tegen betaling en de hoger vermelde rol van digitale materialen in het versoepelen van de bestaande *workflow* en het vervullen van de institutionele functies. Als we de BBC, het NRK, ZDF en FOCUS-WTV als voorbeelden mogen nemen, dan zal digitalisering bij een media-instelling sterker gericht zijn op het bereiken van een breed publiek (deels omwille van de grote publieke waarde van nationale media-archieven), op het versoepelen van de dagelijkse werking en dus het verminderen van de kosten, of op het genereren van commerciële inkomsten.¹⁰³ De invloed van rechten op de verspreiding van het materiaal is hier wellicht het grootst, aangezien mediacollecties bijna per definitie te recent zijn om al buiten copyright te vallen. Het aantal rechtenhouders per document is bovendien doorgaans veel groter dan bij de andere media. Ten slotte wordt een deel van de selectie ook beïnvloed door het beschikbaar zijn van duidelijke richtlijnen inzake selectie en digitalisering.

4.6 Samenvattend

Samenvattend lijkt het erop dat context en interpretatie een belangrijker rol zullen spelen voor musea. Virtuele toegang en het aanbieden van een zo breed mogelijke passieve context – documentatie die de gebruiker toelaat om zelf tot interpretatie over te gaan – zijn belangrijker voor bibliotheken en archieven, terwijl economische doeleinden en hergebruik een aanzienlijke rol spelen in de media. Binnen de kunsten lijkt alsnog weinig unanimiteit te bestaan betreffende selectie. Hier spelen hergebruik en digitaliseringskwaliteit mogelijk een belangrijker rol dan in de overige sectoren, naast – in het geval van audiovisuele collecties – specifieke problemen rond fysieke en technische materiaaltoegankelijkheid.

Deze bedenkingen zijn echter niet sluitend of afdwingend. Criteriaonderscheiden lijken zich vooral te beperken tot accentverschillen en de individuele aanpak lijkt in de praktijk doorslaggevender dan louter sectorgebonden overwegingen. Wat waarde heeft binnen één project, kan binnen een ander project nutteloos zijn, ongeacht of beide zich binnen eenzelfde sector afspelen. Veel hangt ook af van de documentsoorten die worden behandeld. Een Deens onderzoek uit 2001 in het kader van *Denmark's Electronic Research Library* kwam bijvoorbeeld tot de conclusie dat er binnen deze ene sector geen digitaliseringsbeleid kon gevonden worden dat bruikbaar was voor zowel de categorieën cultuur/erfgoed, onderzoek,

¹⁰² Harrison (1997a), p.126; Klijn, de Lusenet (2008); Deggeller (2009).

¹⁰³ Wright (2006); Arnesen (2008); Stijn Lybeert, gesprek op 07/11/2008; Thomas Sewing (2009).

onderwijs als overheid.¹⁰⁴ Men kan dus stellen dat de aard van de respectievelijke collecties zelf en de doelstellingen achter de digitalisering de belangrijkste bepalende factoren zou kunnen zijn in collectiebeleid en digitalisering en dat strikt onderscheid tussen de verschillende sectoren bovendien van weinig belang is voor de eindgebruiker.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Robinson, Tanner (2001), p. 2.

¹⁰⁵ Walterus (2005), p. 20.

Deel 3

Workflow en Lessons Learnt

1 Voorstel van workflow voor selectieplanning

De vragen die in de vorige secties aan bod zijn gekomen, vormen de uitgangspunten van selectieplanning en prioriteitstelling. Deze moeten het uiteindelijk mogelijk maken om selectieprioriteiten te bepalen, selectiecriteria opgesomd in de *longlist* in Deel 1 naar nut te schatten voor het specifiek beoogde initiatief en de relevante criteria op een getrapte wijze in relatie te brengen met elkaar in de vorm van een boomstructuur of een meer praktisch ontworpen vragenwijzer. In dit derde deel van het rapport gaan we over tot het voorstellen van reeks basisstappen voor zo'n selectieplanning. Daarbij wordt gesteund op de bedenkingen uit Deel 2 en op de richtlijnen die daar ter sprake kwamen. Voor referenties naar deze richtlijnen verwijzen we dan ook naar de opsomming in Deel 2, sectie 1.

Een stappenplan voor selectieplanning dient twee doelen. Ten eerste vormt het een organisatorisch punt van houvast, een methodiek om op onderbouwde wijze tot criteriakeuzes en feitelijke selectie te komen die relevant zijn voor de instelling en het specifieke werkkader. Ten tweede is een duidelijk uitgewerkte selectieplanning een belangrijk middel om aan medewerkers en publiek duidelijk te maken hoe de uiteindelijke digitale collectie tot stand kwam. Het opsplitsen van de prioriteitstelling in concrete managementstappen maakt overleg en bijsturing makkelijker, terwijl de resulterende lijst selectiecriteria, die uit de planning voortkomt, de selectiepraktijk versoepelt en het selectiebeleid aanschouwelijker maakt.

Het doorlopen van de verschillende stappen die hieronder worden voorgesteld, vergt uiteraard een aanzienlijke inspanning van de digitaliserende instelling(en). Men zal niet altijd in staat zijn elke stap even gedetailleerd uit te voeren. Bovendien is het niet altijd nodig om alle punten even gedetailleerd uit te werken. Bepaalde elementen kunnen wijzigen in de loop van de eerste selectie en zoals ook verder ter sprake komt, is het soms beter om niet al te strikt van A tot Z te plannen, maar er eerder voor te kiezen om tussentijdse resultaten te evalueren en bij te sturen. Voor initiatieven waarvoor de instelling reeds ervaring heeft opgebouwd, kan een vereenvoudigde selectieplanning volstaan om de nodige eindresultaten te bereiken, terwijl daarentegen meer omvangrijke procedures nodig zullen zijn waar men de eerste stappen zet op onbekend terrein.¹ In ieder geval lijkt het ons bij wijze van houvast belangrijk om minstens na te denken over hoe het digitaliseringsinitiatief zich tot deze punten verhoudt.

1.1 Stel werkgroepen samen

De eerste stap in de planning is het aanduiden van de verantwoordelijken voor selectieplanning en het samenstellen van een selectiecomité. Dit comité hoeft niet noodzakelijk ook belast te worden met de feitelijke, fysieke materiaalselectie, wat meteen de samenstelling ervan kan beïnvloeden. In navolging van de NEDCC handleiding en zoals in Deel 2 ook even ter sprake gebracht, stellen we drie

¹ Dit onderscheid werd reeds voorgesteld met betrekking tot digitaliseringspraktijk in: Brancolini (2000) en lijkt evenzeer te gelden voor het uitvoeren van selectie.

verschillende types selectiecomités voor, die op verschillende fasen van het plannings- en selectieproces actief zijn.²

Een eerste fase van selectie kan worden toegewezen aan een zogenaamd nominatiecomité, dat wordt belast met de analyses die plaats vinden aan het begin van de planning en met het voorstellen van doelstellingen, eerste selectiecriteria en nominatielijst. Het comité kan eventueel ook uitspraken doen over de tijdsduur van het project en het budget.³ In het comité kunnen immers ook financiële stakeholders en sectorvertegenwoordigers worden opgenomen die zicht hebben op de meest wenselijke relaties tussen het te digitaliseren materiaal, institutionele samenwerking hierrond en de mogelijke middelen hiervoor. De volgende personen kunnen daarom tot het nominatiecomité behoren: alle mogelijke collectieverantwoordelijken, werknemers van de instelling, gebruikers (zowel gespecialiseerd als niet-gespecialiseerd), vertegenwoordigers van andere instellingen uit het werkveld, vertegenwoordigers van financierende instellingen en/of overheid, en van aangrenzende sectoren (bijv. toerisme, educatie, innovatie,...).

In een tweede fase wordt een evaluatiecomité belast met de verfijning van de selectiecriteria en de eerste nominatielijst. Dit comité is om praktische redenen kleiner en meer gespecialiseerd dan het nominatiecomité, maar kan nog steeds diverse partijen bevatten. Afhankelijk van de doelstellingen en/of materialen die in de nominatie naar voren werden geschoven, kunnen immers uiteenlopende inhoudelijke kennis of praktische vaardigheden nodig zijn die door meerdere individuen moeten worden ingevuld.

Ten slotte is er de groep die belast wordt met prioriteitskeuzes, de fase waarin een nauwkeurig onderzoek van de *shortlist* van documenten kan leiden tot mogelijke toevoeging van de laatste selectiefactoren. Experts inzake materiaalstaat of uitvoerders van de digitalisering kunnen bijvoorbeeld in een late fase van het proces alsnog documenten verwerpen die om diverse redenen niet kunnen of mogen gedigitaliseerd worden. Deze groep is dus het nauwst betrokken bij de fysieke selectie van het materiaal en de praktische uitvoering van digitalisering.

Afhankelijk van de omvang en middelen van het initiatief kunnen deze drie comités in grootte worden beperkt, of kan men opteren om met slechts één comité te werken. In dat geval is het aangewezen om toch zoveel mogelijk informatie in te winnen over mogelijke belangengroepen en overleg te plegen met externe specialisten, beide eventueel via informele netwerking. Zo kan men toch een genuanceerd selectiebeleid opstellen dat losstaat van mogelijke persoonlijke of institutionele vooronderstellingen. Vooral bij nominatie is deze brede visie van belang, terwijl inhoudelijke expertise vooral nodig zal zijn bij de hierop volgende verfijning.

² Vogt-O'Connor (2000).

³ Robinson, Tanner (2001), p. 3.

1.2 Voer analyses uit

Na het vastleggen van verantwoordelijkheden bestaat een belangrijke concrete eerste stap in de planning uit het zoeken naar antwoorden op de vragen die onder Deel 2, secties 3.1 en 3.2 aan bod zijn gekomen met betrekking tot de kenmerken van de instelling, de (analoge en digitale) collectie(s), de gebruiker en de omgeving. De mogelijke vragen legio. De aanpak van deze analyses kan daardoor erg uiteenlopend zijn, afhankelijk van de aard van de instelling, de collectie en de – vaak nog impliciete – opvattingen over digitalisering. Hieruit zullen een eerste en zeer algemene reeks bedenkingen voortvloeien over het kader waarbinnen digitalisering kan plaatsvinden.

Een belangrijke eerste stap is de analyse van de instelling zelf en van de globale kenmerken van de collectie. Wanneer institutionele richtlijnen of collectieplannen beschikbaar zijn, dan dienen die geraadpleegd te worden om na te gaan wat de sterktes, zwaktes, onderscheidende kenmerken, functies en verplichtingen zijn van instelling en collectie. Wanneer ze niet beschikbaar zijn, kan naar analogie met handleidingen voor collectiebeleid, een onderzoek worden gevoerd naar de historiek van de instelling, mogelijke kenmerkende eigenschappen ervan, bestaand impliciet beleid en mogelijke lacunes en aandachtspunten in het beleid en de collectie.

Vervolgens kunnen diverse analyses worden uitgevoerd om beter zicht te krijgen op het kader waarbinnen digitalisering plaatsvindt. Vanzelfsprekend kan de omvang van deze analyses aangepast worden aan de middelen en de omvang van de collectie. Door eindgebruikers en *stakeholders* voldoende inspraak te geven in het nominatiecomité zal de aard van de analyses ook enigszins versoepelen. Het kaderen van de instelling kan gebeuren in de vorm van SWOT- en omgevingsanalyses, voor- en haalbaarheidsstudies, diverse soorten gebruikersonderzoek, een overzicht van financieringsmogelijkheden en een globale doorlichting van de collectie. Van bijzonder belang daarbij is het bepalen van de materiaaltypen in de collectie en van de ontsluitingsgraad, fysieke staat en digitaliseringsgraad van de collectie. Daarbij kunnen verschillende paden bewandeld worden. De HEDS-procedure, bijvoorbeeld, stelt dat de in kaart gebrachte collectie getoetst wordt aan het collectiebeleid, waarna het selectiecomité beslist welke delen effectief gedigitaliseerd worden. Anderzijds kan men er ook voor opteren om de eigenschappen van de collectie zelf centraal te plaatsen. Voor audiovisuele collecties blijkt dit bijvoorbeeld cruciaal te zijn, zoals vermeld in Deel 2, sectie 4.5.⁴ TASI stelt dan weer dat het haalbaarheidsonderzoek moet vertrekken vanuit een gebruikersnadenonderzoek en ook HEDS gaat uit van de vraag of eindproducten efficiënt kunnen worden aangeboden aan de gebruiker.

In welke volgorde men deze omgevings- en haalbaarheidsanalyses uitvoert en welke onderdelen van deze analyses noodzakelijk worden geacht, hangt in sterke mate af van wat men als de basisfuncties van de instelling beschouwt, welke nieuwe paden men wenst te bewandelen en welke lacunes men wenst op te vullen. Daarvoor kunnen geen vaststaande procedures worden voorgesteld, maar we willen er toch voor pleiten om minstens enkele van deze collectie- en gebruikersanalyses

⁴ Harrison (1997a), p. 126; Klijn, de Lusenet (2008); Deggeller (2009).

uit te voeren alvorens over te gaan naar de volgende stap. Het is immers mogelijk dat de resultaten hiervan nieuwe en onverwachte inzichten opleveren.

1.3 Definieer financiële, juridische en praktische factoren

Financiële, juridische en praktische factoren spelen onmiskenbaar een grote rol bij digitalisering, maar de beschikbare modellen verschillen sterk in het toewijzen van een plaats aan deze factoren binnen de selectieplanning. Voor de één is copyright een primair te onderzoeken factor, voorafgaand aan de formulering van doelstellingen, terwijl volgens de ander slechts in een laatste fase een onderscheid wordt gemaakt tussen het digitale materiaal voor online raadpleging en het digitale copyrightbeschermd materiaal voor *on-site* raadpleging. In de praktijk mogen we er dus vanuit gaan dat deze factoren op verschillende ogenblikken een rol zullen spelen. Bedenkingen rond financiering en rechten in het bijzonder worden echter hoe dan ook best ingewerkt in de vroegste planningsfasen. De formulering van de basisdoelstellingen en de eerste prioriteitenlijst zal nauw samenhangen met de beschikbare middelen, de mogelijke aantrekking van externe financiering en de globale houding die men aanneemt ten opzichte van rechtenkwesties. Zoals ook het interPARES rapport aangeeft, moet men steeds een evenwicht zoeken tussen de wens om iets te selecteren (bij interPARES specifieker: te bewaren) en de mogelijkheden van de bewaarinstelling om hieraan te voldoen.⁵ Om die relatie goed te kunnen inschatten kan men in de omgevingsanalyses dus ook de mogelijke middelen in en praktische grenzen in kaart brengen.⁶ Daarom is het belangrijk om in deze fase stil te staan bij onmiddellijk zichtbare financiële en praktische grenzen, zodat de formulering van onrealistische doelstellingen in de volgende fase vermeden wordt. In latere fasen kunnen deze grenzen dan eventueel opnieuw worden afgetoetst en deels bijgestuurd.

1.4 Definieer grenzen en *opportunities*

Het resultaat van deze analysefase is een formulering van de voornaamste sterktes, zwaktes en noden van de instelling, de collectie en haar gebruikers, en de globale kaders waarbinnen de digitalisering zal plaatsvinden. Er wordt gewezen op belangrijke lacunes en er worden indicaties gegeven rond de praktische en financiële kaders waarmee men rekening zal moeten houden. Tijdens deze fase kan men ook het best proberen om steun te vinden bij de hoogst geplaatste administratoren.⁷ Dit vergroot de draagkracht en de institutionele relevantie van digitalisering, werkt aanmoedigend en kan invloed hebben op de financiële implicaties van de inspanning.

⁵ InterPARES (2001c), p. 13.

⁶ Zie o.m. de Target Audience Needs Analysis Tutorial van het IMLS (s.d.) of IMLS (2003), pp. 13-14.

⁷ Zie ook de richtlijn voorgesteld in: Holley (2005).

1.5 Definieer doelstellingen en effect- en resultaatindicatoren

Wanneer het werkkader duidelijk gedefinieerd is, kan men overgaan tot het formuleren van de eigenlijke doelstellingen voor digitalisering. In principe is het ook mogelijk deze doelstelling te formuleren vóór het in kaart brengen van de collectie. In dat geval vertrekt men van een meer algemeen geformuleerde doelstelling die vervolgens op haalbaarheid wordt getoetst en indien nodig bijgesteld. Op dat ogenblik wordt ook beslist of men aan massadigitalisering wenst te doen, dan wel aan selectie digitalisering. Deze keuze beïnvloedt immers de praktische uitvoering van selectie en daarmee ook de relevante selectiecriteria.

Het formuleren van de digitaliseringsdoelstellingen dient te worden onderscheiden van het definiëren van het selectiekader. In de praktijk zien we vaak dat er verwarring optreedt tussen deze twee, bijvoorbeeld doordat een doelstelling als 'het creëren van ruimere toegang tot belangrijke historische documenten' in één adem wordt genoemd met 'het verschaffen van toegang tot gedrukte werken uit de 18de eeuw'. De eerste verwoording is een doelstelling, de tweede een meer concrete definiëring en primaire selectie waarmee deze doelstelling kan worden verwezenlijkt. Hoewel dit onderscheid gering lijkt, is het toch belangrijk om de digitaliseringsdoelstelling in eerste instantie algemeen te formuleren. Het belangrijkste onderscheid ligt daarbij in digitalisering om de toegang tot de collectie te verhogen, om specifieke toepassingen van de collectie mogelijk te maken, om bewaring van de documenten te bevorderen, om tegemoet te komen aan gebruikersnoden, om economische doelstellingen na te streven of om het werkkader van de instelling te wijzigen. We verwijzen hiervoor naar Deel 2.

In navolging van het voorstel van eDAVID kan alle tot nu toe verzamelde informatie op dit ogenblik samengevoegd worden in een document met daarin: een korte projectomschrijving, een verduidelijking van de wensen en noden van de instelling en het doelpubliek, een collectiebeschrijving, een summiere uiteenzetting van de verwachte aanpak van digitalisering, een overzicht van de nodige middelen, een begroting en een conclusie.⁸ Daaraan zouden we willen toevoegen dat ook nu al een aantal basisverwachtingen van de digitalisering, succesindicatoren en meetinstrumenten gedefinieerd kunnen worden die in een later stadium moeten helpen bij de evaluatie van de eindselectie en de resultaten van de eigenlijke digitalisering.

1.6 Vertaal naar eerste prioriteitenlijst en deel collectie in

Wanneer men zicht heeft op het werkkader en de digitaliseringsdoelstellingen zijn geformuleerd, kan een eerste prioriteitenlijst van selectiecriteria worden samengesteld. Deze fase wordt ook wel de '*coarse-grained*' selectie genoemd,⁹ en leidt tot wat hoger de nominatielijst werd genoemd. Op dit niveau is nog geen sprake van concrete fysieke selectie. Er wordt in eerste instantie aangegeven welke criteria het best zullen toelaten om de beoogde doelstellingen te bereiken. Vervolgens wordt

⁸ Vandermaesen (2005), p. 30.

⁹ Harrison (1997a), p. 136.

aan deze criteria een algemene invulling gegeven. Dit komt ondermeer neer op het kiezen van geografische kaders, tijdsperioden, onderwerpen, de vereiste contextualisering of metadata, materiaaltypen, kwaliteitseisen bij digitalisering, etc. Op dit niveau wordt ook bepaald hoe men omgaat met dubbels in eigen en omringende instellingen en hoe de prioriteitenlijst zich verhoudt tot reeds bestaande initiatieven binnen de instelling (inclusief eventuele beschikbare analoge selectielijsten) en daarbuiten.

Het eindresultaat van deze fase is zowel een lijst van voorname basiscriteria voor selectie als een globale lijst van de collectieonderdelen die hieronder vallen. De basiscriteria kunnen eventueel gedefinieerd worden in functie van specifieke materiaaltypes: per materiaaltype kan immers een andere methodiek gevolgd worden.

1.7 Definieer bijkomstige taken, stuur bij en voer uit

Bij de opstelling van de eerste prioriteitenlijst kan blijken dat nog diverse taken verricht moeten worden om de doelstellingen en/of selectieprioriteiten praktisch waar te maken. De twee voornaamste taken zijn collectieontsluiting en restauratie. Meteen na de vorige fase moet men daarom te bepalen hoe het initiatief zich zal verhouden tot de bestaande graad van ontsluiting, en tot de relatie tussen materiaalstaat, digitalisering en mogelijke ingrepen die het resultaat van de digitalisering kunnen beïnvloeden.

De ontsluitingsgraad van de collectie is in principe aan het licht gekomen in de eerdere analysefase. Het is ook mogelijk dat de doelstellingen van digitalisering ook gericht geformuleerd zijn in functie van collectieontsluiting. Maar ook wanneer dit niet expliciet het geval is, kan het soms nodig blijken om collectieontsluitend werk te verrichten vooraleer men kan overgaan tot de eigenlijke materiaalselectie. Een (oppervlakkige) bijkomstige ontsluiting, bijvoorbeeld het oplijsten van materiaalstaat of het toekennen van trefwoorden aan documenten, kan selectie in een latere fase versoepelen en het risico op ongewenste vertekening verminderen. Het belang hiervan is niet te onderschatten. Verschillend richtlijnen nemen collectieregistratie expliciet op als één van de fasen in selectieplanning en correcte ontsluiting werd bij de feedbackgesprekken nagenoeg unaniem genoemd als het beginpunt van elke digitalisering.¹⁰ Indien collectieonderdelen onevenwichtig ontsloten zijn, kan digitalisering immers een vertekend beeld geven van het beschikbare materiaal. Een bijkomstige registratiefase is daardoor van bijzonder belang wanneer men met de digitale collectie een representatief beeld wil aanbieden van de totale collectie.

¹⁰ O.m. Bergevoet *et al.* (2006), Erik Martens, gesprek op 18/11/2008; Peter Rogiest, tussentijdse feedback ontvangen op 30/11/2008; Alain Goossens en Marc d'Hoore, gesprek op 01/12/2008.

Selectieplanning in de praktijk: Biblioteca Nacional de España¹

De digitalisering van historische collecties uit de Spaanse Nationale Bibliotheek biedt een interessant voorbeeld van hoe *selectieworkflows* in realiteit kunnen worden opgebouwd. Het toont de verschillende aanpak die gevolgd kan worden afhankelijk van de keuze voor massadigitalisering dan wel individuele digitalisering.

Voor massadigitalisering werden vijf hoofdcriteria opgesteld: boeken door Spaanse auteurs, gedrukt binnen Spanje en de Spaanse kolonies, geschreven in alle officiële talen (Spaans, Baskisch, Catalaans, Galicisch), gedrukt tussen de 18de en de 19de eeuw, en exhaustiviteit. Op het eerste zicht lijken dit hoofdzakelijk inhoudelijke criteria. Wanneer we ze echter nader bekijken, zien we dat achter deze inhoudelijke keuzes nog 2 bijkomstige criteria schuil gaan. De taal- en nationaliteitskeuzes zijn inderdaad zuiver inhoudelijke selectievormen, gericht op het bevatten van het nationale erfgoed. Het tijds criterium hangt echter samen met juridische overwegingen en praktische mogelijkheden: recenter materiaal heeft vaker te kampen met copyrightbeperkingen, terwijl ouder materiaal complexere bewaringseisen stelt bij het digitaliseringsproces.

Bij de concrete uitvoering van het proces kwamen bijkomende criteria aan het licht. In de eerste plaats werd gekozen voor een kleinschalige aanpak, om de basis te kunnen leggen voor verdere *workflow*. Dit resulteerde in de thematische keuze van een beperkte groep boeken. Vervolgens werden metadatavereisten gesteld: het materiaal diende op themaniveau gecatalogeerd te zijn om te kunnen voldoen aan de eerder geponeerde exhaustiviteitseis. Omdat niet alle werken over uniforme onderwerpsbeschrijvingen beschikten, werd beslist om een klein maar relevant trefwoordlexicon op te stellen dat het gevaar op onzuivere selectie moest inperken.

Praktische overwegingen inzake financiën en dubbels leidde vervolgens tot het verder uitsélectioneren van de eerste uitgave van de gekozen werken. Andere edities worden enkel geselecteerd indien deze bijvoorbeeld aanzienlijke uitbreidingen vormen op de eerste uitgave of afbeeldingen bevatten. Zo kon uit de eerste grote thematische lijst een tweede, meer beperkte selectielijst worden voorgesteld.

Ook op vlak van selectieverantwoordelijkheid werd getrapt gewerkt. Een eerste selectie lag in handen van de diverse bibliothecarissen. De resulterende lijsten werden vervolgens doorgegeven aan een gespecialiseerd team dat verdere verfijning doorvoerde en de finale selectiebeslissing op zich nam. Deze beslissing werd ondermeer gekoppeld aan bewaringsoverwegingen m.b.t. het analoge origineel, en dus aan de materiële staat van de boeken. Op dit ogenblik werd ook een gedetailleerde database opgesteld voor de geselecteerde werken, met informatie rond materiaalstaat, administratie, en eventuele bijzondere informatie nodig voor het uitvoeren van digitalisering.

Een laatste verfijning vond plaats net voor de digitalisering. In sommige gevallen werd besloten dat boeken te kwetsbaar waren voor het digitaliseringsproces, in andere gevallen werd besloten dat de kwaliteit na digitalisering te laag zou zijn of dat de afmetingen van het document praktische problemen stelde bij het scannen.

Deze uitgebreidheid aan criteria komt eveneens naar voren bij de individuele selectie van documenten met het oog op het inrichten van een 'belangrijke' digitale collectie. Daar is sprake van onderzoek naar de waarde, bruikbaarheid, vraag, materiaalstaat, en collectierelevantie. Twee doelstellingen worden hier nagestreefd, enerzijds het bewaren van '*special collections*' via vervangkopieën, anderzijds het beschikbaar maken van zeldzame fysieke collecties. Deze laatste doelstelling wordt verwezenlijkt door het betrekken van specialisten in respectievelijke onderzoeksterreinen (kunst, literatuur, recht, linguïstiek, geschiedenis,...). De criteria en methodiek die hier worden gevolgd, verschillen dus duidelijk van de zopas aangehaalde massadigitalisering.

Samenvattend zien we dat naast de expliciete hoofdcriteria een reeks bijkomstige criteria grote impact hebben op de uiteindelijke selectie. De impact van deze criteria verloopt getrapt, in drie fasen van schifting. Daarbij is het belangrijk op te merken dat, zelfs bij massadigitalisering, niet alle aanvankelijk opsomde werken ook effectief werden gedigitaliseerd. Voor massadigitalisering volstaat de expertise van bibliotheekpersoneel en van specialisten inzake materiaalstaat en digitaliseringspraktijk. Voor individuele selectie moet (ook) met inhoudelijke specialisten gewerkt worden.

¹ Alvarez Galán, Juan José, Llera Cermeño en María Belén, communicatie per e-mail (augustus 2008).

Bij omvangrijke of pover ontsloten collecties kan een bijkomstige ontsluiting een aanzienlijke inspanning vergen, die buiten de mogelijkheden van de instelling valt. In dat geval kan men zich beperken tot het digitaliseren van de '*access aids*' (catalogi, inventarissen, etc.) die de mogelijke kleuring in de digitale collectie enigszins bijsturen door de eindgebruiker een beter zicht bieden op de analoge collectie. Binnen de *Library of Congress* wordt aan '*access aids*' zelfs basisprioriteit gegeven, omdat ze uiteraard ook de toegankelijkheid van de analoge collecties verveelvoudigen.¹¹

Naast ontsluitingsactiviteiten vormen restauratie voor- of na de digitalisering en ingrepen in de gedigitaliseerde documenten een belangrijke tweede reeks van taken met betrekking tot selectie. Om te voldoen aan de algemene kwaliteitseisen die in de voorgaande fase werden vastgelegd, kan het nodig blijken om bepaalde documenten te restaureren, hetzij analoog, hetzij digitaal. Daarnaast kunnen de doelstellingen van het initiatief gebaat zijn bij een reeks post-digitaliseringsactiviteiten zoals automatische tekstherkenning (OCR) of het

¹¹ The Library of Congress (2006b).

opschonen van digitale bestanden om leesbaarheid te verbeteren of visuele impact te vergroten. Gelijktijdig met *coarse-grained* selectie moet worden bepaald hoe het initiatief zal omgaan met deze activiteiten en met de documenten waarvoor deze handelingen noodzakelijk zijn. De resultaten van tekstherkenning zijn niet even betrouwbaar voor alle types tekstueel materiaal. Fysieke wijzigingen in een afbeelding kan deze duidelijker maken (bijvoorbeeld voor onderzoek) maar creëert ook een afwijking van het analoge origineel, wat binnen een kunstensetting bijzonder problematisch kan zijn. Op dit ogenblik zal men afwegingen moeten maken tussen de doelstellingen van de digitalisering, de mogelijke ingrepen die deze doelstellingen beter helpen bereiken, de impact van deze ingrepen op het werkproces, financiën of ethische overwegingen (bijvoorbeeld eerbied voor het origineel) en de hieruit voortvloeiende houding ten opzichte van materiaal dat in aanmerking komt voor deze ingrepen. Afhankelijk van de aanwezige middelen, expertise en de doelstellingen van digitalisering kan besloten worden om ingrepen uit te voeren op een deel van de uiteindelijk gekozen documenten, bijvoorbeeld wanneer deze voldoen aan bepaalde bijkomstige eisen, zoals hun unieke aard, gevaar op verlies of verwachte meerwaarde van 'opschoning'. Men kan echter evengoed besluiten om enkel digitale restauratie door te voeren, om digitale substitutie door te voeren van documenten die zo kwetsbaar zijn dat ze zonder digitalisering zullen verdwijnen, om geen wijzigingen aan te brengen in analoog of digitaal document of om de documenten die extra werk vergen niet in aanmerking te laten komen voor digitalisering.

De mate waarin bijkomende inspanningen gemaakt moeten worden om aan doelstellingen te kunnen voldoen, kan ertoe leiden dat men de eerste criterialijst alsnog aanpast of het selectieplan voorziet van een bijkomstige evaluatiestap. Indien concrete handelingen ondernomen moeten worden die de selectiepraktijk zullen beïnvloeden, dan dienen deze nu te worden uitgevoerd. Overige handelingen worden ingeschreven voor latere fasen in het selectie- of digitaliseringsproces, zoals restauratie net voor digitalisering of onontsloten collecties simultaan met selectie in kaart brengen.

1.8 Definieer *fine-mesh* criteria en deel collectie verder in

Na de eventueel bijkomstige taken wordt het mogelijk de *coarse-grained* criterialijst nauwer te verfijnen met het oog op de uiteindelijke documentselectie. Het NEDCC *Handbook for Digital Projects* hanteert hiervoor een klassering van de intussen opgestelde nominatielijst op basis van waarde, gebruik en risico op verlies, naast een reeks checklists, om deze evaluatie op een meer 'objectieve' manier door te voeren.¹² Dat is uiteraard slechts één van de mogelijke vormen van evaluatie en geeft bovendien de voorkeur aan drie hoofdcriteria.

Terwijl de *coarse-grained* criterialijst vooral steunde op de omgevingsanalyses en geformuleerde doelstellingen, zal de *fine-mesh* criterialijst algemeen nauwer gericht zijn op de feitelijke selectiepraktijk en meer gespecialiseerde overwegingen vereisen. De *coarse-grained* selectiecriteria worden verfijnd tot een reeks criteria die

¹² Vogt-O'Connor (2000).

– uiteraard tegemoetkomend aan alle eerder verwoorde punten – moeten leiden tot een voor de instelling haalbare eindselectie. Zo kan bijvoorbeeld binnen een globale chronologische setting een fijnere opdeling worden uitgevoerd, kunnen representatieve criteria worden verwoord, kunnen keuzes gedefinieerd worden inzake de behandeling van gelijkaardig materiaal of verschillende edities of versies van een document, kunnen strengere eisen geformuleerd worden met betrekking tot metadata, etc. Ook fysieke eigenschappen van het materiaal beïnvloeden deze verfijning. Fysieke staat, omvang of kleuren pallet zijn slechts enkele van de materiaaleigenschappen die hierin een rol kunnen spelen. De impact van deze factoren gaat natuurlijk nauw samen met de kwaliteitseisen die eerder werden opgelegd, met de beschikbare middelen binnen de instelling en met de verwachte eindpresentatie en –toepassing van dit materiaal.

Het inschatten van de rol van deze factoren kan een meer gespecialiseerde kennis vergen van het materiaal en de mogelijkheden van digitalisering en wordt daarom beter toegewezen aan een beperktere groep verantwoordelijken. Het eindresultaat van deze fase is een verdere verfijning van de lijst selectiecriteria, die intussen uit verschillende trappen zal bestaan en mogelijk verwoord kan worden in termen van een matrix of vragenwijzer. Daarnaast kan een meer verfijnde lijst worden voorgelegd van de collectieonderdelen die in aanmerking komen voor selectie.

1.9 Herevalueer werkkader en herdefinieer indien nodig

Deze laatste documentenlijst kan in aard en omvang verschillen van de lijst die voorzien was aan het begin van de planning. De werkelijke praktische en financiële repercussies van de selectie zullen daarom pas op dit ogenblik aan het licht komen en moeten dus opnieuw getoetst worden aan de mogelijkheden van het initiatief. Daarbij is het uiteraard niet wenselijk om al te grote veranderingen door te voeren – in principe is de relatie tot deze factoren in grote lijnen al in eerdere fasen vastgelegd en zouden dus geen grote onverwachte problemen aan het licht mogen komen. Er moet beslist worden hoe onverwacht surplus aan financiering wordt ingevuld (dit kan de vorm aannemen van bijkomstige selecties, maar kan evengoed aangewend worden voor het doorvoeren van andere taken, het aantrekken van specialisten, het verhogen van digitaliseringskwaliteit...), hoe eventuele onverwachte gebreken in expertise kunnen worden ingevuld, welke actie ondernomen moet worden wanneer op delen van de collectie toch zekere rechten blijken te rusten, of welke verdere selecties moeten worden uitgevoerd om financiële of praktische tekorten opnieuw recht te zetten. Deze fase kan met andere woorden leiden tot het herdefiniëren van de opgestelde criteriascades en tot verdere verfijning.

1.10 Voer fysieke selectie en laatste verfijning uit

De voorgaande stappen hebben geleid tot een getrapte lijst van selectiecriteria, al dan niet toegespitst op materiaaltipe, collectieonderdeel of deeldoelstelling, die in principe de vorm kan aannemen van een selectiematrix of vragenwijzer. Daarnaast beschikt men over een gedetailleerde lijst van de collectieonderdelen die voor selectie in aanmerking komen. De mate van detaillering van deze lijst zal afhangen

van de ontsluitingsgraad en structurering van de collectie. De volgende stap is de feitelijke handmatige selectie volgens deze sturende documenten. Afhankelijk van de aard van selectie en collectie kan men dit overlaten aan leden van de selectiecomités, personeel uit de organisatie, gebruikers (bij *on demand* digitalisering) of vrijwilligers. Vanzelfsprekend zal de vragenwijzer meer verfijnd moeten zijn naarmate degene die selectie uitvoeren minder gespecialiseerd zijn.

Het resultaat van deze handeling is een concrete stukkenlijst van te digitaliseren documenten. Afhankelijk van het ontsluitingsniveau van de collectie kunnen dit individuele documenten zijn, dan wel reeksen, deelcollecties, etc. Deze worden nu onderworpen aan een laatste toetsing waaruit mogelijk nog enkele finale selectiecriteria voortvloeien. Het is immers steeds mogelijk dat, zodra de feitelijke stukken ter hand worden genomen, er nieuwe en onverwachte vragen de kop zullen op steken. Een deel hiervan zal betrekking hebben op de praktische uitvoering van digitalisering (bijvoorbeeld de materiaalstaat van specifieke stukken, omslachtige formaten of onvoorzien grote hoeveelheden) of op financiële of juridische dilemma's (bijvoorbeeld documenten van onverwachte omvang die de kostprijs omhoog jagen of stukken die pas bij het raadplegen kunnen gecontroleerd worden op juridische kenmerken). Ze kunnen aanleiding geven tot het formuleren van verdere selectiecriteria op documentniveau of tot het aanpassen of invoegen van selectievragen.

1.11 Testbedfase en -evaluatie (optioneel)

Hoe secuur men in de voorbereidende fasen ook tewerk gaat, de werkelijke gevolgen van digitalisering blijven moeilijk voorspelbaar. De impact ervan op de werking van de deelnemende instellingen, de effectiviteit van de aangeboden dienst in het vervullen van de vooropgestelde doelstellingen of de concrete resultaten van digitalisering zullen daarom na het beëindigen van het werk moeten worden geëvalueerd (zie verder). Men kan er daarnaast ook voor kiezen om tijdens de digitalisering reeds een evaluatiefase in te lassen, doorgaans in de vorm van *testbeds*. Vertrekkend vanuit een beperkte selectie gedigitaliseerd materiaal en een vereenvoudigde versie van het voorziene eindplatform, wordt nagegaan in welke mate het eindresultaat voldoet aan de evaluatiecriteria die in de eerste fasen van de planning werden gedefinieerd. Tussentijdse evaluatie laat zo toe om het selectieproces nog bij te sturen voordat grote inspanningen geleverd worden. Een kleinschalige digitalisering gevolgd door een tussentijdse evaluatie zou volgens sommigen zelfs te verkiezen zijn boven een sterk doorgedreven planning waarop een eindevaluatie volgt, omdat het een groter mate van inspraak mogelijk maakt.¹³

De informatie die deze tussentijdse evaluatie oplevert rond bijvoorbeeld kwaliteit, impact of functionaliteit van de digitalisering en van de aangeboden dienst zal aangeven waar eventueel aanpassingen gemaakt moeten worden in materiaalselectie.

¹³ Davis-Perkins *et al.* (2005), pp. 287-288.

1.12 Vervolledig selectie en digitalisering

Na het eventuele herdefiniëren van de selectielijst op basis van de fysieke selectie, bevindingen bij digitalisering en tussentijdse analyse, kan het uitselecteren en digitaliseren vervolledigd worden.

1.13 Postdigitalisering evaluatie

De laatste fase in selectieplanning bestaat uit het evalueren van de eigenlijke digitalisering en van de voorziene toegangen tot het digitale materiaal. Selectie is immers geen eindig proces, maar vormt pas de eerste stap in een doorgaande activiteit. Doorlopende evaluatie is noodzakelijk om het nut van het digitale aanbod na te gaan en verdere selectieactiviteiten bij te sturen. Zodra het publiek gebruik maakt van digitale collecties, kunnen nieuwe vormen van gebruik, nieuwe noden en wensen aan het licht komen.¹⁴ Verwachtingen met betrekking tot beschikbare *content* kunnen hierdoor wijzigingen ondergaan. Bovendien kunnen initiatieven van aangrenzende instellingen overlappen met de eigen collectie of kunnen evoluties in digitalisering en online presentatie nieuwe mogelijkheden bieden voor het voorstellen van collectieonderdelen. Door deze talrijke onvoorspelbare factoren kunnen we stellen dat selectierichtlijnen en digitaliseringsbeleidsplannen per definitie onderhevig (moeten) zijn aan verandering. De Deense *Electronic Research Library* (DEF) *National digitisation programme and policy* (2001) spreekt bijvoorbeeld over een levensduur van digitaliseringsplannen van slechts enkele jaren,¹⁵ en binnen het museumproject MOAC II werd evaluatie zelfs zo belangrijk geacht dat men voorstelde om digitaliseringsprojecten zodanig te ontwerpen dat nadien makkelijker gebruiksgegevens verzameld kunnen worden.¹⁶ Het is tevens waarschijnlijk dat stappen uit het selectiepan mettertijd zullen moeten worden herhaald als deel van de lange cyclus van langetermijnbewaring.¹⁷ Daarbij kunnen de doelstellingen achter digitalisering grondig wijzigen, zoals bleek uit de vergelijking van digitaliseringsdoelstellingen binnen musea, bibliotheken en *State Library Administrative Agencies* in de V.S. tussen 2001 en 2004.¹⁸

Evaluatie zal aantonen welke aanpassingen het meest nodig zijn en een indicatie geven van de noodzaak om het selectieplan te herzien. De indicatoren die in de eerste planningsfasen werden verwoord, spelen daarbij een belangrijke rol, alsook een onderzoek naar gebruik en effectiviteit. Analyses kunnen ook de vorm aannemen van heuristische evaluatie (het nagaan in hoeverre de dienst voldoet aan algemene conventies) *usability testing* en interviews met gebruikers en interne belanghebbenden.¹⁹ Deze evaluatie heeft uiteraard niet enkel betrekking tot de materiaalselectie, maar op de hele inspanning van digitalisering en het toegankelijk maken van de collecties. Het geeft aan in welke mate aanpassingen moeten worden

¹⁴ Coburn, Baca (2004).

¹⁵ Robinson, Tanner (2001), p. 3.

¹⁶ MOAC II (2006), pp. 25-26 (ontvangen van Anne Gilliland, University of California, Los Angeles).

¹⁷ Digital Preservation Coalition (2008a).

¹⁸ IMLS (2006), p. 37, pp. 59-60, 122-123.

¹⁹ Mitroff, Alcorn (2007).

gemaakt. Ook zal het de instelling helpen om, behalve bij het maken van keuzes bij het behoud en uitbreiding van de aangelegde collectie, de mogelijke resultaten van nieuwe initiatieven in te schatten.

2 Vuistregels

Als er één element sterk naar voren gekomen is in dit discours, dan is het wel de diversiteit aan practices, aan sector- en instellingspecifieke factoren en aan invullingen van de selectievraag. Door zoveel variatie is het nagenoeg onmogelijk om harde 'best practices' te formuleren. Zelfs op meer algemeen niveau zou men kunnen stellen dat er door de deels subjectieve aard van selectie en de continue evolutie van de digitale wereld en de gebruiker, er hooguit kan geopteerd worden voor 'good enough' practices.²⁰ De ruimte voor interpretatie is aanzienlijk en lokale omstandigheden brengen een grote complexiteit met zich mee die zich moeilijk laat vatten in rigide richtlijnen. Uiteindelijk moet elk initiatief binnen de aanwezige kaders daarom zelf de verantwoordelijkheid dragen om de meest toepasselijke selectiestrategie te vinden.²¹

Tegelijk kwamen tijdens het onderzoek een reeks punten aan het licht die zo fundamenteel lijken dat het opmerkelijk is hoe beperkt ze soms worden nageleefd. Het zijn vuistregels die evenzeer behoren tot de digitale als tot de analoge setting. Hun belang wordt echter vergroot door de relatief recente en nog onzekere aard van digitalisering en digitale bewaring, en de aanzienlijke inspanningen die daarmee gepaard gaan. Als zodanig horen ze eigenlijk het fundament van ieder digitaliseringsinitiatief te zijn. Daarom vormen ze ook een geschikte afronding en slotconclusie van dit rapport.

2.1 Neem voldoende tijd voor voorbereidend werk

Vooraleer de eerste selectiecriteria worden voorgesteld, is het belangrijk te weten waar men staat en waar men heen wil. In de voorgaande secties werden daarom verschillende fasen aangegeven die plaatsvinden nog voordat er sprake is van selectie. In de praktijk komt het echter wel eens voor dat selectiebeslissingen worden genomen op basis van *a priori* overwegingen omtrent de instelling of het nut van de collecties, of om snel tegemoet te komen aan bepaalde trends (bijv. youtube-aanwezigheid). De *ad hoc* benadering van digitalisering is in dit rapport herhaaldelijk opgemerkt. We willen daarom benadrukken dat het cruciaal is om de onderzoeksfasen voorafgaand aan het definiëren van selectiedoelstellingen of het uitvoeren van selectie met voldoende zorg te doorlopen. Dat zal niet voor iedereen even uitgebreid kunnen of moeten gebeuren, zeker gezien de inspanningen die een uitgebreid collectie- of gebruikersonderzoek met zich mee kunnen brengen. Maar zelfs in die gevallen waar middelen ontbreken of waar digitalisering voor erg

²⁰ Allen (2006). De opmerking heeft hier betrekking op digitale bewaring, maar kan zonder bezwaren veralgemeend worden naar digitalisering en selectie.

²¹ European Commission (2002), p. 206.

specifieke doeleinden wordt aangewend (zoals het verfraaien van de website) is het toch van aanzienlijk belang dat men op zijn minst een duidelijk zicht heeft op zijn collectie en op de sterktes, zwaktes, functies en noden van de instelling en dat men goed nadenkt over de mogelijke relatie van digitalisering tot dit alles. Enkel zo kan de resulterende selectieactiviteit ingebed worden in het bestaande beleid, kan het de juiste doelstellingen betrachten, kan er enige levensduur van worden verwacht en kan het zowel economisch als inhoudelijk zinvol en verantwoord zijn.

2.2 Denk aan de gebruiker

De gebruiker neemt in een digitaliseringsinitiatief een centrale plaats in: de inspanning om materiaal digitaal aan te bieden is zinloos wanneer dit materiaal niet gevonden, begrepen, of gebruikt kan worden. De voorwaarden waaraan men moet voldoen om de eindgebruiker tevreden te stellen en zo een optimale *return* te bewerkstelligen uit de activiteit, zijn echter even divers als er gebruikers zijn. Bovendien gaan deze voorwaarden onlosmakelijk samen met de functies van de instelling zelf, en met het beeld dat men hierover heeft opgebouwd.

Eén element kwam echter heel frappant aan het licht in talrijke onderzoeken en werd meermaals aangehaald waar relevant: de uiterst beperkte mate waarin instellingen zicht hebben op de mogelijke vormen van gebruik van hun collecties, op de reële noden en wensen van de gebruiker, op de impact van specifieke zoekmogelijkheden of op de relaties tussen de eigen collectie en de genetwerkte samenleving. De rol van *memory institutions* wordt in sterke mate opgebouwd uit vooronderstellingen, waarvan de correctheid reeds in het analoge tijdperk niet altijd even zeker was;²² in een digitale wereld moeten de relaties tussen voornemen en praktijk des te meer opnieuw onderzocht worden. Daarnaast blijkt dat, zelfs indien men enigszins zicht heeft op zijn gebruikers in de analoge wereld, alle hier aangehaalde sectoren in sterke mate werken met impliciete veronderstellingen wanneer het hun digitale gebruikers betreft. Dit leidde tot onzekerheid over de impact van digitalisering op museumbezoek of de functionele noden van de archiefgebruiker, overhaast inhaken op commerciële en netwerktoepassingen (web 2.0 en web 3.0), etc., zonder duidelijk zicht te hebben op de concrete houding die men als instelling wenst in te nemen tegenover de evoluties die het digitale kader met zich meebrengt.

In het licht van dit gebrek aan informatie, dat deels te wijten is aan het jonge en snelwijzigende karakter van de digitale wereld, maar evenzeer dieper geworteld is in een soms beperkte voeling van instellingen met hun reële en potentiële gebruikers, moet het belang van de eindgebruiker benadrukt worden in het opzetten van digitaliseringsinitiatieven. Dit betekent niet dat men schrik moet hebben voor het aangaan van uitdagingen of het bewandelen van ongekende paden, noch dat men zich moet wapenen met een massa aan *user-studies* vooraleer enige actie te ondernemen (zie ook vuistregel 4). Maar men dient wel altijd stil te staan bij de noden van de eindgebruiker en bij de mogelijke rol van de instelling als moderator tussen gebruiker en document. In de mate van het mogelijke dient men zich daarbij te baseren op concrete gegevens. Daarom hoeft men niet blind de wil van de

²² Zie bijvoorbeeld Levy (2000).

gebruiker na te streven, maar men dient zich minstens bewust te zijn van de houding die men als instelling of als initiatief tegenover deze gebruiker wenst in te nemen.²³

2.3 Selectieplanning is een langetermijn strategie

Het opzetten van een selectiepolitiek moet vooral beschouwd worden binnen een langetermijnstrategie. Selectie, digitalisering en bewaring vergen aanzienlijke middelen, brengen nieuwe verplichtingen met zich mee en eisen dus nieuwe vaardigheden van het personeel. Bijgevolg is het noodzakelijk om de hele activiteit integraal in te werken binnen de dagelijkse werking en kernmissie van de instelling. Ook de langetermijngevolgen van deze activiteiten op analoog en digitaal collectiebeleid moeten ingeschat worden.²⁴ Door de selectiestrategie in te bedden in een langetermijnvisie, kunnen meer garanties geboden worden dat de juiste keuzes, vanuit het perspectief van de instelling, worden gemaakt. Door te denken op langere termijn kan men selectie bovendien inbouwen binnen de bestaande dagelijks werking, waardoor de financiële en organisatorische lasten ervan kunnen verminderen en de selectiekeuzes zelf nauwer kunnen toegespitst worden op de werking van de instelling.

Langetermijn denken wordt helaas vaak bemoeilijkt door het feit dat veel digitaliseringsinspanningen noodgedwongen de vorm aannemen van tijdelijke projecten. Een groot deel van de digitaliseringsinitiatieven wordt geconcentreerd over relatief korte termijn en wordt soms uitgevoerd door externen die weinig vertrouwd zijn met de instellingskaders.²⁵ Bovendien staat men soms onvoldoende stil bij de vele implicaties van de digitaliseringsdoelstellingen. Het benaderen van digitalisering als middel om toegang te verhogen, zonder stil te staan bij andere factoren, kan op langere termijn bijvoorbeeld nadelige gevolgen hebben voor collectiemanagement en voor de instandhouding van de digitale collectie. Een beperkte langetermijnvisie kan zelfs tot gevolg hebben dat de projecten moeten stilgelegd worden of dat na enkele jaren de digitaliseringsinspanning volledig moet worden overgedaan.²⁶ Daarom is het cruciaal om voorbij de korte termijn te denken en, zelfs wanneer men noodgedwongen op projectbasis werkt, digitalisering zo veel mogelijk in te bedden in een bredere visie.

²³ Belangrijke recente overzichtswerken hierrond zijn: Tenopir *et al.* (2003); Wubs, Huysmans (2006); Holden (2007); Huysmans, De Haan (2007) en De Haan, Adolfsen (2008), p. 74.

²⁴ Coburn, Baca (2004).

²⁵ Davis-Perkins *et al.* (2005), pp. 278-289 ; Klijn, de Lusenet (2008), p. 91; Kenney (2005).

²⁶ Davis-Perkins *et al.* (2005). De veroudering van zowel technologie als software blijkt bijvoorbeeld een groot probleem in het toegankelijk houden van de sinds 1986 gedigitaliseerde delen van het Spaanse nationale archief (Hakala (2006), p. 6).

2.4 Onderneem actie, maar evalueer

Bestaand beleid, omgevingsanalyses of gebruikersonderzoeken kunnen veel duiding geven over de meest wenselijke selectiestrategieën, maar uiteindelijk blijft de uitkomst van digitalisering onzeker. Men weet nooit 100% zeker hoe de gebruiker zal omgaan met het materiaal dat toegankelijk gemaakt is, en enkel de toekomst zal uitwijzen of de gemaakte keuzes ook de 'juiste' of de 'beste' waren. Uiteindelijk kan men er vooral vanuit gaan dat de keuzes inherent 'fout' zullen zijn: de toekomst brengt hoe dan ook onverwachte vragen met zich mee, waarvan sommigen beantwoord hadden kunnen worden door niet-geselecteerde delen van de collectie en anderen nieuwe digitalisering zullen vereisen. Aan deze bedenking kunnen we dan ook twee conclusies koppelen.

De eerste conclusie is: wees niet bang voor fouten, maar neem actie. De snelle evoluties binnen de digitale samenleving en de relatief recente ontwikkeling van digitalisering op grote schaal zorgen ervoor dat digitalisering nog in sterke mate 'pionierswerk' is: de ware toedracht ervan op lange termijn is nog ongekend. Precies daarom is het belangrijk dat actie wordt ondernomen, om zo beter zicht te kunnen krijgen op wat mogelijk of wenselijk is en welke gevolgen men van digitalisering kan verwachten. De keuze daarbij dient daarom zo goed mogelijk onderbouwd te zijn. Het volgen van de voorgaande practices kan wellicht ook al te grote uitschuivers helpen vermijden en door het selectieproces grondig te documenteren is het makkelijker om in een latere fase mogelijke gebreken te identificeren. Maar uiteindelijk kan niemand garanties bieden voor succes en zal men in zekere mate een stap in het duister moeten wagen.

De tweede conclusie is dat evaluatie een integraal deel zal moeten uitmaken van het proces. Zoals in de vorige sectie aangehaald kan het belangrijk zijn om al tijdens de selectiefase een kleinschalige evaluatie in te lassen. Hoe dan ook zal het nodig zijn om na het beëindigen van de selectie- en digitaliseringsfase regelmatig evaluaties door te voeren. Bij korte projecten leveren deze evaluaties belangrijke informatie op die latere activiteiten helpen sturen en waar derden later baat bij kunnen hebben. In het geval van langdurige initiatieven kunnen als gevolg van de resultaten van dit onderzoek de selectiestrategieën mogelijk na een paar jaar (of sneller) worden herzien. Enkel door dit alles ook duidelijk te communiceren kunnen op termijn meer overleg en inzicht ontstaan over deze complexe materie. Zoals diverse malen aangehaald, wordt evaluatiepraktijk echter vaak niet meegenomen in de planning of uitvoering van selectie.

2.5 Documenteer en publiceer

Selectie is een problematiek die in talrijke instellingen aan het licht komt, maar die vaak op meer algemene wijze wordt benaderd en waarover niet vaak expliciet of in detail wordt gecommuniceerd. De *ad hoc* benadering van de selectievraag is hier wellicht de belangrijkste reden voor, naast een afschermdende reflex met betrekking tot institutioneel beleid en wellicht ook de vrees voor kritiek wegens 'verkeerde' selectie. Dit gebrek aan open communicatie heeft echter mee geleid tot de huidige gefragmenteerde aanpak van selectie. Door gebrek aan informatie is het vaak

moeilijk voor een instelling om een beroep te doen op ervaringen van derden en inzicht te verwerven in mogelijke practices of aandachtspunten die relevant zijn voor de eigen situatie. Daarnaast kan het voor de eindgebruiker moeilijk zijn om precies in te schatten wat de relaties zijn tussen het digitale en het analoge deel van de collectie, terwijl personeel dat niet direct betrokken is bij digitalisering soms moeilijk voeling krijgt met de genomen beslissingen. Om de doorzichtigheid van deze activiteiten te verhogen, is het daarom van bijzonder belang om in detail de gevolgde werkwijze te documenteren tijdens verschillende fasen van het selectieproces en het eindresultaat zowel intern als extern te communiceren. De voornaamste bedenking die men daarbij moet maken, is dat het belangrijker is te verduidelijken welke stappen en keuzes gemaakt werden in de totstandkoming van een collectie, dan om zich af te vragen of deze wel de 'juiste' stappen waren.

Het documenteren en publiceren van selectiebeslissingen kan op verschillende niveaus gebeuren. De documentatie van de beweegredenen en methodiek voor selectie is om te beginnen noodzakelijk om de collectie te kunnen begrijpen en, in geval van archieven, om bewijswaarde en authenticiteit te kunnen nagaan, zeker wanneer de analoge documenten om welke reden ook worden vernietigd na digitalisering. Wanneer digitalisering voorts gezien wordt als een verantwoordelijkheid op lange termijn, kan de noodzaak om beleidskeuzes vast te leggen in officiële beleidsdocumenten niet voldoende benadrukt worden.²⁷

Behalve deze meest noodzakelijke vormen van documentatie kunnen vervolgens meer illustratieve documenten worden aangemaakt die het selectieproces verduidelijken naar interne en externe gebruikers toe.²⁸ Vereenvoudigde versies van de selectiecriteria en selectieprocedures of makkelijk leesbare vragenwijzers bieden snel duidelijkheid over de gekozen methodiek en geven inzicht in de relaties tussen de analoge en de digitale collecties.²⁹ Ze versoepelen de selectieprocedure en maken deze meer aanschouwelijk. Samen met meer gedetailleerde documentatie rond het planningsproces geven ze bovendien belangrijke informatie die houvast kan bieden aan verwante instellingen die eveneens willen digitaliseren.

2.6 Kijk voorbij je eigen muren

Selectie is een problematiek die in talrijke instellingen aan het licht komt, maar die vaak slechts op algemene wijze wordt benaderd en waarover weinig expliciet wordt gecommuniceerd. Daarom werd de nood aan communicatie reeds als belangrijke vuistregel vermeld. Even belangrijk is het echter om open te staan voor de initiatieven van anderen en voorbij de grenzen te kijken van de eigen dienst, instelling of sector.

Buiten de eigen instelling kijken kan een belangrijke meerwaarde betekenen op gebied van expertise en uitstraling. Andere instellingen, al dan niet uit andere sectoren, hebben mogelijk reeds ervaring opgebouwd op terreinen waarin men zelf

²⁷ Zie o.a. Kenney (2005); Allen (2006); European Commission (2002), p. 206; Reilly (2000), pp. 43-45.

²⁸ Hedstrom (2003), p. 16.

²⁹ TASI (2007), pp. 2-4.

niet thuis is. Derden kunnen over een expertise beschikken die ontbreekt binnen de eigen instelling, terwijl aansluiting zoeken bij nationale of internationale initiatieven de betekenis van digitalisering en de plaats van de instelling binnen het werkveld kunnen verstevigen. In het rapport is herhaaldelijk gebleken dat bepaalde vormen van selectie niet zonder deze blikverruiming zouden mogen worden uitgevoerd, en dat ook de beschikbaarheid van middelen erdoor kan bepaald worden.

Het is echter even belangrijk om ook binnen de eigen instelling de blik breed te houden. Bij gebrek aan duidelijke communicatie kan het immers gebeuren dat bepaalde diensten naast elkaar beginnen werken. Dit is vooral een risico bij instellingen die zowel over archief-, bibliotheek-, en museale of AV-collecties beschikken, elk met eigen personeel, collectiebeheer en (impliciete) regelgeving. Te sterke organisatorische scheiding kan er hier toe leiden dat ook het materiaal dat in de verschillende collecties is ondergebracht, en dat soms nauw met elkaar verbonden is, feitelijk gescheiden wordt benaderd.³⁰ Dit is te betreuren omdat het dubbel werk kan opleveren of een vertekende ontsluiting van de collecties te weeg kan brengen. Bovendien is een strikte scheiding weinig relevant in een digitale wereld, waarbinnen het voor de gebruikers steeds minder uitmaakt of ze op een museumsite, een bibliotheeksite of een collectieve site zitten.³¹

Vanuit deze overwegingen is het daarom aangewezen om bij het opzetten en uitvoeren van selectie de blik zo breed mogelijk te houden, en zo veel mogelijk aandacht te besteden aan institutionele en intersectorale dialoog. Samenwerking of samen aan tafel zitten met derden kan een belangrijke stimulans en ondersteuning betekenen. Kleinere instellingen in het bijzonder kunnen sneller baat hebben bij het aangaan van concrete samenwerkingsverbanden: zij beschikken individueel vaak niet over de middelen, expertise of technologie die nodig zijn voor een stevig digitaliseringsplan.³² Voor instellingen onder hetzelfde dak is het des te belangrijker om nauw samen te werken, al was het maar omdat deze instellingen anders elkaars financiële 'concurrent' dreigen te worden.³³ Het belang van intersectoraal overleg is ten slotte bijzonder groot wanneer het gaat om het begrijpelijk contextualiseren van uiteenlopende collecties. Verschillende sectoren gaan immers op andere manieren om met het begrip 'context', en het kan voor de eindgebruiker belangrijk zijn dat deze verschillende visies samen een plaats krijgen binnen het uiteindelijke aanbodplatform. Deze noodzaak voor intersectorale contextualisering was bijvoorbeeld één van de belangrijke en onverwachte conclusies uit het project 'Cultuur in Context', waarin men databestanden uit verschillende erfgoed- en wetenschapsinstellingen aan elkaar wenste te koppelen rond een centraal thema.³⁴

³⁰ Piet Creve, gesprek op 05/11/2008; Croxford (2003), p. 9.

³¹ Dit was één van de concrete ondervindingen van het publieksonderzoek in het kader van MOAC II (2006, ontvangen van Anne Gilliland, University of California, Los Angeles) en geldt impliciet voor de hele digitale samenleving, waarbinnen institutionele onderscheiden voor het gros van de gebruikers ondergeschikt worden aan *useability* en *content*.

³² Council on Library and Information Resources (2001), p. 17.

³³ Voor een interessante kijk op institutionele samenwerking, zie: Zorich *et al.* (2008); Crabtree, Donakowski (2006).

³⁴ van Asseldonk (2008), p. 26.

Bibliografie

- A. Abid, 'Safeguarding our Digital Heritage: A New Preservation Paradigm,' in: Y. de Lusenet, V. Wintermans (Eds.), *Preservation the Digital Heritage. Principles and Policies*, Amsterdam, 2007, 7-14
(http://www.yoladelusenet.nl/yola_de_lusenet_publicaties/publicatielijst_assets/preserving_digital_heritage.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- E. Aerts, *Archiefselectie vanuit de statistiek: De steekproef in de archivistiek*, *Miscellanea Archivistica*, Brussel, 1998.
- C.E. Allen, 'Foundations for a Successful Digital Preservation Program: Discussions from Digital Preservation in State Government: Best Practices Exchange 2006,' *RLG DigiNews* 10/3 (2006)
(<http://worldcat.org/arcviewer/1/OCC/2007/08/08/0000070511/viewer/file1724.html>, laatst geopend op 16/03/09).
- M. Arnesen, 'Presentation about NRK Media,' *Workshop 'Towards Open and Dynamic Archives'*, Brussel: VUB, 2008.
- Arnold Schoenberg Center video, *Arnold Schönberg - I Used to Paint*, YouTube, s.d.
(<http://www.youtube.com/ascvideo>, laatst geopend op 16/03/09).
- Ask about Ireland, *Best Practice Guidelines for Digitisation Projects in Ireland*, s.l.: Ask about Ireland, s.d., 9 p.
(http://www.askaboutireland.ie/resources/ACL_BestPracticeDigitisationGuidelines.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- P. Ayris, 'Guidance for Selecting Materials for Digitisation,' *Joint RLG and NPO Preservation Conference: Guidelines for Digital Imaging*, Warwick, UK, 1998, 9 p. (http://eprints.ucl.ac.uk/492//1/paul_ayris3.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- M. Bakker, 'De klant bepaalt de conservering,' *InformatieProfessional* 8/4 (2004) 22-24 (<http://igitur-archive.library.uu.nl/DARLIN/2005-0602-200011/BakkerIP042004.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- N. Beagrie, 'Going Digital: Issues in Digitisation for Public Libraries,' *Issue paper from the Networked Services Policy Taskgroup*, Earl: The Library Association and UKOLN, s.d.
(<http://www.ukoln.ac.uk/public/earl/issuepapers/digitisation.htm>, laatst geopend op 16/03/09).
- D. Bearman, 'Addressing Selection and Digital Preservation as Systemic Problems,' in: Y. de Lusenet and V. Wintermans (Eds.), *Preserving the Digital Heritage. Principles and Policies*, Amsterdam, 2007, 26-44
(http://www.yoladelusenet.nl/yola_de_lusenet_publicaties/publicatielijst_assets/preserving_digital_heritage.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- D. Bearman, J. Trant, 'Authenticity of Digital Resources. Towards a Statement of Requirements in the Research Process,' *D-Lib Magazine* (1998)

- (<http://www.dlib.org/dlib/june98/06bearman.html>), laatst geopend op 16/03/09).
- Beeld en Geluid, *Beeld en Geluid in Academia*, 2007 (<http://www.academia.nl>), laatst geopend op 16/03/09).
- Beelden voor de Toekomst, *Beelden voor de Toekomst – Projectplan*, 2006, 55 p. (http://www.beeldenvoordetoeekomst.nl/assets/documents/beeldenvoordetoeekomst_2006.pdf), laatst geopend op 16/03/09).
- Beelden voor de Toekomst, *Doel project Beelden voor de Toekomst*, s.d. (<http://www.beeldenvoordetoeekomst.nl/nl/296/Doel>), laatst geopend op 16/03/09).
- N.A. Bennett, B. Sandore, E.S. Pianfetti, 'Illinois Digital Cultural Heritage Community - Collaborative interactions among libraries, museums and elementary schools,' *D-Lib Magazine* 8/1 (2002) (<http://www.dlib.org/dlib/january02/bennett/01bennett.html>), laatst geopend op 16/03/09).
- F. Bergevoet, A. Kok, M. De Wit, *Leidraad voor het afstoten van museale objecten*, Amsterdam, 2006 (<http://www.vng.nl/Documenten/Extranet/Sez/JOC/Leidraad.pdf>), laatst geopend op 16/03/09).
- D. Block, M. Hosoi, *et al.*, *Selecting traditional library materials for digitization. Report of the CUL Task Force on Digitization*, Cornell University Library, 2005, (<http://www.library.cornell.edu/colldev/digitalselection.html>), laatst geopend op 16/03/09).
- F. Boles, *Selecting and appraising archives and manuscripts* [Archival Fundamentals Series II], Chicago, 2005.
- F. Boles, J.M. Young, *Archival Appraisal*, New York, 1991.
- BOM-Vlaanderen, *BOM-vl Project Deliverables. Currently Available Documents*, IBBT, 2008-2009 (<https://projects.ibbt.be/bom-vl/index.php?id=1609>), laatst geopend op 16/03/09).
- K. Bradley (Ed.), *IASA TC O4. Guidelines on the Production and Preservation of Digital Audio Objects*, South Africa: International Association of Sound and Audiovisual Archives (IASA), 2004, 80 p.
- K.R. Brancolini, 'Selecting Research Collections for Digitization: Applying the Harvard Model,' *Library Trends* 48/4 (2000) 783-798 (http://findarticles.com/p/articles/mi_m1387/is_4_48/ai_65806157/pg_1?tag=artBody:coll), laatst geopend op 16/03/09).

- M. Breen, G. Flam, *et al.*, *Task Force to Establish Selection Criteria of Analogue and Digital Audio Contents for Transfer to Data Formats for Preservation Purposes*, International Association of Sound and Audiovisual Archives (IASA), 2004 (<http://www.iasa-web.org/downloads/publications/taskforce.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- British Film Institute, *BFI Collecting Policy for Moving Images*, BFI, 2007, 16 p. (<http://www.bfi.org.uk/about/policy/pdf/collecting-policy.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- British Printed Images to 1700, *British Printed Images to 1700*, 2009 (<http://www.bpi1700.org.uk/index.html>, laatst geopend op 16/03/09).
- P. Brood, A. Jonker, *et al.* (Eds.), *Selectie. Waardering, selectie en acquisitie van archieven*, *Jaarboek Stichting Archiefpublicaties 2004*, Den Haag, 2005.
- A. Bucktrout, *Digitising and Cataloguing Photographic Collections*, Bradford: National Museum of Photography, Film&Television (NMPFT), s.d., 10 p. (<http://www.knaw.nl/ECPA/sepia/workinggroups/wp4/bucktrout.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- T. Camps (Ed), *Projectplan: Nederlands Erfgoed: Digitaal!*, s.l.: Nederlands Erfgoed: Digitaal!, 2007, 60 p. (http://www.nederlandserfgoeddigitaal.nl/doc/projectplan_NED.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- Canadian Heritage Information Network, *Capture your Collections. A Guide for Managers Planning and Implementing Digitization Projects*, Canada, 2000, 38 p. (http://www.chin.gc.ca/English/Digital_Content/Managers_Guide/pdf.html, laatst geopend op 16/03/09).
- R. Carr, 'What Users Want: An Academic "Hybrid" Library Perspective,' *Ariadne* (2006) (<http://www.ariadne.ac.uk/issue46/carr/>, laatst geopend op 16/03/09).
- E. Coburn, M. Baca, 'Beyond the Gallery Walls: Tools and Methods for Leading End-Users to Collections Information,' *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology* 30/5 (2004) (http://www.asis.org/bulletin/jun-04/coburn_baca.html, laatst geopend op 16/03/09).
- R. Coleman, 'Australian Co-Operative Digitisation Project 1840-45,' *Ariadne* (1997) (<http://www.ariadne.ac.uk/issue8/digitisation>, laatst geopend op 16/03/09).
- T. Cook, 'Macro-Appraisal and Functional Analysis: Documenting Governance rather than Government,' *Journal of the Society of Archivists* 25/1 (2004) 5-18.
- T. Cook, 'What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas since 1898, and the Future Paradigm Shift,' in: P. Horsman, E. Ketelaar, *et al.* (Eds.), *Naar een*

- nieuw paradigma in de archivistiek. Jaarboek Stichting Archiefpublicaties* 1999, 's Gravenhage, 1999, 29-68.
- Council of Library and Information Resources, *Building and Sustaining Digital Collections: Models for Libraries and Museums*, Washington D.C.: Council on Library and Information Resources (CLIR), 2001, 25 p.
(<http://www.clir.org/pubs/reports/pub100/pub100.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- Council of Library and Information Resources (Ed.), *Collections, Content, and the Web*, Washington D.C.: Council on Library and Information Resources (CLIR), 2000 (<http://www.clir.org/pubs/reports/pub88/pub88.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- J. Crabtree, D. Donakowski, 'Building Relationships. "A Foundation for Digital Archives", JCDL Workshop 2006. *Digital Curation & Trusted Repositories: Seeking Success*, Chapel Hill: JCDL, 2006, 4 p.
(<http://www.ils.unc.edu/tibbo/JCDL2006/Crabtree-JCDLWorkshop2006.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- J. Craig-McFeely, M. Deegan, 'Bringing the Digital Revolution to Medieval Musicology: The Digital Image Archive of Medieval Music (DIAMM), RLG *DigiNews* 9/3 (2005)
(<http://worldcat.org/arcviewer/1/OCC/2007/08/08/0000070511/viewer/file1908.html>, laatst geopend op 16/03/09).
- I. Croxford, 'Getting Collections Information to New Audiences,' *ICHIM 03 (International Cultural Heritage and Informatics Meeting, Paris: Archives & Museums Informatics Europe, 2003, 20 p.*
(<http://www.ichim.org/ichim03/PDF/092C.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- J. Currall, P. McKinney, 'Investing in Value,' *D-Lib Magazine* 12/4 (2006)
(<http://www.dlib.org/dlib/april06/mckinney/04mckinney.html>, laatst geopend op 16/03/09).
- Davideon, *Homepage Davideon*, 2004 (<http://www.davideon.nl>, laatst geopend op 16/03/09).
- V. Davis-Perkins, R. Butterworth, *et al.*, 'A Study into the Effect of Digitisation Projects on the Management and Stability of Historic Photograph Collections,' *Lecture Notes in Computer Science* 3652 (2005) 278-289
(<http://www.dcs.qmul.ac.uk/~pc/publications/2005/ECDLpreprint.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- J. De Haan, A. Adolfsen, *De virtuele cultuurbezoeker. Publieke belangstelling voor cultuurwebsites*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2008, 158 p.
(<http://www.scp.nl/publicaties/boeken/9789037703573/De%20virtuele%20cultuurbezoeker.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).

- J. De Haan, R. Mast, *et al.*, *Bezoek onze site. Over digitalisering van het culturele aanbod*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2006, 151 p.
(http://www.scp.nl/publicaties/boeken/9037702902/Bezoek_onze_site.pdf,
laatst geopend op 16/03/09).
- Y. de Lusenet, 'Living Apart Together. Conservation and Digitization of Historical Photographs,' *Conservation without Limits*, Helsinki: Finnish Museum of Photography, 2000 (http://www.fmp.fi/fmp_fi/lusenet.htm, laatst geopend op 16/03/09).
- Y. de Lusenet, V. Wintermans (Eds.), *Preserving the Digital Heritage. Principles and Policies. Selected Papers of the International Conference Organized by Netherlands National Commission for Unesco, KB (Den Haag, 4-5 November 2005)*, Amsterdam, 2007
(http://www.yoladelusenet.nl/yola_de_lusenet_publicaties/publicatielijst_assets/preserving_digital_heritage.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- K. Deggeller, 'MEMORIAV Association for the Preservation of the Audiovisual Heritage in Switzerland,' *Strategies for Multimedia Archives*, Gent, 2009, 28 p. (<http://www.conference.bom-vl.be/category/speakers/kurt-deggeller/>, laatst geopend op 16/03/09).
- DEN & Mondriaan Stichting, *Leidraad Erfgoed Digitaal*, Den Haag/Amsterdam: Digitaal Erfgoed Nederland, Mondriaan Stichting, 2004-2006
(<http://www.den.nl/publicaties/leidraad>, laatst geopend op 16/03/09).
- G. Deneckere, 'Geschiedenis Geschrift. De historicus en het archief van de hedendaagse tijd,' in: L. Charles, G. Janssens, G. Kwanten (Eds.), *Archiefselectie in Vlaanderen: De proef op de som? Huldeboek Griet Maréchal*, Antwerpen, 2003.
- L. Dhaene, E. Michielsens, *Archiefzorgen registratie in Archiefbank Vlaanderen. Handleiding tot het vermijden van uitschuivers*, s.l.: Archiefbank Vlaanderen, 2007 (http://www.archiefbank.be/doc/handleiding_abv.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- Digitaal Erfgoed Nederland, *ICT-Gebruik in musea*, Groningen/Almere: Museumvereniging, Digitaal Erfgoed Nederland (DEN), 2008, 28 p.
([http://www.den.nl/getasset.aspx?id=Website/rapport ICT-gebruik in musea met bijlage\[1\].pdf&assettype=attachments](http://www.den.nl/getasset.aspx?id=Website/rapport ICT-gebruik in musea met bijlage[1].pdf&assettype=attachments), laatst geopend op 16/03/09).
- Digital Preservation Coalition, 'Interactive Assessment: Decision Tree for Selection of Materials for Long-Term Retention,' in: Digital Preservation Coalition (Ed.), *Preservation Management of Digital Materials. The Handbook*, 2006
(<http://www.dpconline.org/graphics/handbook/dec-tree.html>, laatst geopend op 16/03/09).
- Digital Preservation Coalition, 'Digital Preservation. Preservation Issues,' in: Digital Preservation Coalition (Ed.), *Preservation Management of Digital Materials*.

- The Handbook*, 2008a
(<http://www.dpconline.org/graphics/digpres/presissues.html>), laatst geopend op 16/03/09).
- Digital Preservation Coalition, 'Organisational Activities. Acquisition and Appraisal, Retention and Review,' in: Digital Preservation Coalition (Ed.), *Preservation Management of Digital Materials. The Handbook*, 2008b
(<http://www.dpconline.org/graphics/orgact/acquisition.html>), laatst geopend op 16/03/09).
- Digitale Duurzaamheid, *Digitale Duurzaamheid*, 2006
(<http://www.digitaleduurzaamheid.nl/index.cfm?paginakeuze=51>), laatst geopend op 16/03/09).
- Digitisation Subgroup of the Corporate Management Forum's IT Working Group, *Principles of Digitisation*, National Library of Australia, 2004
(http://www.nla.gov.au/libraries/digitisation/citwg_princ.html), laatst geopend op 16/03/09).
- S. Dobratz, A. Hänger, et al., *Catalogue of Criteria for Trusted Digital Repositories. Version 1 (Draft for Public Comment)* [Nestor - materials 8], Frankfurt am Main: Network of Expertise in long-term STORAge (NESTOR) Working Group on Trusted Repositories Certification, 2006, 39 p. (<http://edoc.hu-berlin.de/series/nestor-materialien/8en/PDF/8en.pdf>), laatst geopend op 16/03/09).
- D.G. Dorner, B. Chawner, S. Searle, *Creating a Digital Babylon? Results of a Survey of Digitisation Activities in New Zealand*, Wellington, 2002
(http://www.natlib.govt.nz/downloads/Survey_of_digitisation_in_New_Zealand_2002.pdf), laatst geopend op 16/03/09).
- N. Doury, 'Funding Digitisation Projects through Public-Private Partnership. The Experience of Parisienne De Photographie,' *Strategies for Multimedia Archives*, Gent, 2009, 30 p. (<http://www.conference.bom-vl.be/category/speakers/nathalie-doury/>), laatst geopend op 16/03/09).
- K.-M. Drake, B. Justrell, A.M. Tammara, *Good Practice Handbook. Version 1.2* (edited by Minerva Working Group 6. Version 1.2), MINERVA, 2003
(http://www.minervaeurope.org/structure/workinggroups/goodpract/document/bestpracticehandbook1_2.pdf), laatst geopend op 16/03/09).
- K.-M. Drake, B. Justrell, et al., *Good Practices Handbook. Version 1.3* (edited by Minerva Working Group 6. Version 1.3), MINERVA project, 2004
(http://www.minervaeurope.org/structure/workinggroups/goodpract/document/goodpractices1_3.pdf), laatst geopend op 16/03/09).
- R. Edmondson, *Audiovisual Archiving: Philosophy and Principles*, Parijs, 2004
(<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001364/136477e.pdf>), laatst geopend op 16/03/09).

ERPANET, *Erpa Guidance. Cost Orientation Tool*, Electronic Research Preservation and Access Network (ERPANET), 2003, 7 p.
(<http://www.erpanet.org/guidance/docs/ERPANETCostingTool.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).

ESPIDA, *Espida Handbook. Expressing Project Costs and Benefits in a Systematic Way for Investment in Information and It*, Espida, 2007
(https://dspace.gla.ac.uk/bitstream/1905/691/1/espida_handbook_web.pdf, laatst geopend op 16/03/09).

European Commission, *The DigiCULT Report. Technological Landscapes for Tomorrow's Cultural Economy. Unlocking the Value of Cultural Heritage*, Luxembourg: DigiCULT, 2002, 321 p. (<http://digicult.salzburgresearch.at/>, laatst geopend op 16/03/09).

Fondazione Mantova Capitale Europea dello Spettacolo, *Homepage Mantova Capitale Europea Dello Spettacolo*, s.d.
(<http://www.capitalespettacolo.it/eng/home.asp>, laatst geopend op 16/03/09).

J. Gertz, 'Preservation and Selection for Digitization,' *Preservation Leaflets*, Northeast Document Conservation Center, 2007
(<http://www.nedcc.org/resources/leaflets/6Reformatting/06PreservationAndSelection.php>, laatst geopend op 16/03/09).

G. Geser, J. van Kasteren, et al., *Integrity and Authenticity of Digital Cultural Heritage Objects. Thematic Issue 1*, DigiCULT, 2002, 35 p.
(http://www.digicult.info/downloads/thematic_issue_1_final.pdf, laatst geopend op 16/03/09).

O. Gibson, L. Holmwood, 'Playback Plan for 81 Years of BBC Favourites,' *The Guardian.co.uk*, 2008
(<http://www.guardian.co.uk/media/2008/jun/11/bbc.bbc?qusrc=rss&feed=media>, laatst geopend op 16/03/09).

A. Gilliland-Swetland, L. White, 'Museum Information Professionals as Providers and Users of Online Resources,' *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology* 30/5 (2004) (http://www.asis.org/bulletin/jun-04/gilliland-swetland_white.html, laatst geopend op 16/03/09).

H.M. Gladney, J.L. Bennett, 'What do we mean by *Authentic*? What's the Real McCoy?,' *D-Lib Magazine* 9/7-8 (2003)
(<http://www.dlib.org/dlib/july03/gladney/07gladney.html>, laatst geopend op 16/03/09).

K.F. Gracy, 'Moving Image Preservation and Cultural Capital,' *Library Trends* 56/1 (2007) 183-97
(http://muse.jhu.edu/journals/library_trends/v056/56.1gracy.pdf, laatst geopend op 16/03/09).

- M. Guy, E. Tonkin, 'Folksonomies. Tidying up Tags?,' *D-Lib Magazine* 12/1 (2006) (<http://www.dlib.org/dlib/january06/guy/01guy.html>, laatst geopend op 16/03/09).
- P. Hakala, *Digital Material in European National Archives*, Helsinki: European Board of National Archivists (EBNA) en The National Archives of Finland, 2006, 7 p. (<http://www.narc.fi/EBNA/docs/EBNA-digireport.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- H.W. Harrison, 'Archival Appraisal,' in: H.W. Harrison (Ed.), *Audiovisual Archives: A Practical Reader*, Paris, 1997a, 126-143 (<http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001096/109612eo.pdf#xml>), laatst geopend op 16/03/09).
- H.W. Harrison (Ed.), *Audiovisual Archives: A Practical Reader*, Paris, 1997b (<http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001096/109612eo.pdf#xml>), laatst geopend op 16/03/09).
- D. Hazen, J. Horrell, J. Merrill-Oldham, *Selecting Research Collections for Digitization*, Council on Library and Information Resources (CLIR), 1998 (<http://www.clir.org/pubs/reports/hazen/pub74.html>, laatst geopend op 16/03/09).
- D. Hazen, J. Horrell, et al., 'Selection for Digitizing. A Decision-Making Matrix (1997),' in: D. Hazen, J. Horrell, J. Merrill-Oldham (Eds.), *Selecting Research Collections for Digitization*, Council on Library and Information Resources (CLIR), 1998 (<http://www.clir.org/pubs/reports/hazen/matrix.html>, laatst geopend op 16/03/09).
- M. Hedstrom, *It's About Time: Research Challenges in Digital Archiving and Long-Term Preservation. Final Report. Workshop on Research Challenges in Digital Archiving and Long-Term Preservation, April 12-13, 2002*, s.l.: The National Science Foundation en The Library of Congress, 2003, 32 p. (<http://www.si.umich.edu/digarch/NSF%200915031.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- G.M. Hodge, 'Best Practices for Digital Archiving. An Information Life Cycle Approach,' *D-Lib Magazine* 6/1 (2000) (<http://www.dlib.org/dlib/january00/01hodge.html>, laatst geopend op 16/03/09).
- J. Holden, *Logging On. Culture, Participation and the Web*, London: Demos, 2007, 91 p. (<http://www.demos.co.uk/files/Logging%20On%20-%20web.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- R. Holley, *Digitising Photographs for Small Museums and Historical Societies*, Auckland: Small Museums Group, 2005, 12 p.

- (<http://eprints.rclis.org/archive/00006141/01/Smallmuseums.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- M. Holtman, *Digitalisering vereenvoudigd. Grootschalig digitaliseren ten behoeve van archiefonderzoek*, Amsterdam: Stadsarchief Amsterdam, s.d., 58 p. (http://stadsarchief.amsterdam.nl/stadsarchief/over_ons/projecten_en_jaarverslagen/digitalisering_vereenvoudigd.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- P. Horsman, *Appraisal and Disposal as a Function of Records Management Systems*, s.d. (<http://www.narc.fi/dlm/9.htm>, laatst geopend op 16/03/09).
- P. Horsman, E. Ketelaar, T. Thomassen (Eds.), *Naar een nieuw paradigma in de archivistiek. Jaarboek Stichting Archiefpublicaties 1999*, 's Gravenhage, 1999.
- J. Hulbert, L. McKernan, M. Weston, *BUFVC/ITN Archive Scoping Study. Final Report*, 2003, 59 p. (http://newsfilm.bufvc.ac.uk/docs/ITNfullreport_scoping.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- F. Huysmans, J. De Haan, *Het bereik van het verleden. Ontwikkelingen in de belangstelling voor cultureel erfgoed. Het culturele draagvlak Deel 7*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2007, 289 p. (http://www.scp.nl/publicaties/boeken/9789037702842/Bereik_van_het_verleden.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- IMLS, *NLG Project Planning: A Tutorial. Target Audience Needs Analysis*, Institute of Museum and Library Services (IMLS), s.d. (http://www.ims.gov/project_planning/module01/defineproject/targaudience/index.asp, laatst geopend op 16/03/09).
- IMLS, *Assessment of End-User Needs in IMLS-Funded Digitization Projects*, Washington D.C.: Institute of Museum and Library Services (IMLS), 2003, 41 p. (<http://www.ims.gov/pdf/userneedsassessment.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- IMLS, *Status of Technology and Digitization in the Nation's Museums and Libraries*, Institute of Museum and Library Services (IMLS), 2006, 153 p. (<http://www.ims.gov/publications/TechDig05/Technology%2BDigitization.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- InterPARES, 'Appraisal Task Force Report,' in: *The Long-Term Preservation of Authentic Electronic Records. Findings of the InterPARES Project*, InterPARES, 2001a, 22 p. (http://www.interpares.org/book/interpares_book_e_part2.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- InterPARES, 'Appraisal Task Force Report, Appendix 4: A Model of the Selection Function,' in: *The Long-Term Preservation of Authentic Electronic Records*.

- Findings of the InterPARES Project*, InterPARES, 2001b, 9 p.
(http://www.interpares.org/book/interpares_book_m_app04i.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- InterPARES, *The Long-Term Preservation of Authentic Electronic Records. Findings of the InterPARES Project*, InterPARES, 2001c
(<http://www.interpares.org/book/>, laatst geopend op 16/03/09).
- K.J.P.F.M. Jeurgens, A.C.V.M. Bongenaar, M.C. Windhorst, *Gewaardeerd verleden. Bouwstenen voor een nieuwe waarderingsmethodiek voor archieven* (ed. Commissie Waardering en Selectie), Den Haag: Nationaal Archief, 2007, 99 p. (http://www.nationaalarchief.nl/images/3_14750.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- T.D. Jewell, *Selection and Presentation of Commercially Available Electronic Resources: Issues and Practices*, Washington D.C.: Digital Library Federation. Council on Library and Information Resources, 2001, 56 p.
(<http://www.clir.org/pubs/reports/pub99/pub99.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- C. Jewitt, P. Findlay (Eds.), *Archival Sound Recordings Project - Project Initiation Document Version 5.0*, The British Library, 2004, 22 p.
(http://sounds.bl.uk/resources/JISC%20ASR%20PID_V05_Final%20%28PROJECT%20PLAN%29%20WEB.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- A. Jonker, 'De kunst van het weglaten,' in: P. Brood, A. Jonker, et al. (Eds.), *Selectie. Waardering, selectie en acquisitie van archieven, Jaarboek Stichting Archiefpublicaties 2004*, Den Haag, 2005, 36-55.
- T. Kappelhof, 'Persoonsdossiers, meer dan de moeite waard,' in: P. Brood, A. Jonker, et al. (Eds.), *Selectie. Waardering, selectie en acquisitie van archieven, Jaarboek Stichting Archiefpublicaties 2004*, Den Haag, 2005, 222-32.
- P.B. Kaufman, J. Ubois, 'Good Terms - Improving Commercial-Noncommercial Partnerships for Mass Digitization,' *D-Lib Magazine* 13/11/12 (2007)
(<http://www.dlib.org/dlib/november07/kaufman/11kaufman.html>, laatst geopend op 16/03/09).
- A.R. Kenney, 'Developing Digital Preservation Programs: The Cornell Survey of Institutional Readiness, 2003-2005,' *RLG DigiNews* 9/4 (2005)
(<http://worldcat.org/arcviewer/1/OCC/2007/08/08/0000070519/viewer/file1088.html>, laatst geopend op 16/03/09).
- A.R. Kenney, O.Y. Rieger, R. Entlich, *Moving Theory into Practice. Digital Imaging Tutorial*, Cornell: Cornell University Library, 2003
(<http://library.cornell.edu/preservation/tutorial/contents.html>, laatst geopend op 16/03/09).

- E. Ketelaar, 'Archival Temples, Archival Prisons: Modes of Power and Protection,' *Archival Science* 2 (2002) 221-38
(<http://cf.hum.uva.nl/bai/home/eketelaar/ArchivalTemples.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- E. Ketelaar, "'Sign Here" Writing on Archiving Machines,' in: S. Neef, J. van Dijck, E. Ketelaar (Eds.), *Sign Here! Handwriting in the Age of New Media*, Amsterdam, 2006, 183-95.
- E. Ketelaar, 'Time Future Contained in Time Past. Archival Science in the 21st Century,' *Journal of the Japan Society for Archival Science* 1 (2004) 20-35
(<http://archivemati.ca/2005/10/27/archival-science/>, laatst geopend op 16/03/09).
- P. Klep, 'Verschuivende visies en praktijken. Archieven bewaren voor onderzoek en cultuur,' in: P. Brood, A. Jonker, et al. (Eds.), *Selectie. Waardering, selectie en acquisitie van archieven, Jaarboek Stichting Archiefpublicaties 2004*, Den Haag, 2005, 84-107.
- E. Klijn, Y. de Lusenet, *Tracking the Reel World. A Survey of Audiovisual Collections in Europe*, Amsterdam: European Commission on Preservation and Access, 2008, 149 p. (http://www.tape-online.net/docs/tracking_the_reel_world.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- Koninklijke Bibliotheek, *Geselecteerde titels en selectieprocedure*, Den Haag: Koninklijke Bibliotheek - Nationale Bibliotheek van Nederland, 2009
(<http://www.kb.nl/hrd/digi/ddd/titels.html>, laatst geopend op 16/03/09).
- Koninklijke Bibliotheek van België, *Overzicht van de regels van het wettelijk depot*, Brussel: Koninklijke Bibliotheek van België, 2008, 4 p.
(http://www.kbr.be/collections/depot_legal/legislation/OverzichtRegelsDepot2008.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- S. Kula, 'Archival Appraisal of Moving Images,' in: H.W. Harrison (Ed.), *Audiovisual Archives: A Practical Reader*, Paris, 1997, 153-57
(<http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001096/109612eo.pdf#xml>, laatst geopend op 16/03/09).
- Kulturarv, *Kulturarv. The Heritage Agency of Denmark*, 2009
(<http://www.kulturarv.dk/english/index.jsp>, laatst geopend op 16/03/09).
- G. Kwanten, 'Met fluwelen handschoenen. Selectie in private archieven,' in: L. Charles, G. Janssens, G. Kwanten (Eds.), *Archiefselectie in Vlaanderen: De Proef op de som? Huldeboek Griet Maréchal*, Antwerpen, 2003.
- S.D. Lee, 'Decision Matrix for Proposed Digitization Projects,' in: *Scoping the Future of the University of Oxford's Digital Library Collections. Final Report*, University of Oxford, 1999, 3 p.
(<http://www.bodley.ox.ac.uk/scoping/report.html>, laatst geopend op 16/03/09).

- D. Levy, 'Digital Libraries and the problem of purpose,' *D-Lib Magazine* 6/1 (2000) (<http://www.dlib.org/dlib/january00/01levy.html>), laatst geopend op 16/03/09).
- A. Leysen, *Auteursrechten audiovisuele archieven. Film- en geluidsarchieven*, Antwerpen: Stadsarchief Antwerpen, 2001, 88 p. (http://www.felixarchief.be/Unrestricted/Folder.aspx?document_id=09041acf80000e72&format=pdf), laatst geopend op 16/03/09).
- T. Ling, 'Why the Archives Introduced Digitisation on Demand,' *RLG DigiNews* 6/4 (2002) (<http://worldcat.org/arcviewer/1/OCC/2007/08/08/0000070519/viewer/file2881.html>), laatst geopend op 16/03/09).
- Linnean Society of London, *New Digital Project Gives Global Access to Linnean Society Collections*, Linnean Society of London and ULCC, 2007 (<http://www.linnean.org/index.php?id=296>), laatst geopend op 16/03/09).
- LOCKSS, *Libraries in the Digital Age. Collection & Preservation for Generational Access. The LOCKSS Program*, Asia: Stanford University Libraries, 2004, 30 p. (<http://itweb.lib.ru.ac.th/online2004/asia2004talks1.ppt>), laatst geopend op 16/03/09).
- T. Luger, R. van Leijen, M. de Rijke, *Handreiking voor het schrijven van een collectieplan*, Amsterdam, 2008 (http://www.faronet.be/files/pdf/pagina/handreiking_collectieplan.pdf), laatst geopend op 16/03/09).
- J. Mackenzie Owen, 'Preserving the Digital Heritage: Roles and Responsibilities for Heritage Repositories,' in: Y. de Lusenet, V. Wintermans (Eds.), *Preserving the Digital Heritage. Principles and Policies*, Amsterdam, 2007, 45-49 (http://www.yoladelusenet.nl/yola_de_lusenet_publicaties/publicatielijst_asset/s/preserving_digital_heritage.pdf), laatst geopend op 16/03/09).
- D. Maidment-Otlet, *JISC Digitisation Conference, Cardiff, 20-21 July 2007*, Cardiff: JISC, 2008, 57 p. (http://www.jisc.ac.uk/media/documents/publications/digi_conference_report_v1-final.pdf), laatst geopend op 16/03/09).
- J.M. Maness, 'Library 2.0 Theory: Web 2.0 and Its Implications for Libraries,' *Webology* 3/2 (2006) (<http://www.webology.ir/2006/v3n2/a25.html>), laatst geopend op 16/03/09).
- E. Mannens, S. Coppens, et al., *State-of-the-Art. Compressieformaten, metadatastandaarden, containerformaten. BOM-Vlaanderen. WP3: Metadatastandaarden en uitwisselingsformaten. Deliverable 1 (D.3.1)*, BOM-vl, 2008, (https://projects.ibbt.be/bom-vl/fileadmin/user_upload/frontendfiles/BOM-VI%20WP3.1%20SOTA.pdf), laatst geopend op 16/03/09).

- P.F. Marty, 'Meeting User Needs in the Modern Museum: Profiles of the New Museum Information Professional,' *Library & Information Science Research* 28/1 (2006) 19 p.
(<http://dlist.sir.arizona.edu/1807/01/marty%5Fflisr%5F2006.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- P.F. Marty, 'Museum Websites and Museum Visitors: Before and after the Museum Visit,' *Museum Management and Curatorship* 22/4 (2007) 337-360
(http://dlist.sir.arizona.edu/2150/01/marty_mwmv_part1.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- J. McIlwaine, J.-M. Comment, et al., *Guidelines for Digitization Projects for Collections and Holdings in the Public Domain, Particularly those Held by Libraries and Archives*, s.l.: IFLA, ICA, 2002, 59 p.
(<http://www.ifla.org/VII/s19/pubs/digit-guide.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- R. McLeod, P. Bright, P. Wheatley, *Risk Assessment 2007. British Library - Digital Preservation Team. Version 2.2.*, London: British Library, 2007, 46 p.
(<http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/ccare/introduction/digital/riskassessment.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- M. Meesen, E. Loots, K. van der Perre, *Auteursrecht en erfgoed. Handleiding tot het vermijden van uitschuivers*, Antwerpen, 2004.
- Metamorfoze, *Metamorfoze. Nationaal programma voor het behoud van het papieren erfgoed*, Koninklijke Bibliotheek en het Nationaal Archief, s.d.
(<http://www.metamorfoze.nl>, laatst geopend op 16/03/09).
- J. Michalko, 'Mass Digitization and Cultural Heritage: Imperative and Opportunity,' *Dutch Digital Heritage Conference, 12 december 2007*, Rotterdam: OCLC/RLG, 2007, 52 p.
(<http://www.den.nl/getasset.aspx?id=Conferentie2007/k1michalko.pdf&assettype=attachments>, laatst geopend op 16/03/09).
- E. Michielsen, *Theaterarchieven achter de schermen. Tussen bewaren en vernietigen*, Antwerpen: Stadsarchief Antwerpen, 2004, 68 p.
- M. Middleton, 'Library Digitisation Project Management,' *20th IATUL (International Association of Technological University Libraries) Conference*, Chania, Greece, 1999, 7 p. (<http://eprints.qut.edu.au/463/1/IATUL99.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- L. Millar, *Authenticity of Electronic Records: A Report Prepared for Unesco and the International Council on Archives [ICA Study 13-2]*, London: International Council on Archives (ICA), 2003, 16 p. (<http://www.ica.org/en/node/30209>, laatst geopend op 16/03/09).

- D. Mitroff, K. Alcorn, 'Do You Know Who Your Users Are? The Role of Research in Redesigning Sfmoma.Org,' in: J. Trant, D. Bearman (Eds.), *Museums and the Web 2007: Proceedings*, Toronto, 2007 (<http://www.archimuse.com/mw2007/papers/mitroff/mitroff.html>), laatst geopend op 16/03/09).
- MOAC II, *Eindrapport MOAC II User Evaluation*, California: Museums and the Online Archive of California (MOAC), 2006.
- M. Mudge, M. Ashley, C. Schroer, 'A Digital Future for Cultural Heritage,' XXI *International CIPA Symposium*, Athens, 2007, 7 p. (http://www.c-h-i.org/events/CIPA_2007.pdf), laatst geopend op 16/03/09).
- Museum OnTheGo, *Download Digital Museum Objects to Your Mobile Phone*, SKSCOM AG, 2007 (<http://www.museumonthego.com>), laatst geopend op 16/03/09).
- M. Nail, K. Fernie, 'Frequently Asked Questions,' in: MICHAEL (Ed.), *MICHAEL-UK Collection Description Manual*, s.l.: The Museums, Library and Archives Council, 2007, 67-70 (<http://www.michael-culture.org.uk/manual/faq.htm>), laatst geopend op 16/03/09).
- National Library of Australia, *Online Australian Publications: Selection Guidelines for Archiving and Preservation by the National Library of Australia*, 2005 (<http://pandora.nla.gov.au/selectionguidelines.html>), laatst geopend op 16/03/09).
- National Library of Medicine, *Selection Criteria for Digital Reformatting*, National Library of Medicine, 2006, 5 p. (<http://www.nlm.nih.gov/psd/pcm/digitizationcriteria.pdf>), laatst geopend op 16/03/09).
- National Portrait Gallery, *Homepage National Portrait Gallery*, 2009 (<http://www.npg.org.uk/>), laatst geopend op 16/03/09).
- S. Neef, J. van Dijck, E. Ketelaar (Eds.), *Sign Here! Handwriting in the Age of New Media*, Amsterdam, 2006.
- C. Nelson (Ed.), *University of California Selection Criteria for Digitization*, The University of California Libraries, 2004 (<http://libraries.universityofcalifornia.edu/cdc/pag/digselec.html>), laatst geopend op 16/03/09).
- J. Nielsen, *Useit.Com. Jakob Nielsen's Website*, 1995-2009 (<http://www.useit.com/>), laatst geopend op 16/03/09).
- Österreichische Mediathek, *Das Österreichische Archiv für Tonaufnahmen und Videos aus Kultur - und Zeitgeschichte Sammeln, Herstellen, Bewahren und Zugänglich Machen*, Technisches Museum Wien mit Österreichische

- Mediathek, 2008 (http://www.mediathek.ac.at/digitalisierung_1.htm, laatst geopend op 16/03/09).
- Österreichische Nationalbibliothek, *Digital Strategy*, s.l., 2008.
- Paris en Images, *Homepage Paris en Images*, Parisienne de Photographie, 2007 (<http://www.parisenimages.fr>, laatst geopend op 16/03/09).
- Parisienne de Photographie, *SAEML Parisienne de Photographie*, 2009 (<http://www.parisiennedephographie.fr/home.aspx>, laatst geopend op 16/03/09).
- E. Phalet, *Informatienota over digitale bewaring en ontsluiting* (ed. Dienst voor Wetenschappelijke en Technische Informatie (DWTI)), Brussel: Digipat. Digitaal Patrimonium, 2004-2007 (<http://digipat.stis.fgov.be/digipat.asp?id=30;10&lang=NL>, laatst geopend op 16/03/09).
- E. Phalet, *Informatienota: Digitale Bewaring*, Brussel: Dienst voor Wetenschappelijke en Technische Informatie (DWTI), 2004, 44 p. (http://digipat.stis.fgov.be/docs/report_N.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- Plasmon, *Archival Storage Total Cost of Ownership Analysis. Version 4.1 (White Paper)*, Plasmon, 2007, 17 p. (http://www.globalsecuritymag.com/IMG/pdf/Total_Cost_of_Ownership.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- President and Fellows of Harvard College, *Selection Criteria for Digitizing Library Collections*, 2007 (<http://preserve.harvard.edu/bibliographies/selection.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- Projectbureau Het Geheugen van Nederland, *Richtlijnen en procedures voor het uitvoeren van projecten in het kader van Het geheugen van Nederland*, s.l.: Projectbureau Het Geheugen van Nederland, 2006, 111 p. (<http://www.geheugenvannederland.nl/hgvn/webroot/files/File/PDF/richtlijnen/richtlijnen%20en%20procedures%20geheugen%20openbaar%204.1.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- PWC Consulting, *ICT gebruik in musea. Een internationale vergelijking 2002*, Almere: DEN, 2002, 150 p. (<http://www.minocw.nl/documenten/cultuurict-doc-2003-ictgebrmusea20030331.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- B. Reilly, 'Museum Collections Online,' in: Council of Library and Information Resources (CLIR), *Collections, Content, and the Web*, Washington D.C.: CLIR, 2000, 40-47 (<http://www.clir.org/pubs/reports/pub88/pub88.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- Rijksmuseum Amsterdam, *Notitie selectie*, Amsterdam: Rijksmuseum Amsterdam, 2000.

- R. Rinehardt, 'The Straw That Broke the Museum's Back? Collecting and Preserving Digital Media Art Work for the Next Century,' *Switch* (2000)
(http://switch.sjsu.edu/nextswitch/switch_engine/front/front.php?artc=233,
laatst geopend op 16/03/09).
- B. Robinson, S. Tanner, *DEF National Digitisation Programme and Policy*,
Hertfordshire: University of Hertfordshire, 2001, 11 p.
(www.deff.dk/showfile.aspx?IdGuid=%7BDB7725FF-8461-4D1D-B99A-46B9BC82D7BA%7D,
laatst geopend op 16/03/09)
- S. Ross, I. Anderson, et al., *Ninch Guide to Good Practice in the Digital Representation and Management of Cultural Heritage Materials. III Selecting Materials: An Iterative Process*, Washington DC: HATII, University of Glasgow en National Initiative for a Networked Cultural Heritage(NINCH), 2002, 38-60 (<http://www.nyu.edu/its/humanities/ninchguide/III/> laatst geopend op 16/03/09).
- K. Russell, *Why Can't We Preserve Everything? Selection Issues for the Preservation of Digital Materials. Debate and Discussion at the Cedars Project Advisory Board Meeting*, St. Pancras: Cedars, 1999
(<http://www.leeds.ac.uk/cedars/colman/ABS01.html>, laatst geopend op 16/03/09).
- s.n., 'Audience. Responses and Discussion,' in: Council of Library and Information Resources (CLIR), *Collections, Content, and the Web*, Washington D.C.: CLIR, 2000, 30-33 (<http://www.clir.org/pubs/reports/pub88/pub88.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- s.n., *Examining Networked Resources, Content Checklist*, s.l., 1998, 13 p.
(<http://www.library.yale.edu/ecollections/ereschecklist.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- S. Schreibman (Ed.), *Best Practices Guidelines for Digital Collections at University of Maryland Libraries*, Maryland: University of Maryland. Office of Digital Collections Research, 2007, 76 p.
(http://www.lib.umd.edu/dcr/publications/best_practice.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- D. Schüller (Ed.), *IASA TC 03. The Safeguarding of the Audio Heritage: Ethics, Principles and Preservation Strategy*, s.l.: International Association of Sound and Audiovisual Archives (IASA), 2005, 14 p. (http://www.iasa-web.org/downloads/publications/TC03_English.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- Schweizer Nationalphonotek, *Homepage Schweizer Nationalphonotek*, 2007
(http://www.fonoteca.ch/yellow/whatWeDo_en.htm, laatst geopend op 16/03/09).

- Schweizerische Nationalbibliothek NB, *Homepage Schweizerische Nationalbibliothek NB. Die Digitalen Sammlungen*, 2008 (<http://www.nb.admin.ch/slb/themen/02074/index.html?lang=de>, laatst geopend op 16/03/09).
- SCRAN, *Homepage SCRAN*, s.d. (<http://www.scran.ac.uk/>, laatst geopend op 16/03/09).
- T. Sewing 'The critical success factor for archives is one word: RIM = rights, investments and markets,' *Strategies for Multimedia Archives*, Gent, 2008 (<http://www.conference.bom-vl.be/wp-content/uploads/thomas-sewing.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- H. Shenton, *Digital Versus Print as a Preservation Format - Expert Views from International Comparator Libraries*, Londen: The British Library, 2004 (<http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/ccare/introduction/digital/digitalvprint/index.html>, laatst geopend op 16/03/09).
- D. Sheridan, *The Mass-Observation Archive. University of Sussex Library. Collections Policy*, Sussex: University of Sussex Library, 2003, 4 p. (http://www.massobs.org.uk/downloads/coll_policy2003.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- Shetland Museum and Archives, *Homepage*, 2008 (<http://www.shetlandmuseumandarchives.org.uk/>, laatst geopend op 16/03/09).
- A. Smith, 'Library Collections Online,' in: Council of Library and Information Resources (CLIR), *Collections, Content, and the Web*, Washington D.C.: CLIR, 2000, 34-39 (<http://www.clir.org/pubs/reports/pub88/pub88.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).
- K. Snow, B. Ballaux, et al., 'Considering the User Perspective. Research into Usage and Communication of Digital Information,' *D-Lib Magazine* 14/5-6 (2008) (<http://www.dlib.org/dlib/may08/ross/05ross.html>, laatst geopend op 16/03/09).
- A. Sundqvist, 'The Use of Records - a Literature Review,' *Archives & Social Studies: a Journal of Interdisciplinary Research* 1/1 (2007), 623-653 (http://socialstudies.cartagena.es/images/PDF/no1/sundqvist_use.pdf, laatst geopend op 16/03/09).
- TASI, *Advice Paper. Selection Procedures*, Technical Advisory Service for Images (nu Jisc Digital Media), 2007 (<http://www.jiscdigitalmedia.ac.uk/advice/creating/pdf/selecpro.pdf>, laatst geopend op 16/03/09).

- Teleblik, *Teleblik. Prachtige bronnen voor het onderwijs*, Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, TELEAC/NOT en Kennisnet (<http://www.teleblik.nl>), laatst geopend op 16/03/09).
- C. Tenopir, B. Hitchcock, A. Pillow, *Use and Users of Electronic Library Resources: An Overview and Analysis of Recent Research Studies*, Washington D.C.: Council of Library and Information Resources (CLIR), 2003, 66 p. (<http://www.clir.org/pubs/reports/pub120/pub120.pdf>), laatst geopend op 16/03/09).
- The British Library, *Archival Sound Recordings*, The British Library Board, s.d.(a) (<http://sounds.bl.uk/Default.aspx>), laatst geopend op 16/03/09).
- The British Library, *Digitisation*, The British Library Board, s.d.(b) (<http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/digi/digitisation/index.html>), laatst geopend op 16/03/09).
- The British Library Digitization Programme, *Archival Sound Recordings Project - Lessons Learned. Version 10.2 Final*, s.l.: The British Library, 2007, 27 p. (<http://sounds.bl.uk/resources/JISCASR%20LESSONS%20LEARNED%20REPORT%20v10.2%20FIN.pdf>), laatst geopend op 16/03/09).
- The British Museum, *Cyprus Digitisation Project*, The British Museum, 2009 (http://www.britishmuseum.org/research/research_projects/cyprus_digitisation_project.aspx), laatst geopend op 16/03/09).
- The Cedars Project, *Cedars Guide To: Digital Collection Management*, s.l.: Cedars, 2002, 24 p. (<http://www.leeds.ac.uk/cedars/guideto/collmanagement/>), laatst geopend op 16/03/09).
- The Library of Congress, *Principles and Specifications for Preservation Digital Reformatting*, The Library of Congress, 2006a (<http://www.loc.gov/preserv/prd/presdig/presprinciple.html>), laatst geopend op 16/03/09).
- The Library of Congress, *Selection Criteria for Preservation Digital Reformatting*, The Library of Congress, 2006b (<http://www.loc.gov/preserv/prd/presdig/presselection.html>), laatst geopend op 16/03/09).
- T. Thomassen, B. Looper, J. Kloosterman (Eds.), *Toegang. Ontwikkelingen in de ontsluiting van archieven. Jaarboek stichting archiefpublicaties 2001*, 's Gravenhage: Stichting Archiefpublicaties, 2001.
- J. Tollebeek, 'Het Archief: De Panoptische Utopie Van De Historicus,' in: T. Thomassen, B. Looper, J. Kloosterman (Eds.), *Toegang. Ontwikkelingen in De Ontsluiting Van Archieven. Jaarboek Stichting Archiefpublicaties 2001*, 's Gravenhage, 2001, 76-92.

- University of East Anglia, *The British Cinema History Research Project*, 2007
(<http://www.uea.ac.uk/ftv/bchrp> laatst geopend op 16/03/2009).
- Universiteitsbibliotheek Gent (Ed.), *Architectuurfocus*, 2009
(<http://architectuurfocus.ugent.be/>, laatst geopend op 16/03/2009).
- W. Uricchio, 'Moving Beyond the Artifact: Lessons from Participatory Culture,' in: Y. de Lusenet, V. Wintermans (Eds.), *Preserving the Digital Heritage. Principles and Policies. Selected Papers of the International Conference Organized by Netherlands National Commission for Unesco, KB, (Den Haag, 4-5 November 2005)*, Amsterdam, 2007, 15-25
(http://www.yoladelusenet.nl/yola_de_lusenet_publicaties/publicatielijst_asset/s/preserving_digital_heritage.pdf, laatst geopend op 16/03/2009)
- N. van Asseldonk, 'Erfgoeddata in Nieuwe Samenhang,' *InformatieProfessional* 11 (2008) 24-27.
- M. Van Campen, 'Op zoek naar de witte merel. Bedrijfsarchief en selectieproblematiek,' in: L. Charles, G. Janssens, G. Kwanten (Eds.), *Archiefselectie in Vlaanderen: de proef op de som? Huldeboek Griet Maréchal*, Antwerpen, 2003, 127 p.
- J. Van Kersen, 'Digitaal Materiaal Voor Erfgoededucatie,' *Digitaal Erfgoed Nederland* (2005) (<http://www.den.nl/docs/20050602112851>, laatst geopend op 16/03/2009).
- F. Van vree, 'EN/OF-digitalisering, selectie en de herijking van de krant als bron,' *Studiedag Krantendigitalisering*, Amsterdam, 2007, 9 p.
(http://www.kb.nl/hrd/digi/ddd/frank_vanvree.pdf, laatst geopend op 16/03/2009).
- Y. Vander Haeghen, *C4REAL. Realistic, Web-Ready sRGB Pictures From Your Digital Camera. Introduction*, 2007 (<http://www.c4real.biz/>, laatst geopend op 16/03/2009).
- M. Vandermaesen, *Rapport Digitaal Beeldarchief. Aanbevelingen voor het realiseren van beeldbanken aan de hand van 'Lessons Learnt' en 'Best Practices'*, Antwerpen: Stadsarchief Antwerpen, 2005, 122 p.
- D. Velthausz, E. Bruinsma, *Inventarisatie Infrastructuur Digitaal Erfgoed. Een Onderzoek Naar Visies, Belemmeringen En Oplossingen*, Enschede: Telematica Instituut, 2002, 85 p.
(<http://www.minocw.nl/documenten/cultuurict-doc-2002-rapportide.pdf>, laatst geopend op 16/03/2009)
- T. Verhaert (Ed.), *Draaiboek beleidsplanning voor musea. Handleiding tot het vermijden van uitschuivers*, Berchem, 2007
(http://www.faronet.be/files/pdf/pagina/beleidsplanning_voor_musea.pdf, laatst geopend op 16/03/2009).

- D. Vogt-O'Connor, 'Selection of Materials for Scanning,' in: M.K. Sitts (Ed.), *Handbook for Digital Projects: A Management Tool for Preservation and Access*, Andover, 2000, 182 p.
(<http://www.nedcc.org/resources/digitalhandbook/dman.pdf>, laatst geopend op 16/03/2009).
- J. Voß, 'Tagging, Folksonomy & Co - Renaissance of Manual Indexing,' *arXiv 12* (2007) (<http://arxiv.org/abs/cs.IR/0701072>, laatst geopend op 16/03/2009).
- VRT en de Vlaamse Gemeenschap, *Beheersovereenkomst 2007-2011 tussen de VRT en de Vlaamse Gemeenschap. De opdracht van de openbare omroep in het digitaal tijdperk*, 2006, 48 p.
(http://www.vrt.be/extra/beheersovereenkomst_2007-2011.pdf, laatst geopend op 16/03/2009).
- G. Waibel, 'Special Issue Introduction: Managing Digital Assets in US Museums,' *RLG DIGINews 10/6* (2006)
(<http://worldcat.org/arcviewer/1/OCC/2007/08/08/0000070519/viewer/file1650.html>, laatst geopend op 16/03/2009).
- J. Walterus, 'Bewaarbibliotheken, E-Erfgoed En Digitale Cultuur,' *Bibliotheek- & archiefgids 81/6* (2005) 19-25
(http://www.vvbad.be/files/200506_Walterus.pdf, laatst geopend op 16/03/2009).
- WESTHOEK verbeeldt, *Westhoek verbeeldt.be. Selectiecriteria*, s.d.
(<http://www.westhoekverbeeldt.be/images/downloads/selectiecriteria.pdf>, laatst geopend op 16/03/2009).
- D. Witthaut, A. Zierer, et al., *Digitalisierung Und Erhalt Von Digitalisaten in Deutschen Museen* [Nestor - materialien 2], s.l.: Nestor, 2004, 116 p.
(http://www.langzeitarchivierung.de/downloads/mat/nestor_mat_02.pdf, laatst geopend op 16/03/2009).
- R. Wright, *Preservation Guide - Develop a Strategy. 3. Collection Strategy*, s.l.: PrestoSpace, BBC, 2006
(<http://www.bbcarchive.org.uk/pmwiki/pmwiki.php?n=Main.DevelopAStrategy>, laatst geopend op 16/03/2009).
- H. Wubs, F. Huysmans, *Snuffelen en graven. Over doelgroepen van digitaal toegankelijke archieven*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2006, 93 p.
(http://www.scp.nl/publicaties/boeken/9037702767/Snuffelen_en_graven.pdf, laatst geopend op 16/03/2009).
- E. Wuyts, I. Steen, 'Verslag oud nieuws, nieuw leven?,' *Oud nieuws, nieuw leven? Studiedag over de digitale bewaring & ontsluiting van historische kranten*, Ieper: Erfgoedcel Ieper, 2007, 27 p.

(<http://www.vvbad.be/files/verslagoudnieuws.pdf>, laatst geopend op 16/03/2009).

D.M. Zorich, G. Waibel, R. Erway, *Beyond the Silos of the Lams. Collaboration among Libraries, Archives and Museums*, Dublin, Ohio: Online Computer Library Center (OCLC), 2008, 59 p.
(<http://www.oclc.org/programs/publications/reports/2008-05.pdf>, laatst geopend op 16/03/2009).

Appendix

Ter illustratie van de praktijkbasis van het rapport volgt hier een overzicht van de relevante instellingen en (digitaliserings)projecten die rechtstreeks werden geraadpleegd in het kader van het onderzoek. Waar mogelijk wordt een link gegeven naar de relevante webpagina's rond digitalisering en selectie. Specifieke te vermelden onderafdelingen, projecten of samenwerkingsverbanden vindt u onder de onderlijnde titel, steeds met de meest relevante link. Samenwerkingsverbanden die over een eigen website beschikken, worden afzonderlijk vermeld, met hieronder de voornaamste deelnemende instellingen. Onderzoeksgroepen, overkoepelende organen, onderzoeksrapporten en eventuele literatuur betreffende deze casussen kunnen teruggevonden worden in de bibliografie.

Archiv des Österreichische Volksliedwerk

Österreichische Nationalbibliothek

Phonogrammarchiv

<http://www.volksliedwerk.at>

Arnold Schönberg Center

http://www.schoenberg.at/6_archiv/praktikum.htm

Bayerischen Staatsbibliothek

<http://www.bsb-muenchen.de/>

<http://www.muenchener->

<digitalisierungszentrum.de/index.html?c=kurzsammlungen&l=en>

<http://www.bsb-muenchen.de/Digitisation.759+M528641a59bb.0.html>

BBC preservation guide

<http://www.bbcarchive.org.uk/pmwiki/pmwiki.php?n=Main.DevelopAStrategy>

Beelden voor de Toekomst

<http://www.beeldenvoortetoekomst.nl/nl/2/Project>

Biblioteca Nacional de España

<http://www.bne.es/BDH/index.htm>

Bodleian library, University of Oxford

<http://www.ouls.ox.ac.uk/bodley/eresources>

<http://www.bodley.ox.ac.uk/scoping/report.html> 1999

<http://www.bodley.ox.ac.uk/librarian/rpc/educause/educauseGoogle.htm>

British Cinema History Research Project

<http://www1.uea.ac.uk/cm/home/schools/hum/ftv/Research/bchrp>

British Film Institute National Archive

<http://www.bfi.org.uk/nftva/>

<http://www.7digital.com/stores/default.aspx?shop=286>

British Library

<http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/digi/index.html>

Archival Sound Recordings Project

<http://sounds.bl.uk/Default.aspx>

British Museum

Cyprus Digitisation Project

http://www.britishmuseum.org/research/research_projects/cyprus_digitisation_project.aspx

Compass (Collections Multimedia Public Access System), intussen 'collection-highlights'

<http://www.thebritishmuseum.ac.uk/compass/>

British Printed Images to 1700

o.a. British Museum en Victoria and Albert Museum

<http://www.bpi1700.org.uk/index.html>

Culture Online

<http://www.cultureonline.gov.uk/>

Cornell Library

<http://rdc.library.cornell.edu/search/index.php?mode=browse&type=Collection>

Danish State Archives

http://www.sa.dk/content/us/about_us

Filming Centre

<http://www.arkivalieronline.dk/English/default.aspx>

Davideon

[Rijksuniversiteit Groningen](http://www.davideon.nl)

[Universiteit van Amsterdam](http://www.davideon.nl)

[Christelijke Hogeschool Windesheim](http://www.davideon.nl)

<http://www.davideon.nl>

David Rumsey Historical Map Collection

<http://www.davidrumsey.com/>

Deutsches Rundfunk Archiv (DRA)

<http://www.dra.de/>

<http://www.dra.de/bestaende/digital/index.html>

Digital Archive of Medieval Music

University of Oxford

Royal Holloway University of London

<http://www.diamm.ac.uk/index.html>

Digital Historical Maps

http://www.dhm.lm.se/slutrapport_dhm/report.htm

DR (Danish Broadcasting Corporation)

<http://www.dr.dk/?t>

Erfgoedcel CO₇

Westhoek Verbeeldt

<http://www.westhoekverbeeldt.be/content/view/16/38/>

European Digital Library Network/Europeana

<http://www.europeana.eu/portal/aboutus.html>

Focus-WTV

<http://www.rnews.be/nl/regio/wvl/home/1184684343721-1184683135068.html?params=forcelogo:wtv.be>

Fonos

<http://www.fonos.nl/?domain=fonos2/general&request=about&type=view>

Het Geheugen van Ieper

<http://www.geheugenvanieper.be/index.html>

Het Geheugen van Nederland

http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/paginas/over_het_geheugen

Göttinger Digitalisierungszentrum

<http://gdz.sub.uni-goettingen.de/en/gdz/kooperationen>

Harvard University Library – Library Preservation

<http://preserve.harvard.edu/hcl.html>

Huis van Alijn

<http://www.huisvanalijn.be>

Internationale Stiftung Mozarteum

http://www.mozarteum.at/03_Wissenschaft/03_Wissenschaft_Archiv.asp?SID=670329420122853&PAGE=3

Koninklijk Belgisch Filmarchief

<http://www.cinematek.be/?node=15%20&description=Het+Koninklijk+Belgisch+Filmarchief>

Koninklijke Bibliotheek (Den Haag)

<http://www.kb.nl/hrd/digitalisering/index.html>

Koninklijke Bibliotheek van België

<http://www.kbr.be>

Koninklijk Museum voor Midden-Afrika

<http://www.africamuseum.be/>

<http://www.africamuseum.be/publications/publications/onlinepub>

Library of Congress

<http://www.loc.gov/library/libarch-digital.html>

Mass Observation Archives

http://www.massobs.org.uk/archive_today.htm

Médiathèque de l'Architecture et du Patrimoine

<http://www.mediathèque-patrimoine.culture.gouv.fr/>

MEMORIAV

<http://en.memoriav.ch/>

Metamorfoze

Koninklijke Bibliotheek (Den Haag)

Nationaal Archief

<http://www.metamorfoze.nl/programma/index.html>

Münchener Digitalisierungszentrum

ism Bayerische Staatsbibliothek

<http://mdz1.bib-bvb.de/~mdz/>

Bibliothekarisches Archivierungs- und Bereitstellungssystem (BABS)

<http://www.babs-muenchen.de/index.html?pcontent=e-medien>

Museum on the Go

<http://www.museumonthego.com/index.php?id=88>

National Archives of Australia

<http://www.naa.gov.au/services/digitisation-copying/index.aspx>

National History Museum: Digitising the Linnaean Insect Collection

<http://www.linnean.org/index.php?id=296>

National Library of Australia

http://www.nla.gov.au/libraries/digitisation/citwg_princ.html

Australian Cooperative Digitisation Project, 1840-45

<http://www.nla.gov.au/acdp/>

National Library of Medicine

<http://www.nlm.nih.gov/psd/pcm/digitizationcriteria.pdf>

National Museum of Science and Industry: Ingenious

<http://www.ingenious.org.uk/Whoweare/>

National Museums of Science and Industry (NMSI)

www.ingenious.org.uk

National Portrait Gallery

<http://www.npg.org.uk/learning/digital.php>

Nederlands Erfgoed: Digitaal!

<http://www.nederlandserfgoeddigitaal.nl/projectplan.html>

Fondazione Mantova Capitale Europea dello Spettacolo

Herla Project

<http://www.capitalespettacolo.it/eng/stato.asp>

Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid

<http://portal.beeldengeluid.nl/>

Beeld en Geluid in Academia

<http://www.academia.nl/>

Teleblik

www.teleblik.nl

NRK (Norwegian Broadcasting Corporation)

<http://www.nrk.no/>

Österreichische Mediathek

http://www.mediathek.ac.at/digitalisierung_1.htm

Österreichische Nationalbibliothek

http://www.onb.ac.at/ev/about/digital_library.htm

Bildarchiv

http://www.onb.ac.at/sammlungen/bildarchiv/bildarchiv_projekte.htm#a9441;

Oxford Digital Library

<http://www.odl.ox.ac.uk/principles.htm>;

<http://www.ouls.ox.ac.uk/libraries/collections/digital>

Paris en Images

<http://www.parisenimages.fr/fr/le-projet.html>

Parisienne de Photographie

<http://www.parisiennedephotoographie.fr/QuiPDP.aspx>

Schweizer Nationalphonothek

http://www.fonoteca.ch/red/foundation_de.htm

Schweizerische Nationalbibliothek

<http://www.nb.admin.ch/slb/themen/02074/index.html?lang=de>

Science Museum

Making the Modern World

<http://www.makingthemodernworld.org.uk>

Shetland Museum and Archives

<http://www.shetlandmuseumandarchives.org.uk/>

Stadsarchief Amsterdam
<http://beeldbank.amsterdam.nl/>

TIB Hannover
<http://www.tib-hannover.de/de/die-tib/projekte/digitale-informationsversorgung/>

Theater Instituut Nederland
<http://www.theaterinstituut.nl/nl/content/download/315/2809/file/Advies%20Raad%20voor%20Cultuur%20TIN.pdf>
<http://www.theaterinstituut.nl/nl/content/download/407/3882/file/jaarverslag%202006.pdf>

Universiteitsbibliotheek Gent
Project Architectuurfocus
<http://www.architectuurfocus.ugent.be>

University of California Libraries
<http://libraries.universityofcalifornia.edu/cdc/pag/digselec.html>

University of East Anglia
British Cinema History Research Project
<http://www.uea.ac.uk/ftv/bchrp>

Universities Film & Video Council (BUFVC) ism ITN/Reuters Archief
Newsfilm Online
<http://newsfilm.bufvc.ac.uk/staticpages/index.php?page=about>

VADS – The online resource for visual arts
<http://www.vads.org.uk/>

Vlaams Parlement
<http://www.vlaamsparlement.be/Proteus5/zoekInArchief.action>

VRT
<http://www.vrt.be>

Wellcome Library
http://library.wellcome.ac.uk/doc_wtd037632.html